

Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli

International Multidisciplinary Conference

**KEY ISSUES OF EDUCATION
AND SCIENCES: DEVELOPMENT PROSPECTS
FOR UKRAINE AND POLAND**

20–21 July

Volume 5

**Stalowa Wola,
Republic of Poland
2018**

International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» Stalowa Wola, Republic of Poland, 20–21 July 2018. Volume 5. Stalowa Wola: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. 208 pages.

Chief editor – dr MAŁGORZATA KORECKA, rector (Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli)

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.
The reference is mandatory in case of republishing or citation.

CONTENTS

CONTEMPORARY RESEARCH IN LEGAL SCIENCE

Підходи щодо визначення поняття запобіжних заходів Бутенко В. Б.	8
Природні принципи екзистенційного виміру правового менталітету Коваль І. М.	10
Слідчі ситуації у криміналістичній літературі: поняття та класифікація Коваль М. М.	14
Критерій істини в кримінальному процесі Мирошниченко Ю. М.	16
Процесуальний порядок розгляду судом справ про усиновлення Новосад А. С., Поліщук М. Г.	19
Законодавчі засади класифікації закладів вищої освіти України та Польщі Уложенко В. М.	23
Instytut „Specjalnej wiedzy ekonomicznej”: odrębne aspekty ustawodawstwa Ukrainy i Polski Fedchyshyna W. W.	27
До питання про судову форму захисту трудових прав працівників Юзько Т. М.	31

PUBLIC ADMINISTRATION: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

Управління антикризовими заходами в системі охорони здоров'я України на сучасному етапі її реформування Грицько Р. Ю., Фуртак І. І.	35
Роль громадських організацій в забезпеченні якості безперервного професійного розвитку фахівців сімейної медицини Лемішко Б. Б.	41
Інструменти макропруденційного аналізу в системі державного антикризового регулювання банківської системи Стадник А. С.	44
Структура управлінської діяльності Шпекторенко І. В.	48

MEDICINE IN A CONTEMPORARY CONTEXT

Здоров'я людини і сучасність Бучковська А. Ю.	52
---	----

Аборт як основний метод вирішення проблеми небажаної вагітності в Україні Дрозд О. О., Коростіль М. О.	55
Влияние эмоций на процесс выздоровления человека Ковба Д-М. П.	59
Роль генетичних поліморфізмів асоційованих з порушенням фолатного обміну та системи гемостазу у формуванні затримки росту плода Коростіль М. О., Дрозд О. О.	63
Вплив кофеїну рослинного походження на показники серцево-судинної системи Назаренко Н. В., Нириян І. І.	66
Биофлавоноиды для лечения острой церебральной недостаточности Савицкая И. Б.	69
Морфологічні особливості печінки статевозрілих та статевонезрілих щурів у динаміці протікання черепно-мозкової травми Холодкова О. Л., Прус Р. В.	72

URGENT ISSUES OF NATURAL SCIENCES

Ефективні джерела стійкості пшениці озимої в селекції на імунітет Голосна Л. М., Афанасьєва О. Г., Кучерова Л. О.	74
Manifestation of apoptosis reactions in the seedlings of <i>Triticum aestivum</i> L. with a different type of development Petlyuk V. D., Avksentieva O. A.	78
Екологічні аспекти при розбудові міст України Хінальська Т. Р.	81

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF TECHNICAL SCIENCES

Применение CdTe детекторов для регистрации импульсного гамма-излучения Билык З. В., Литвинов Ю. В., Чернявский И. Ю., Самофалов И. А.	85
Напрямки удосконалення засобів боротьби з пилом сучасних гірничих комплексів Гого В. Б., Новикова Ю. В., Михайлов О. І., Патокин Р. В.	89
Дослідження поширення сигналів GPS та GSM в умовах міської забудови Крючкова Л. П.	92
Про значення інженерної та комп'ютерної графіки в освітньому процесі підготовки сучасних фахівців Лусь В. І.	96

Дослідження популяцій грибкових та бактеріальних видів на винограді різного технологічного стану при виробництві крижаних вин Луцькова В. А.	99
Identification and assessment of factors of the military-technogenic load influence in the environmental safety control systems Petrukhin S. Yu., Pisnia L. A.	102
Основні переваги технології ASP.NET CORE MVC над ASP.NET Web forms Шевченко С. М., Олійник Д. О.	106
SOCIAL SCIENCES: MODERN TRENDS	
Miejsce zasobów ludzkich w strukturze strategii kadrowej organizacji Kanevskyi A. D.	108
Розбудова державних структур за часів української революції Мельник О. О.	111
Духовне відродження польської громади Тернопільщини у 1989-2017 роках Ткач В. М.	114
Місце та значення етноконфесійної проблематики у міжнародних відносинах Шамраєва В. М.	118
PROBLEMS OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY IN THE XXI CENTURY	
Соціалізація іноземних студентів: становлення та процесуальна сутність етапів Білик О. М., Брагіна Т. М.	122
Педагогічні здібності майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін як показник якості професійної підготовки Біляковська О. О.	125
Економічна свідомість громадян та економіко-психологічна безпека держави Варій М. Й.	129
Peculiarities of teaching students to read in foreign languages with the aid of computer technologies Dovhopolova H. G.	132
Complex approach to the educational system of higher educational institutions Kovalenko O. Yu., Kovalenko-Marchenkova Ye. V.	136

Психолого-педагогічні аспекти впливу ситуації успіху на формування мотивації до навчання майбутніх соціальних працівників у процесі інтерактивного навчання	
Кримчак Л. Ю.	139
Структурні компоненти професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом	
Лопатюк О. В.	142
Лідерство вищої освіти: досвід Великої Британії	
Модестова Т. В.	145
Дослідження духовних цінностей підлітків – вихованців закладів інтернатного типу	
Парасей-Гочер А. О.	148
Fundamentalization of education as a contemporary pedagogical problem in the context of S. Honcharenko's views	
Samko A. M.	151
До питання професійного становлення фахівців	
Саркісова О. М.	155
Психоекономічна депривація людей сучасного суспільства	
Терлецька Ю. М.	158
Особливості особистісної здійсненності жінок і чоловіків 40-60 років	
Штепа О. С.	161
SOCIAL COMMUNICATIONS:	
TOOLS, TECHNOLOGY AND PRACTICE	
Використання метода аналізу ієрархій для моделювання складних політичних процесів	
Корольок Н. О.	165
Технології фреймінгу і патріархатна ідеологія в українській пресі 1920-1930-х років	
Хамедова О. А.	168
Зміна комунікаційної моделі діяльності університетських бібліотек як гарантія посилення ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти України	
Шумський О. І.	171
DEVELOPMENT FACTORS OF PHILOLOGICAL SCIENCES	
ОНІМ як основа фігури порівняння у мас-медійній літературній критиці	
Борисович О. В.	175

Другорядні функції вторинних номінацій кількості у публіцистичному дискурсі Зінченко А. В.	178
Символічна зображальна функція кольоративів у поезії ХХ століття Кулікова Т. В., Деркач В. В.	181
Вивчення творчості Івана Низового в контексті патріотичного виховання Манько А. М.	185
Асоціативне поле концепту <i>ДОНБАС</i> Павлушенко О. А.	188
Порівняння як засіб пізнання Просяннікова Я. М.	192
«Підтекстові» жанри в літературі Фока М. В.	195

CONTEMPORARY CULTUROLOGY: TRENDS AND DEVELOPMENT PRIORITIES

Категорії фемінності та маскулінності як складові гендерних стереотипів крізь призму сучасних арт-практик: український досвід Кушнір Л. В., Петрова І. В., Петров О. О.	199
Музичне мистецтво української діаспори у збереженні самобутності та розвитку діалогу культур Чайка В. В.	203

CONTEMPORARY RESEARCH IN LEGAL SCIENCE**ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ****Бутенко В. Б.***здобувач кафедри кримінального процесу**Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Для забезпечення виконання державою, положень закріплених в Основному Законі, було розроблено та прийнято 13 квітня 2012 року Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набув чинності з 20 листопада того ж року. Важливим засобом зміцнення законності та правопорядку в кримінальному судочинстві є дотримання та забезпечення правових приписів, що стосуються застосування запобіжних заходів. Ці норми гарантують охорону таких конституційних прав і свобод громадян, як недоторканність особи, житла, майна та ін.

Розпочнемо із дослідження підходів щодо визначення запобіжних заходів, які існують у науці кримінального процесу. Так, М. М. Михеєнко запобіжні заходи визначає у такий спосіб, що це така сукупність заходів процесуального примусу, яка застосовується слідчими, прокурорами й судами до обвинувачених, а у виняткових випадках – до підозрюваних з метою перешкодити їм сховатися від слідства й суду, заважати встановленню істини в кримінальній справі, займатися злочинною діяльністю, ухилитися від виконання вироку [1, с. 164]. З. З. Зінатулін зазначає, що у понятті «запобіжні заходи» повинні відображатись лише найбільш суттєві їх ознаки, тому визначає їх як примусові засоби кримінально-процесуального характеру, які застосовуються у суворо вказаних у законі випадках відповідними органами щодо обвинуваченого (підозрюваного), підсудного, засудженого, і мають на меті не допустити можливості вказаним особам ухилитися від слідства і суду, перешкоджати встановленню об'єктивної істини по справі, або продовжити злочинну діяльність, а також забезпечити виконання вироку [2, с. 66]. Так, Л. М. Лобойко визначає запобіжні заходи як частину заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їх прав [3, с. 163]. В. М. Матвійчук визначає запобіжні заходи, як способи примусового впливу на обвинуваченого або на підозрюваного, щоб запобігти такій їхній поведінці, яка може перешкодити досягненню завдань кримінального

судочинства, тобто встановленню обставин справи, правильному застосуванню закону, покаранню винних, запобіганню притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих осіб і засудженню осіб винних у вчиненні того чи іншого злочину [4, с. 181]. Як бачимо, зазначені позиції щодо визначення поняття «запобіжні заходи» акцентовані лише на суб'єктах застосування запобіжних заходів та на їх меті.

Прихильники іншої позиції у поняття запобіжних заходів включають їх сутність і звертають увагу на те, що запобіжні заходи обмежують права та свободи. Так, на думку З. Ф. Ковриги, запобіжні заходи є заходами кримінального примусу, які обмежують свободу дій обвинуваченого (підозрюваного) і застосовуються у відповідності з кримінально-процесуальним законом із метою обмеження суспільства від небезпечних від нього осіб і успішного виконання завдань правосуддя [5, с. 104]. І. М. Гуткін поняття запобіжних заходів визначає за допомогою категорії «заходи примусу, які обмежують свободу» [6, с. 109]. Р. Х. Якупов уточнює, що ці заходи обмежують особисту свободу [7, с. 193]. Так, на думку, В. Т. Маляренка та Ю. П. Аленіна запобіжні заходи – це різновид попереджувальних заходів кримінально-процесуального примусу, що полягають в обмеженні конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та засудженого [8, с. 379].

Водночас багато науковців у сутність запобіжних заходів, окрім обмеження прав особи, включають психологічний та інші чинники. Так, наприклад, О. П. Рижаков, запобіжні заходи визначає як «заходи кримінально-процесуального примусу, що здійснюють на обвинуваченого (підозрюваного) певний психологічний вплив або обмежують його особисту свободу» [9, с. 7, 8]. Ю. Донченко акцентує увагу на тому, що в запобіжних заходах примус застосовується шляхом певного фізичного чи психологічного впливу, або ж застосуванням деяких обмежень майнових прав та інтересів особи [10, с. 463, 464].

Підсумовуючи зазначені позиції, вважаємо, що запобіжні заходи – це заходи забезпечення кримінального провадження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень [11, с. 452].

Застосування запобіжних заходів як виду забезпечення кримінального провадження є одним із основних питань, які виникають в процесі досудового розслідування та судового провадження. Проаналізувавши підходи до визначення запобіжних заходів, можна дійти висновку, що зазначені питання у зв'язку із численними змінами кримінально-процесуального законодавства та вдосконаленням слідчо-судової практики потребують подальшого наукового обґрунтування та доопрацювання.

Література:

1. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник / Михеєнко М. М., Нор В.Т., Шибіко В. П. К.: Либідь, 1999. 536 с.

2. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики) / З.З. Зинатуллин. Казань: Изд-во Казанского университета, 1981. 136 с.
3. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. К: Істина, 2014. 432 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / за заг. ред. Матвійчука В.М. / В.К. Матвійчук, І.О. Харь. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 460 с.
5. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. 177 с.
6. Гуткин И. М. Развитие гарантий законности и обоснованности применения предварительного заключения под стражу в качестве меры пресечения / И.М. Гуткин // Уголовно-процессуальные основы деятельности органов внутренних дел / под. ред. Б.Т. Безлепкина. М.: Академия МВД СССР, 1988. С. 109
7. Якупов Р. Х. Уголовный процесс: ученик [для вузов] / Р. Х. Якупов. М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. 448 с.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под. общей редакцией В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Х.: ООО «Одиссей», 2003. 960 с. С. 379
9. Рыжаков А. П. Меры пресечения / А.П. Рыжаков. М.: Информационно – Издательский дом «Филинь», 1996. 176 с.
10. Донченко Ю. Питання вдосконалення кримінально-процесуального інституту запобіжних заходів. *Вісник Львівського університету*. 2000. Вип. 35. 551 с. (Серія Юридична). С. 463-464
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1. / Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

ПРИРОДНІ ПРИНЦИПИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ВИМІРУ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Коваль І. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Креативність граничного екзистенційного виміру правового менталітету ґрунтується, на наше переконання, на певних природних принципах. У граничному до основних креативних принципів ми зараховуємо: еволюційність, спадкоємність, адекватність, необхідність, консерватизм, реальність тощо.

Менталітет потребує розвитку (еволюції), а не перевороту (революції). Тому креативний принцип менталітету у граничному полягає в тому, що дух людини, її думки і почуття мають адаптуватися до середовища, його порядків та настанов. Еволюційні уявлення і зміни відображають зв'язок менталітету й середовища та декларують незворотні зміни в еволюції. Тобто еволюційні процеси, рушійна сила еволюції не повертає менталітет у попереднє, висхідне положення, оскільки еволюційний процес здійснюється від простого до складного під впливом природного права і граничне ніколи не збігається з попереднім буденним. Тоді буденною ментальністю буде вища сходинка граничного, яке здійснено завдяки еволюційному підходу. Революційними (руйнуючими) діями змінити менталітет неможливо. Деякою мірою це можливо шляхом еволюції в уже зруйнованому революцією середовищі. Але в цьому випадку діють норми еволюційної етики.

Еволюційна етика, як зазначає Г. Спенсер, – це різновидність етичної теорії, згідно з якою мораль міститься в природі людини і морально позитивною є така поведінка, яка сприяє найбільшій тривалості, широті і повноті життя [1, с. 409]. Це свідчить про існування еволюціонізму, який висвітлює певні ментальні здібності. Тобто еволюційна етика в ментальності забезпечує повноцінне життя із врахуванням ментальних здібностей людини. Людині легше жити, коли вона розумно, творчо, з еволюційною етичністю розширює свій менталітет відповідно до правил середовища.

Креативна екзистенційність менталітету визначається і принципом спадковості. Він у граничному вимірі свідчить про поповнення ментальних феноменів людини основним змістом сімейної екзистенційної антропології. Це родова, вроджена ментальна особливість, яка транслює нащадкам корінні, батьківські властивості. Засади батьківської спадщини породжує і продовжує рід, підтримує родинні традиції. Отримавши їх, нащадок не повинен нехтувати їх. Він зобов'язаний бути послідовником спадкової ментальності, хоча й частково видозміненої через вплив нових соціальних факторів, але повністю не відкинута, оскільки це генетичний закон спадковості, генетичний код (мутації) сім'ї, родини і загалом нації.

Креативність граничного екзистенційного виміру менталітету визначається ще й принципом адекватності.

Адекватний (лат., прирівняний) означає однаковий, узгоджувальний, співрозмірний. Явище є адекватним, якщо воно відповідає даності, якої стосується, якщо воно «правильне» [4, с. 15]. Уявлення про світ є адекватним, якщо воно відповідає тим речам, до яких відноситься. Оцінка адекватна, якщо вона узгоджується з прийнятими в конкретній галузі стандартами оцінювання або якщо здійснювані на її основі дії приносять позитивний результат. Поняття адекватності ширше від поняття істинності. Адекватними здатні бути і описи, і оцінки, навіть орективи (висловлювання, завдання яких – вселяти певне почуття) і дії людини [3, с. 17].

Людина повинна постійно задумуватися, чи вона творить або приймає чужу ментальну норму адекватно. Стандартами, даностями, правильністю слугують онтологічні норми, які є оригінальними, абсолютними. Тобто екзистенційний вимір менталітету перевіряється на відповідність оригіналу, онтологічним вимірам, істинності. Зрозуміло, що ці адекватності не можуть бути еквівалентні, рівносілні, рівноцінні.

Адекватність менталітету природним, онтологічним напрямом породжує відповідний критерій істини. На нашу думку, у менталітеті основним критерієм істини є не теорія, а практика, досвід, дійсність. Адже креативний менталітет повинен бути співвідносним з природними вимогами, задовольняти певні вимоги й умови, інакше людина не може зі своїм менталітетом адаптуватися в соціальному середовищі. Тому практика, досвід виношує свою «ходу» на своєрідну «приписку» нової ментальної норми. Адаптація пристосування засвідчує доцільність креативної ментальної норми.

Зв'язки менталітету з навколишнім світом свідчать про існування принципу необхідності. У філософському словнику зазначено, що необхідність – це поняття, яке позначає те, що впливає зі сутності, внутрішніх зв'язків явищ та процесів, що має характер повноцінності, сталості, однозначності, тобто закону, і протиставляється винятковості та неминучості. Необхідність лежить в основі людської свободи, яка реалізує прагнення людини до опанування собою і дійсністю за допомогою пізнання, використання і зміни певної необхідності на іншу [2, с. 141]. Тобто поява певних детермінантів менталітету має своє обґрунтування і впливає із внутрішніх екзистенційних потреб. Людина повинна відчувати потребу у створенні власної норми, яка відповідає умовам природності і ментальності.

Поряд з іншими принципами в менталітеті наявний принцип консервативності, який оберігає традиції, національно-родинні цінності, необхідні правила й порядки. Менталітет за своєю суттю містить багато консервативного, навіть архаїчного. До цього зобов'язують людину її етнічні корені, ортодоксальні властивості. Тим самим консервативний принцип зближує ментальні норми з природно-правовими, навіть онтологічними. Менталітет, перебуваючи на позиціях природного права, дотримується природно-еволюційного порядку. Це означає, що в консервативно-ментальному нормуванні невідомо звідки проявляється нормування, яке може доповнювати традиційні норми або заперечувати їх. Доповнення традиційних ментальних норм новими нормами відбувається, як правило, без зовнішніх впливів. Ці впливи є шкідливими для консерватизму. Людина здебільшого сама приходить до висновку, що нові суспільні умови життя потребують нових адекватних норм мислення й поведінки. Природно-еволюційний порядок легко засвоюється людиною, яка ставиться позитивно до креативності. Батьківських ментальних настанов не заперечують – їх творчо доповнюють або видозмінюють.

Заперечення консервативного ментального принципу означає заперечення консервативних цінностей. Таке заперечення ставить людину в незручне

становище: вона відійшла від старих традицій, а в нові ще не потрапила (для цього потрібний тривалий період, іноді й людського життя може не вистачити). Як наслідок, людина залишається без ментально-консервативних цінностей і перебуває в неприродному екзистенційному вимірі.

За допомогою креативності у граничній екзистенції з'являються ментальні норми, які відображають такий природний принцип як реальність. Реальність (лат., речовий) – одна з фундаментальних категорій філософії, передусім онтології, але також і поняття буденної свідомості. Загалом реальність – це все те, що здатне продукувати дію та сприймати її, реагувати на дії. Реальністю називають не тільки актуально наявне, а й все те, чому можна приписати означені властивості в минулому або в прогнозованому майбутньому [2, с. 174]. Це стосується й менталітету, його норм. Реальність менталітету – це виникла раніше або тепер норма, яка в певному сенсі ще є перехідною і не потребує доказування її існування. Принцип реальності менталітету є онтологічним, але характеризується і об'єктивною, і суб'єктивною реальністю.

Об'єктивна реальність ментальної норми стосується суспільства, його необхідних інститутів. Перебуваючи в суспільстві, людина зобов'язана сповідувати визначені ним ментальні норми, інакше суспільство її не сприйме, що є об'єктивним. Однак визнання обов'язково є суб'єктивним. Одна й та сама ментальна норма має незліченну кількість суб'єктивних відтінків, які також є реальними й онтологічними. Це пояснюється особливим становищем людини у Всесвіті, її визначеними координатами у природно-правовому просторі.

Реальність менталітету існує й тоді, коли людина створює ментальну норму, але не реалізує її видимо. На це є різні причини, але реальність відображена в думках, почуттях, пристрастях, що не менш важливо, ніж дії.

Отже, менталітет у граничному екзистенційному вимірі отримує інтелігібельну творчість і визнання. У граничному ментальний матеріал з'являється серед різноманітних екзистенціалів.

Література:

1. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Науч.-ред. совет; предс. В. С. Степин, замест. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 4. 736 с.
2. Пертушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів: «Монголія 2006», 2011. 352 с.
3. Философская: энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 1072 с.
4. Философский словарь: Основан Г. Шмидтом. 22-е, новое, перераб. изд. / под ред. Г. Шишкоффа; пер. с нем.; общ. ред. В. А. Малинина. Москва: Республика, 2003. 575 с.

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Коваль М. М.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Термін «ситуація» використовують в багатьох галузях наукового знання. Словник російської мови тлумачить ситуацію як сукупність обставин, положення, обстановки [1, с. 662].

Починаючи з 1959 р., Р. Белкін висвітлював у підручнику проблематику слідчої ситуації. У цьому підручнику він вказував на значення цієї проблеми для розслідування та необхідність її врахування для ефективного використання криміналістичних рекомендацій [2, с. 331–333].

На перших етапах розвитку криміналістики поняття слідчої ситуації не виділялося, а його окремі елементи вводили у визначення понять «вихідні дані», «типові випадки», «обставини, що підлягають установленню» тощо. Як справедливо відзначається, «у криміналістичній літературі крім поняття «слідча ситуація» іноді як синоніми використовують такі поняття, як: «кримінальна ситуація», «ситуація розслідування», «ситуація на місці події» [3]. На нашу думку, «слідча ситуація» як поняття найкраще відповідає вкладеному в неї змісту.

Важливе значення під час розслідування має вибір слідчої ситуації за її класифікацією. Багато авторів по-різному класифікують слідчі ситуації. За допомогою цього аналізу ми виберемо, яка класифікація слідчої ситуації найкраще підходить під час розслідування катування.

Класифікацію слідчих ситуацій варто розглядати і як процедуру, і як кінцевий результат віднесення їх до певної сукупності (класу, групи, виду) ситуацій, що подібні за відповідними ознаками, з подальшою їх типізацією щодо особливостей методик розслідування злочинів [4, с. 70].

Досліджуючи питання класифікації слідчих ситуацій, В. Гавло бере за основу класифікаційного поділу ознаку врахування етапів розкриття та розслідування злочинів, та у зв'язку із цим називає такі види слідчих ситуацій: початкові (які складаються в момент порушення кримінальної справи та характеризуються наявністю в матеріалах достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, слідову картину, що дозволяє правильно визначити напрям розслідування); перевірочні (які складаються до порушення кримінальної справи та характеризуються відсутністю в заявах, що надійшли, достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, та необхідністю проведення попередньої перевірки); наступні (які складаються після проведення початкових і невідкладних слідчих дій та характеризують обстановку розслідування у справі загалом на

основі установлених фактичних даних; окремі (тактичні) – які на базі фактичних даних характеризують обстановку розслідування лише під час проведення окремої слідчої дії або епізоду розслідування (ситуація обшуку, допиту тощо) чи тактичних операцій [5, с. 41].

М. Бурнашев чітко вказав підстави своєї класифікації ситуації за такими ознаками: за обсягом функціонування – глобальні (загальні і типові) і локальні (конкретні, специфічні, атипові); за сферою функціонування – слідчі, судові, експертні, оперативно-розшукові; відповідно до процесу ситуаційного розвитку – стратегічні, тактичні, організаційні тощо; за етапами розслідування – дослідчої перевірки, початкового етапу розслідування, наступного етапу розслідування, інших етапів розслідування; за тактичною характеристикою – конфліктні та безконфліктні; за алгоритмізаційною орієнтацією – що припускають жорсткі алгоритмізаційні дії; що припускають гнучкі, різноманітні дії; за ступенем достовірності відображення стану розслідування – адекватні та неадекватні; за характеристикою інформаційної основи ситуації – проблемні і прості; за часом функціонування – довгострокові, швидкоплинні; за прогностичною ознакою – очікувані, неочікувані (непередбачувані); за ступенем безперервного функціонування – перманентні, тимчасові; за динамічною характеристикою – пульсуючі, згладжені; за сферою ситуативного забезпечення – техніко-криміналістичні, методико-криміналістичні [6, с. 21–22].

У 1998 р. Г. Матусовський зазначав, що найбільш розробленою є класифікація, пов'язана з проблемою конфліктності. На його думку, такою класифікацією важливо охопити два типові види: 1) між особою, яка проводить розслідування, та обвинуваченим, підозрюваним або іншими суб'єктами кримінального процесу (зовнішня конфліктність), та 2) між особою, яка проводить розслідування, й іншими правоохоронними і контролюючими органами в системі їх взаємодії (внутрішня конфліктність). Серед критеріїв для здійснення класифікації слідчих ситуацій Г. Матусовський виділяє як основний інформаційний. Крім цього, автор пропонує всі ситуації розбити на п'ять блоків: перший – криміногенна ситуація, в якій вчиняється злочин; кримінальна ситуація, викликана вчиненням злочину; другий – ситуація прояву ознак (слідів) злочину; пошукова ситуація виявлення ознак злочину; наслідки злочину – слідова ситуація; третій – слідчі ситуації початкового, наступних (проміжних) та завершального етапу розслідування, та відповідно до етапів слідча ситуація проведення перевірочних дій, прийняття рішення про порушення кримінальної справи; слідчі ситуації проведення початкових слідчих дій; слідчі ситуації пов'язані з призупиненням досудового слідства і його відновленням; четвертий – ситуації судового розгляду (судові ситуації); п'ятий – після судові ситуації виконання судових рішень [7, с. 168–169].

На основі слідчої ситуації висувається версія і здійснюється планування розслідування. Тобто саме висунуті версії в конкретній слідчій ситуації обумовлюють визначення напрямів розслідування, комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Тому можна побудувати порядок наукового викладення

матеріалу, який виглядатиме так: «слідча ситуація» – «версії» – «планування розслідування».

Література:

1. Ожегов С. И., Шведовой Н. Ю. Словарь русского языка. М. : Сов. энцикл., 1973. 846 с.
2. Криминалистика : учеб. / под ред. Р. С. Белкина. М., 1959. 458 с.
3. Денисюк С. Ф., Шепитько В. Ю. Обыск в системе следственных действий. Харьков : Консум, 1999. 160 с.
4. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 218 с.
5. Гавло В. К. Следственная ситуация. Следственная ситуация : сб. науч. ст. М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступности, 1984. С. 38–41.
6. Бурнашев Н. А. Следственные ситуации в методике расследования преступлений. Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1987. С. 16–22.
7. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. вуз. і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.

КРИТЕРІЙ ІСТИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Мирошниченко Ю. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права та публічного адміністрування

Маріупольський державний університет,

голова суду

Іллічівський районний суд м. Маріуполя

м. Маріуполь, Донецька область, Україна

Питання про критерій істинності чи хибності певного судження, гіпотези, теоретичного положення має таку ж давню історію як і сама проблема пізнання істини. В теорії кримінального процесуального доказування категорія істини розглядається з позицій філософської науки, що рясніє різноманітністю концепцій, серед яких апіоризм, фідейзм, адекватність, раціоналізм, сенсуалізм, матеріалізм, прагматизм, інструменталізм та ін. Відповідно й у науці кримінального процесу як на критерій істини вказують на внутрішнє переконання, доведення «поза розумним сумнівом», суспільно-історичну практику тощо.

Утім, попри відсутність, єдиного підходу до розуміння критерію істини наважусь заявити, що більшість правознавців сходиться на думці про те, що провідним критерієм істини все ж таки є практика, «...бо нічого іншого для судження про істину в розпорядженні людини, – за словами проф. О.В. Смирнова, – немає» [1, с. 65].

Звичайно, практика як критерій істини, досить складна для розуміння категорія. Коли мова йде про безпосередню перевірку наукової гіпотези дослідним шляхом, тут усе ясно: перевірена шляхом багаторазових експериментів теорія вважається істинною. Навіть ті уявлення про предмети та явища, які неможливо перевірити на практиці в період їх формування, можуть бути підтверджені або спростовані в історичній перспективі. В історії науки знайдеться чимало прикладів теоретично обґрунтованих положень, які тільки з плином часу отримали своє емпіричне підтвердження. Але експеримент не єдиний інструмент перевірки відповідності нашого знання об'єктивній реальності, а сутність практики не вичерпується безпосередніми формами її прояву. За словами відомого філософа О.Г. Спіркіна, практика в якості критерію істини «працює» не тільки в своїй чуттєвій наготі – як предметна фізична діяльність, зокрема в експерименті. Вона виступає і в опосередкованій формі – як логіка, загартована в горнилі практики. Іншими словами логіка – це опосередкована практика. Ступінь досконалості людського мислення визначається мірою відповідності його змісту об'єктивній реальності. Наш розум дисциплінується логікою речей, відтвореною в логіці практичних дій і всій системі духовної культури. Логічність думки при достовірності вихідних положень є певною мірою гарантією не тільки її правильності, а й істинності [2, с. 430]. Тому, на переконання криміналістів, і в боротьбі зі злочинністю, і особливо при доказуванні, критерій практики не можна розуміти спрощено, як якусь оціночну категорію або міру істини, з якими зіставляються отримані фактичні дані, докази (порізно або в сукупності). У сфері судочинства критерій істини в основному виступає опосередковано, як узагальнена історична практика, яка підтверджує адекватність мислення взагалі, а не окремої думки даного суб'єкта [3, с. 89]. Внутрішнє переконання слідчого, прокурора, судді формується знанням сукупної суспільно-історичної практики і його особистим досвідом, який включає наявність певних здібностей, знань, навичок, професійної майстерності.

Водночас, огляд літературних джерел показує, що більшість прибічників діалектико-матеріалістичного підходу до розв'язання проблеми істини в кримінальному процесі вказує на практику як на «основний», «головний», «провідний», «вирішальний» критерій істини, а значить є й інші інструменти перевірки достовірності одержуваного в результаті судового доказування знання. На думку філософів, діалектичність практики як критерію істини є об'єктивною основою виникнення й існування інших критеріїв для перевірки істинності знання в різних його формах. У якості таких виступають так звані позаемпіричні критерії обґрунтованості знання [5, с. 420]. Поряд з опосередковано виведеним з практики логічним критерієм в пізнавальній діяльності

іноді може бути використаний такий критерій істинності, як евристичність. Передбачається, що якщо дане знання може результативно вирішувати нові наукові проблеми, то воно істинне. Цей критерій відсікає банальні ідеї, які не дають приросту наукового знання. У деяких випадках для припущення ступеня істинності вдаються до оцінки простоти і краси теоретичних побудов. Вони допомагають встановити перевагу, коли є вибір конкуруючих гіпотез. Та з гіпотез, яка при поясненні обходиться найменшим числом положень і не вдається до неперевірюваних допущень, суб'єктивно оцінюється як більш істинна. Те ж саме і з красою: гіпотеза, яка суб'єктивно уявляється вченому більш гармонійною і витонченою, здається йому й більш істинною [6].

Відтак, думається, що й теорія кримінального процесуального доказування, попри її діалектико-матеріалістичне коріння, може й повинна використовувати раціональні засоби й прийоми встановлення істини, розроблені в рамках інших філософських концепцій. Тому можна погодитися з думкою Л.А. Воскобітової та С.Б. Росинського, котрі, визнаючи особливу цінність діалектико-матеріалістичної теорії відображення для розслідування і судового розгляду кримінальних справ, вважають, що існуючі в теорії кримінально-процесуального пізнання постулати цілком можуть отримати новий виток свого розвитку в контексті сприйняття окремих положень і поглядів з області інших, і в першу чергу сучасних, філософських вчень [7]. Тут, однак, необхідно зробити одне, але вельми суттєве застереження: філософською основою пізнання в кримінальному процесі залишається вчення про об'єктивну істину.

Підсумовуючи, слід констатувати, що критерієм достовірності нашого знання є практика. «Якщо ми не можемо відшукати жодного винятку з наявного в нашому розпорядженні досвіду, наш висновок повинен вважатися достовірним» [1]. Разом із тим, практика – основне, але не єдине мірило істинності знання. Когерентність, прагматизм, конвенціоналізм, раціоналізм, сенсуалізм, евристичність в силу суттєвої частки притаманного їм суб'єктивізму не такі надійні, але вкрай важливі засоби перевірки достовірності наших суджень про досліджуване явище. І попри те, що самі по собі вони «... не дозволяють безпомилково проводити межу між істиною і оманною (*і тому, в строгому сенсі слова, навряд чи можуть претендувати на статус критерію істини* – Ю.М.), вони все ж є важливими допоміжними засобами, що усувають хоча б частину помилкових припущень» [4]. У кримінальному процесі ці інструменти особливо корисні на первинному етапі провадження при висуванні версій, плануванні, визначенні пріоритетних напрямків розслідування. Не розумним було би відмовлятися від використання зазначених засобів і в пізнавальній діяльності суду, особливо в ситуації вибору, коли маються альтернативні варіанти версій, рішень, дій тощо. Простота, ясність, очевидність, загальновизнаність та інші неемпіричні «маяки» істини мають включатися в механізм оцінки судом зібраних у справі фактичних даних та істинності доводів і заперечень учасників судового провадження.

Література:

1. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Уголовный процесс: учебник. Москва, 2008. 704 с.
2. Спиркин А.Г. Философия: учебник. Москва, 2006. 736 с.
3. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина. Москва, 2000. 990 с.
4. Гагинский А.М. Критерий, знание, истина. *Эпистемология и философия науки*. 2012. № 3(37). С. 129-140.
5. Кохановский В.П. Философия: учебное пособие для высших учебных заведений. Ростов-на-Дону, 2003. 576 с.
6. Губанов Н.И., Губанов Н.Н., Волков А.Э. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2014. № 10. С. 84-92.
7. Воскобитова Л.А., Россинский С.Б. Вопросы познания в современном уголовном судопроизводстве. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2015. Т. 9. № 1. С. 130–143.

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ
СУДОМ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ****Новосад А. С.**

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Поліщук М. Г.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Проблема усиновлення дітей позбавлених батьківського піклування з різних причин в Україні набувають все більшої актуальності з огляду на те, що це пов'язано по-перше, із захистом прав самої дитини, забезпечення її природних, побутових та інших потреб, а також із внесенням змін до Цивільного процесуального кодексу України. Слід акцентувати увагу на тому, що процес усиновлення не завжди спрямований на захист прав і основних свобод самої дитини, а й іноді і протирічить йому. З огляду на це актуальним вбачається розгляд питання щодо деяких нюансів порядку окремого провадження при розгляді судом справ про усиновлення.

Питанню усиновлення в Україні у сучасній юридичній літературі приділяється значна увага. Зокрема, слід виділити праці М.А. Гурвіча, В.В. Комарова,

Я.П. Зейкана, В.І. Тертишнікова, С.В. Курильова, Я.Л. Штутіна та ін. Однак незважаючи на вагомий внесок у вирішенні теоретичних положень до зазначеної проблематики, дослідження питань щодо розгляду судом справ про усиновлення залишається відкритим для дискусій.

Особливість розгляду справ про усиновлення полягає в тому, що на відміну від інших цивільних справ їх предметом є встановлення процесу усиновлення, що, по суті, є вирішенням долі дитини; дана категорія справ порушується не тільки громадянами України, а й іноземними громадянами; обов'язковими суб'єктами судочинства в цих справах є ряд державних органів, зокрема, органи опіки і піклування, Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, дитячі будинки тощо.

Також особливістю даної категорії справ є дотримання заявниками обов'язкової досудової процедури, яка складається із звернення до відповідних державних органів, а також до установ, де утримується дитина, та отримання від цих установ відповідних документів, які є передумовою для звернення до суду та доказами. Зазначений комплекс особливостей суттєво відрізняє справи про усиновлення від інших категорій справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, тому в процесі їх розгляду та вирішення судами виникає чимало проблемних ситуацій, вирішення яких не завжди передбачено законодавством. Як наслідок, в деяких випадках, судами виносяться незаконні та необґрунтовані рішення про усиновлення.

Запровадження судового порядку усиновлення пояснюється й тим, що оскільки метою цього юридичного акту є охорона інтересів дітей, він повинен контролюватись державою. У зв'язку з необхідністю вирішення під час усиновлення складних питань процесуальне законодавство чітко регламентує судовий порядок розгляду і вирішення пов'язаних з ним справ у порядку окремого провадження за заявою особи, яка бажає усиновити дитину.

Розгляд справ про усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, здійснюється в порядку окремого провадження. Норма про підсудність зазначеної категорії справ є конкретизованою щодо суб'єкта усиновлення і визначає підсудність без альтернативи.

Відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження – це вид неповного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [1].

Що стосується особливостей даного виду провадження, то окреме провадження відрізняється від інших видів провадження за своїм предметом і завданнями суду, а також особливостями процесуального порядку розгляду справ. Так, найважливішою особливістю справ окремого провадження є відсутність у них спору про право. Найчастіше під спором про право розуміють

«певний стан суб'єктивного права» і стверджують, що спір є суть суперечності, конфлікт, протиборство сторін. Однак відсутність спору ще не означає абсолютної безспірності справи. Сама необхідність установлення факту, який уже в силу цього не є очевидним, підтверджує можливість існування спору про факт. Крім того, сама особа, відповідно до якої розглядається справа, може оспорити подану в суд заяву, тобто «спорити по суті справи» [2, с. 77].

Правова природа справ про усиновлення зумовлена процесуальною специфікою справ окремого провадження, що проявляється в таких ознаках, як:

1) судова діяльність у справах про усиновлення направлена на підтвердження наявності або відсутності усиновлення шляхом встановлення наявності усіх позитивних та відсутності усіх негативних умов усиновлення;

2) справи окремого провадження характеризуються тим, що метою судової діяльності по більшості із них є охорона інтересів фізичних та юридичних осіб. Охоронюваний законом інтерес у справах про усиновлення це – передбачена нормами об'єктивного права (ст. 207 СК) можливість особи звернутися до суду за створенням умов задля реалізації юридичного інтересу усиновити дитину (повнолітню особу);

3) справи про усиновлення, як справи окремого провадження, є безспірними. Але у справах про усиновлення можливе виникнення спору про окремий факт з незацікавленою особою, у більшості випадків з державним органом (невідповідність особи усиновлювача вимогам закону, відсутність згоди дитини тощо), що не є тотожним із спором про право, тому не може призводити до залишення заяви без розгляду [3, с. 134].

Усиновлення на підставі рішення суду охоплює такі випадки: 1) усиновлення в Україні її громадянами дитини, яка також є громадянином України; 2) усиновлення в Україні її громадянами повнолітньої особи, яка також є громадянином України; 3) усиновлення в Україні іноземцями та особами без громадянства дитини, яка є громадянином України; 4) усиновлення в Україні дитини, яка є іноземкою і проживає на території іншої держави, громадянами України або іноземцями та особами без громадянства.

Для справ про усиновлення громадянами України характерними є процесуальними наслідками є виникнення процесуальних правовідносин між судом та суб'єктами усиновлення, виникнення провадження у справі та продовження розвитку процесу, початок перебігу процесуальних строків.

Особливістю справ про усиновлення є відсутність таких матеріально-правових наслідків відкриття провадження у справі, як початок перебігу строків позовної давності у зв'язку з тим, що до сімейних правовідносин позовна давність не застосовується. Окрім зазначеного для справ про усиновлення громадянами України, неможливе застосування строків позовної давності внаслідок того, що в такому порядку розглядаються справи про підтвердження наявності або відсутності усиновлення, а позовна давність є строком для звернення за захистом порушеного або оспорюваного права.

Усиновлення на підставі рішення суду охоплює такі випадки: 1) усиновлення в Україні її громадянами дитини, яка також є громадянином України; 2) усиновлення в Україні її громадянами повнолітньої особи, яка також є громадянином України; 3) усиновлення в Україні іноземцями та особами без громадянства дитини, яка є громадянином України; 4) усиновлення в Україні дитини, яка є іноземною і проживає на території нашої держави, громадянами України або іноземцями та особами без громадянства [1].

Складність усиновлення, обтяженого іноземним елементом, викликана й тим, що для регулювання цієї сфери правовідносин застосовується не лише національне законодавство, а й міжнародні та міждержавні нормативно-правові акти, які мають свої особливості. Однак наявним є недосконалість норм міжнародних актів, що призводить до порушення прав усиновлюваних дітей.

З огляду на всі проблеми та на значущість самого інституту усиновлення вбачається за необхідне:

- 1) розмежувати повноваження органів державної влади в сфері усиновлення та їх посадових осіб;
- 2) встановити сувору відповідальність за порушення нормативно-правових актів, що регулюють дані правовідносини;
- 3) встановити громадський контроль дотримання прав та інтересів дітей – громадян України при міжнародному усиновленні⁴
- 4) легалізувати діяльність комерційних агентств у сфері усиновлення з іноземним елементом [5, с. 130-131].

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-VI (в редакції від 07.01.2018 р.). Відомості Верховної Ради України. 2004. № № 40–41, 42. Ст. 492.
2. Татулич І. Ю. Процесуальні особливості розгляду та вирішення справ окремого провадження. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 682. Правознавство. С. 76-80.
3. Стоянова Т. А. Процесуально-правова природа справ про усиновлення. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 133-138.
4. Деркаченко Ю. Правова забезпеченість і соціальна обумовленість міжнародного усиновлення. Юридична Україна. 2006. № 4. С. 85-100
5. Мудрецька Г.В., Рагімова Е.М. Актуальні питання судового розгляду справ про усиновлення. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 129-131.

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Уложенко В. М.

*старший викладач кафедри фінансового права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна*

Актуальність класифікації закладів вищої освіти (далі – ЗВО) України та Польщі обумовлена схожістю їх систем ЗВО, що пояснюється низкою спільних рис в історико-політичному та соціально-економічному розвитку цих країн. Як відомо, Україну та Польщу об'єднує одночасне перебування у групі країн соціалістичної співдружності у 1950-1980-х рр., перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки, починаючи з 90-х рр. XX ст., реалізація євроінтеграційних прагнень. Тому досвід сусідньої країни, яка провела за цей час системні зміни у сфері вищої освіти, є корисним для оцінки результатів розбудови української системи ЗВО.

Сучасні системи ЗВО України та Польщі є доволі подібними за типами ЗВО, що їх складають. Проте нинішня класифікація ЗВО Польщі сформувалася раніше, ніж в Україні, незважаючи на те, що кардинальні соціально-економічні трансформації були започатковані в цих країнах майже одночасно, в 90-х рр. XX ст., й передбачали у тому числі докорінне реформування сфери вищої освіти. На жаль, Україна отримувала довгоочікувані результати із помітним відставанням у порівнянні з Польщею, бо неодноразово із запізненням здійснювала необхідні для подальшого розвитку національної вищої освіти кроки. Так, зокрема:

1) у постсоціалістичний період в Польщі новий Закон «Про вищу освіту» було прийнято 12 вересня 1990 р. (Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym), а 26 червня 1997 р. – ще й Закон «Про фахові вищі навчальні заклади» (Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych), що дозволило сфері вищої освіти динамічно розвиватися вже в 90-х рр. XX ст., в Україні аналогічний Закон «Про вищу освіту» датовано 17 січня 2002 р. (усі зазначені акти втратили чинність);

2) адаптація польського законодавства, у тому числі про вищу освіту, до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) розпочалася з укладенням Угоди про асоціацію 16 грудня 1991 р., а вже 01 травня 2004 р. Польща набула членства в ЄС. В Україні аналогічний процес тривав два десятиліття (1994-2014 рр.) й станом на 27 червня 2014 р. укладено Угоду про асоціацію з ЄС. Польща першою з постсоціалістичних країн приєдналася до загальноєвропейського освітнього простору, підписавши Болонську декларацію 19 червня 1999 р., а Україна – 19 травня 2005 р. Зазначені процеси забезпечили майже повну відповідність польського законодавства про вищу освіту євро-

пейському й завершилися прийняттям 27 липня 2005 р. нової нині чинної редакції Закону «Про вищу освіту» (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o szkolnictwie wyższym).

3) удосконалення законодавства про вищу освіту в Польщі відбулося 18 березня 2011 р. із прийняттям Закону «Про зміну Закону «Про вищу освіту», Закону «Про наукові ступені і наукове звання», а також про зміну деяких інших законів» (Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw), згодом до Закону «Про вищу освіту» 2005 р. були внесені зміни від 25 червня 2015 р. (Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym), а в Україні нову редакцію Закону «Про вищу освіту» було прийнято 01 липня 2014 р.

Сучасна класифікація ЗВО України та Польщі сформувалася на підставі норм нині чинних спеціальних законів про вищу освіту цих країн (див. табл. 1). Серед важливих критеріїв класифікації ЗВО насамперед необхідно виділити форму власності. І українська, і польська системи ЗВО до початку 90-х рр. ХХ ст. склалися з державних ЗВО, виключення в Польщі становив Люблінський католицький університет. Поява приватних ЗВО в обох країнах з 1990-х рр. пояснювалася нездатністю наявних на той час державних ЗВО забезпечити гостру потребу новоствореної ринкової економіки у фахівцях з економіки, фінансів, менеджменту, маркетингу, права. Утворення приватних ЗВО на початку 1990-х рр. в Україні забезпечував Закон «Про освіту» від 23 травня 1991 р., а в Польщі – Закон «Про вищу освіту» від 12 вересня 1990 р. (обидва акти втратили чинність). Нині сектори приватних ЗВО в освітніх системах України та Польщі сформувалися й працюють, дотримуючись єдиних з державними ЗВО стандартів освітньої діяльності.

Таблиця 1

Класифікація закладів вищої освіти України та Польщі [1, 2]

Критерії для порівняння	Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р.	Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o szkolnictwie wyższym
Форма власності ЗВО	– ЗВО державної форми власності; – ЗВО комунальної форми власності; – ЗВО приватної форми власності (Ст. 27)	– громадський ЗВО (uczelnia publiczna); – негромадський ЗВО (uczelnia niepubliczna) (Art. 2)
Типи ЗВО	– університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий ЗВО; – академія, інститут – галузевий ЗВО; – коледж – ЗВО або структур-	– академічний ЗВО (uczelnia akademicka): 1– університет (uniwersytet) – багатогалузевий або галузевий; 2– технічний університет (uniwersytet techniczny);

	ний підрозділ університету, академії чи інституту (Ст. 28)	3– політехніка (politechnika); 4– академія (akademia); – професійний ЗВО (uczelnia zawodowa) (Art. 2, 3)
Виокремлення в Законі ЗВО за певними профілями	– вищий військовий навчальний заклад (ЗВО із специфічними умовами навчання) – ЗВО державної форми власності, який готує фахівців для військових формувань, правоохоронних органів (Ст. 1)	Громадські ЗВО: – військовий ЗВО (uczelnia wojskowa); – ЗВО державних служб (uczelnia służb państwowych); – мистецький ЗВО (uczelnia artystyczna); – медичний ЗВО (uczelnia medyczna); – морський ЗВО (uczelnia morska) (Art. 2)
Поширення дії Закону на духовні ЗВО	Управління закладом вищої духовної освіти здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства (Ст. 13)	Закон не застосовується до духовних вищих шкіл і вищих семінарій, за винятком Люблінського католицького університету, якщо Законом або угодою не встановлено інше (Art. 1)

У складі сучасних систем ЗВО України та Польщі функціонують ЗВО державної та недержавних форм власності (що визначає механізм фінансування їх діяльності). Водночас, слід зазначити, що в польському Законі «Про вищу освіту» 2005 р., незважаючи на збереження запровадженого попереднім Законом «Про вищу освіту» 1990 р. поділу ЗВО на державні та недержавні за формою власності, змінено терміни, які позначають ці групи ЗВО, на громадські (публічні) та негромадські (непублічні). При цьому за статусом ЗВО як суб'єкти господарювання в українському Законі «Про вищу освіту» 2014 р. поділяються на бюджетні установи, приватні неприбуткові та прибуткові заклади вищої освіти (ст. 27). Зі змісту польського Закону «Про вищу освіту» 2005 р. можна дійти висновку про використання аналогічного підходу (зокрема, Art. 90, 92 визначають питання бюджетного фінансування громадських ЗВО).

Інший важливий підхід до класифікації ЗВО виходить зі спектру освітніх послуг, які надаються окремими з них. Скориставшись підходом польського Закону «Про вищу освіту» 2005 р. в частині визначення типів ЗВО за вказаним критерієм, виокремимо академічні (університетські) та професійні ЗВО. Академічні ЗВО здійснюють освітню діяльність за різними рівнями вищої освіти (в Україні це університети, академії, інститути, а в Польщі – університети, технічні університети, політехніки, академії). Отже, українські коледжі та польські професійні ЗВО належать до так званих неуніверситетських ЗВО, хоча й різняться між собою за рівнями вищої освіти, за якими здійснюють підготовку фахівців: коледжі провадять освітню діяльність на першому (бака-

лаврському) та/або початковому рівнях вищої освіти, а професійні ЗВО забезпечують навчання на першому рівні, присвоюючи здобувачам вищої освіти звання ліценціата або інженера (аналог бакалавра) або другому (магістерському) рівні. Отже, такі ЗВО не здійснюють підготовку докторів філософії та докторів наук (докторів та габілітованих докторів). Також слід зазначити, що польським Законом «Про вищу освіту» 2005 р. на відміну від українського аналога не передбачено надання ЗВО певних спеціальних статусів на зразок національного ЗВО або дослідницького університету (ст. 29, 30), що видається логічним, оскільки функціонування громадських ЗВО Польщі ґрунтується на «гумбольдтівській» моделі університету, яка передбачає навчання через дослідження.

В контексті проведеного порівняння привертає увагу запроваджений польським Законом «Про вищу освіту» 2005 р. підхід щодо обмеження здійснення освітньої діяльності за окремими профілями, які можна назвати стратегічно важливими, суспільно значущими, лише громадськими ЗВО. Мова йде про військові ЗВО, ЗВО державних служб, мистецькі, медичні, морські ЗВО, щодо яких Закон також чітко визначив в управлінні яких органів державної влади перебувають зазначені ЗВО. В цьому є сенс, адже як показує практика, громадські (державні, комунальні) ЗВО покликані виконувати державне (регіональне) замовлення, місія ж приватних ЗВО – задовольняти замовлення здобувачів вищої освіти та роботодавців. Окрім цього, з точки зору матеріально-технічного та фінансового забезпечення приватні ЗВО, як правило, не спроможні здійснювати підготовку фахівців за такими або подібними спеціальностями. Що стосується українського Закону «Про вищу освіту» 2014 р., то він надає рівні права ЗВО усіх форм власності щодо здійснення освітньої діяльності за усіма спеціальностями, крім підготовки фахівців для військових формувань, правоохоронних органів, й залишив практику множинності варіантів підпорядкування ЗВО державної та комунальної форм власності органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасні системи ЗВО України та Польщі не мають суттєвих відмінностей, зважаючи на їх взаємовплив та взаємопроникнення завдяки територіальній суміжності та приналежності до загальноєвропейського освітнього простору, однак в частині подальшого розвитку окремих вищезазначених видів ЗВО польський досвід є придатним для запровадження в Україні.

Література:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>
2. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o szkolnictwie wyższym: URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051641365/U/D20051365Lj.pdf>

INSTYTUT „SPECJALNEJ WIEDZY EKONOMICZNEJ”: ODRĘBNE ASPEKTY USTAWODAWSTWA UKRAINY I POLSKI

Fedchyshyna W. W.

*Kandydat nauk ekonomicznych, profesor
Wydziału Operacyjno – wyszukiwanego działania
Uniwersytetu Państwowej Służby Podatkowej Ukrainy
Kijów, Ukraina*

Prawo każdego «do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy ... niezależnego i bezstronnego sądu» przez sąd «, przewiduje art. 6 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności [1], a na Ukrainie gwarancja wykonania takiego prawa została określona w art. 129 Konstytucji Ukrainy podstawowe zasady postępowania sądowego. Zgodnie z konstytucyjną zasadą Ukrainy, takie praworządność jest równością wszystkich uczestników procesu procesowego przed prawem, przeciwnikiem stron i swobodą w dostarczaniu dowodów w sądzie, aby wniesić do sądu swoje wyroki skazujące.

Międzynarodowa polityka integracji europejskiej promuje pozytywne doświadczenia Ukrainy w wykorzystywaniu specjalnej wiedzy ekonomicznej w wykrywaniu i badaniu przestępstw, co jest interesujące dla współczesnych badań nad teoretycznymi i praktycznymi doświadczeniami Polski. Rozszerza możliwości wykorzystania specjalistycznej wiedzy w praktyce wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Badania w oparciu o specjalistyczną wiedzę z zakresu nauki, techniki, sztuki, rzemiosła itp. Przedmiotów, zjawisk i procesów w celu wydania opinii w kwestiach, które są lub będą przedmiotem kontroli sądowej – to jest ekspertyza sądowa, – zdefiniowana w art. 1 Ustawy Ukrainy «O badanie sądowe» [2].

Naukowcy krajowi nie kompleksowo badali problemy wykorzystania specjalnej wiedzy ekonomicznej w postępowaniu sądowym w Polsce. Zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce, skazanie stron procesu karnego powstaje na podstawie wszystkich dowodów dostarczonych w postępowaniu karnym, podlega swobodnej ocenie, ale przy uwzględnieniu zasad prawidłowego rozumowania i oznak wiedzy i doświadczenia życiowego (art. 7 Kodeksu postępowania karnego w Polsce) [3].

Charakter procesowy i prawny obdukcji systemu ekspertyzy ekonomicznej kryminalistycznej na Ukrainie jest ustalany zgodnie z zasadami określonymi w przepisach prawa, dotyczących powoływania i badania, badania i oceny dostarczonych przez sąd jego wyników, praw i obowiązków biegłego.

Od profesjonalnego poziomu wykształcenia, doświadczenia, wiedzy, umiejętności i zdolności wpływa na jakość Ekspert – ekonomista i konsekwencji – prawdziwości i i sprawiedliwość decyzji sądu [4, s. 146]

Analizując znaczenie badań naukowych dotyczących wykorzystania specjalnej wiedzy ekonomicznej, istnieje potrzeba systematycznej reformy ustawodawstwa ukraińskiego. Na Ukrainie, w przeciwieństwie do większości krajów europejskich,

działania eksperckie nie podlegają licencjonowaniu przepisy nie określają dokumentów rejestracyjnych zgodnie z formy prawnej prywatnych instytucji sądowych o obowiązkowe definicji działalności sądowej jako podstawowy, bez ograniczenia prawa do podejmowania innych działań, z wyjątkiem eksperta. Nie ma potrzeby corocznego potwierdzania poziomu specjalnej wiedzy.

Prawo procesowe Ukrainy, również jak polskie prawo procesowe, zapewniając pełną realizację podstawowych zasad polskiego wymiaru sprawiedliwości w celu osiągnięcia prawdy wymaga uwzględnienia wszystkich okoliczności. Podstawy do powołania biegłego określona PDA Polsce, niezależnie od tego, czy odpowiedniej wiedzy sędziego, nawet jeśli jest oczywiste, że posiada specjalistyczną wiedzę, która będzie okazją do określenia warunków okolicznościach: Przy rozwiązywaniu okoliczności istotne dla sprawy, konieczne jest zastosowanie specjalnej wiedzy, ustaleń z wykorzystaniem biegłego lub biegłych (Art.193.§1) lub wyspecjalizowanych instytucji naukowych (art. 193.§2) [3].

Ekspert (ekspert sądowy, specjalista) to osoba wyznaczona przez organ sądowy do badania i wyjaśniania w jego opinii okoliczności, które są istotne dla rozwiązania konkretnego przypadku, którego znajomość wymaga szczególnej wiedzy. Dowód w postępowaniach administracyjnych, gospodarczych, karnych i cywilnych Ukraina opiera się na prawach logiki i korzystania z dowodów, że jest ustalenia faktyczne w prawie planowanego na której badacz, prokurator, sędzia śledczy i sąd decyduje, czy fakty i okoliczności istotne dla postępowania karnego i do udowodnienia (art. 84 CPC Ukrainy) lub którykolwiek z dowodów, na których sąd decyduje o obecności lub braku okoliczności uzasadniających Th roszczenia i obrony osób zaangażowanych w sprawy sądowej i innych okoliczności mających znaczenie dla jego prawidłowego rozdzielczości (n. 1. Art. 69 Kodeks postępowania administracyjnego Ukrainy, art. 57 Kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy, art. 32 Kodeksu Handlowego Ukrainy).

Procedura powoływania i korzystania ze specjalnej wiedzy w postępowaniu karnym, jeżeli niezbędne jest poznanie wszystkich okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, opinii eksperta lub eksperta, jest określona w art. 193 Kodeksu postępowania karnego w Polsce [3], w zakresie sztuki postępowania cywilnego. 278 Kodeksu postępowania cywilnego Polski [5] i art. 84 Kodeksu postępowania administracyjnego w Polsce [6].

Stanowisko to zostało potwierdzone przez Sąd Najwyższy 13.06.1996r., Gdy rozstrzygnięcie sprawy wymaga wiadomości specjalnych, a taki dowód nie jest organem sądowym, a nie wykonywana na ich utrzymanie, jest to naruszenie artykułu 193 § 1 kpk. Biorąc pod uwagę znaczenie obowiązujących przepisów proceduralnych w Polsce, to będzie w łamanie przyrody prawa procesowego, które mogłyby mieć istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, aw rezultacie – odrzucenia lub zmiany wyroku (artykuł 438 ustęp 2 kpk Polsce) [7]. Prawo karne karne Ukrainy i Polski nie definiuje znaczenia terminu «ekspert». Jednak, aby zrozumieć pojęcie „Expert», trzeba najpierw zrozumieć definicję terminu „specjalistycznej wiedzy», jednak nie jest prawnie zdefiniowane.

Opinie naukowe na temat definicji «specjalnej wiedzy» wśród naukowców na Ukrainie i w Polsce, bez utraty znaczenia, są jednoznaczne. Z kolei według nowoczesnej doktryny prawnej prawidłowego i jednoznacznego rozumienia terminu „specjalistycznej wiedzy» zapobiec powstawaniu różnych, przeważnie sprzecznych interpretacji, a to jest ważne: dla promowania prawdziwej definicji znajomość branży i zaangażowania w badania specjalistów, innych kwestiach, które mogą być wykorzystane w postępowaniach sądowych, jasne zrozumienie tego pojęcia jest niezwykle ważne dla ich efektywnego wykorzystania w działaniach proceduralnych.

Szeroki zakres pojęć, terminów niejednoznaczne czasami powoduje poważne problemy w postępowaniu aplikacyjnych i naukowego punktu widzenia i praktycznej. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z 17 października 1979 r. Polska „ze względu na postęp wiedzy i rozwoju nauki w różnych jego gałęziach, obszary dalszego postępu i rozwoju wiedzy na potrzeby agencji wymiaru sprawiedliwości oraz organów ścigania» [5]. Wspieranie przedstawienia polskich naukowców kryminalistycznych H.Koleckiego kwestie kryminalistycznych w nowoczesnej przestępczości zorganizowanej gospodarczego w Polsce powinna zidentyfikować główne problemy, problemy i tematy badań. w tym: określania różnych (specjalny) oznaki klasyfikacji formacji przestępstwa gospodarczego przestępstw gospodarczych pragmatyczne cele i wartości praktyczne kryminalistycznych metod analizy wdrażania i ujawniania pewnych kategorii, grup i rodzajów przestępstw gospodarczych, w szczególności w celu opracowania optymalnych sposobów zapobiegania; metody jej zlecania i ujawniania; narzędzia diagnostyczne itp. [8, s. 95].

W Polsce, w przeciwieństwie do wielu innych państw, w szczególności Ukrainy, istnieje kodeks karny skarbowy (Kodeks karny skarbowy). Gł. 6-9 Kodeksu karnego karać za: przestępstwa podatkowe i przestępstwa podatkowe dotyczące zobowiązań podatkowych i rozliczeń poprzez dotacje lub subwencje; przestępstwa skarbowe i przestępstwa skarbowe przeciwko cłom i zasadom handlu zagranicznego towarami i usługami; przestępstwa skarbowe i przestępstwa skarbowe przeciwko transakcjom walutowym; przestępstwa skarbowe i przestępstwa skarbowe przeciwko organizacji gier i par wzajemnych. Dla art.1. § 1 Odpowiedzialność karną za przestępstwa skarbowe i przestępstwa skarbowe jest przewidziana dla każdego, kto popełnia czyn społecznie niebezpieczny [9].

Polscy prokuratorzy w swoich raportach szczegółów przestępstwa gospodarcze (ekonomiczne) działania przeciw interesom osób, w tym konsumentów, kredytodawców i przedsiębiorców; instytucje finansowe i emitenci papierów wartościowych; skarbu państwa.

Współpraca między organem sądowym i ekspertem, jest to proces organizacji i badań w trzech etapach: wyznaczenie ekspertyzy w trakcie i po opublikowaniu opinii. Teoretycznie, wspólne cechy i elementy przestępstw gospodarczych, choć w większości są zweryfikowane i trudne do wykrycia, wszędzie takie same, a prawda wymaga użycia specjalnej wiedzy ekonomicznej – według polskich naukowców

S.Valtos, P.Hofmanski, S. Zablotzky, P.Stelmakh, Y.Voytsikevich. Aktywacja potencjalnego specjalnej wiedzy ekonomicznej jako skuteczne narzędzie do zaspokojenia najbardziej krytyczne problemy gospodarcze i sytuacje prawne przyciąga całą społeczność naukową prawną.

Zwiększone zainteresowanie wykorzystaniem specjalnej wiedzy ekonomicznej w postępowaniu karnym z powodu wąskiej specjalistycznej profesjonalnej oceny faktów, obiekt, obiektów, zjawisk i procesów związanych z przestępstwami gospodarczymi.

Różnica i wielowymiarowe położenie definicji pojęcia «wiedzy specjalnej» jest powodem dalszych dyskusji naukowych.

Literatura:

1. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. (Zmieniona protokołem nr 11 z 11.05.1994 r., Protokół nr 14 z 13.05.2004 r.): Ratyfikowana przez ustawę Ukrainy z 17.07.1997 r. Nr 475/97-BP [zasób]. – Sposób dostępu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Закон України «Про судову експертизу». Верховна Рада України; Закон від 25.02.1994 № 4038-XII.
3. Kodeks postępowania karnego, (Dz. U. 1997, nr 89 poz. 555 ze zm. 07.03.2018r.), Kancelaria Sejmu s. 62/315.
4. Федчишина В.В. Інституалізація концептуальних засад використання інструментів управління в розвитку професійної компетенції судових експертів недержавних спеціалізованих установ Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. праць. – К., 2014. – С. 139-148.
5. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964, nr 43 poz.296 ze zm.).
6. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 1960, nr 30 poz.168 ze zm.).
7. IV KKN 3896, opublikowane OSNKW 1996, nr 9-10. poz, 56.
8. Колецки Х. О некоторых реалиях преступности, криминалистической практики и науки криминалистики в Польше (основные исследовательские вопросы по криминалистическим проблемам современной организованной финансово-экономической преступности в Польше) Сибирский юридический вестник. 2008. №3(42). стор 92-97.
9. Kodeks karny skarbowy.Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Dz.U. 1999 nr 83 poz. 930.

ДО ПИТАННЯ ПРО СУДОВУ ФОРМУ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Юзько Т. М.

*аспірант кафедри трудового та господарського права
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Сучасне трудове право є «живим», адже віддзеркалює практику щодо захисту трудових прав. Як наслідок, варто визнати, що в умовах сьогодення судовий захист трудових прав займає центральне місце серед інших форм захисту. У правовій теорії доволі давно обґрунтовано твердження, що судовий захист належить до універсальних та основних форм захисту трудових прав. Зокрема, про це зазначали такі правники, як Ю. М. Андрєєв, Н. М. Бондар, І. В. Лагутіна та ін. Крім того, поряд з іншими формами захисту, що передбачені чинним законодавством, судова форма по праву визнається найбільш ефективною. Така ситуація обумовлена тим, що органи судової влади володіють дієвими та реальними механізмами, що забезпечують винесення законного та обґрунтованого рішення за результатами розгляду того чи іншого трудового спору. Судова форма захисту окреслена чіпким порядком здійснення дій, направлених на захист трудового права. Зокрема, В. І. Тertiшніков з цього приводу підкреслив, що складний зміст процесуальної форми полягає у регламентації поетапного розгляду цивільно-правового спору та гарантій особистості і правосуддя, що сприяють досягненню мети судочинства [1, с. 410].

Право на судовий захист закріплене як на міжнародному рівні, так і у національному законодавстві. Зокрема, у ст. 8 Загальної Декларації прав людини зазначається, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [2]. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право на справедливий суд, відповідно до якого кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [3]. Майже аналогічне положення міститься й у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права.

У Європейській соціальній хартії передбачається право усіх працівників на захист у випадку звільнення. Зокрема, у ч. 2 ст. 24 встановлюється обов'язок для сторін Хартії забезпечити, щоб кожний працівник, який вважає себе звільненим без поважної причини, мав право на оскарження в неупередженому органі [4]. А таким неупередженим органом повинен виступати саме суд, як орган, якому у відповідності до Конституції України належить виключне право на здійснення правосуддя у державі.

Право на судовий захист знайшло своє відображення і у чинному законодавстві. Стаття 55 Основного Закону Держави – Конституції України закріпила одне з базових положень національного законодавства, а саме – права і свободи людини і громадянина захищаються судом [5]. Згідно ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [6]. Право на звернення до суду та випадки, в яких розгляд трудових спорів здійснюється виключно судом, передбачені і Кодексом Законів про працю України. Так, у ст. 2 КЗпП України серед основних трудових прав працівників передбачено право працівника на звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством [7]. Крім того, у разі звернення до суду закон надає можливість кожному реалізувати його право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, – право на безоплатну правову допомогу.

У системі органів судової влади, що забезпечують захист трудових прав, слід виділити особливу роль Конституційного Суду України, адже саме він реалізує свої повноваження, закріплені в Конституції України та іншому чинному законодавстві, перш за все спрямовані на забезпечення основних прав і свобод людини, функціонування органів публічної влади та місцевого самоврядування, забезпечення стабільності, прямої дії норми та юридичного верховенства Конституції на території України [8, с. 39].

Таким чином, на сучасному етапі право на судовий захист покликане виконати важливе завдання: забезпечити та утвердити цінність особи працівника у сфері праці [9, с. 21], а реалізувати на практиці це право можна завдяки судовій формі захисту.

З приводу термінологічного визначення та етимологічного розуміння категорії «судова форма захисту» думки вчених різняться. Так, до прикладу, С. І. Ілларіонова судову форму захисту трудових прав працівників визначає як сферу застосування права (законодавства), спрямованого на запобігання, припинення порушень трудових прав, поновлення таких прав і відшкодування шкоди, що реалізовується виключно судами у встановленому законом процесуальному порядку [10, с. 353]. На наш погляд, дане визначення в деякій мірі є однобічним, оскільки віддзеркалює лише одну сторону відповідного правового явища. Поза увагою залишається діяльнісний аспект, а це, в свою чергу, важливий елемент «захисту» як такого.

З огляду на це, визначення, запропоноване Ю. Н. Андрєєвим в більшій мірі відповідає етимології розглядуваного поняття. Так, науковець під судовою формою захисту розуміє діяльність судових органів влади зі здійснення захисту законних прав та інтересів громадян на основі конституційних принципів, цивільно-правовими способами і засобами, в передбаченій законом процесуальній формі шляхом розгляду спорів, скарг, судового контролю, прийняття законного і обґрунтованого судового рішення з метою запобігання можливим

та припинення здійснюваних правопорушень, усунення перешкод у здійсненні суб'єктивних прав і законних інтересів [11, с. 315]. Бурак В. Я. під судовою формою захисту трудових прав та законних інтересів працівників розуміє одну з юрисдикційних форм захисту трудових прав, яка реалізується шляхом здійснення правосуддя з метою захисту і відновлення порушених трудових прав та законних інтересів працівника [12, с. 179].

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна спробувати виділити наступні ознаки судової форми захисту трудових прав:

- 1) метою такої форми захисту є відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та інтересів працівників;
- 2) органи судової влади виступають гарантом захисту трудових прав;
- 3) діяльність судових органів здійснюється на основі конституційних принципів, цивільно-правовими способами і засобами;
- 4) окреслена чітким порядком здійснення процесуальних дій;
- 5) прийняття законного і обґрунтованого судового рішення за результатами розгляду того чи іншого трудового спору.

Таким чином, судовий захист трудових прав є закономірним та діалектичним поєднанням матеріально-правової та процесуальної сторін відповідного явища правової дійсності. Так, матеріально-правовий аспект передбачає власне право на судовий захист, право, що порушене, а також – комплекс правового інструментарію, за допомогою якого можлива належна реалізація такого захисту. В свою чергу, процесуальна сторона є сферою практичної реалізації структурних елементів матеріально-правової складової судового захисту.

Література:

1. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник.. Харків, 2016. 560 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1980 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
4. Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 40. Ст. 37.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
6. Цивільно-процесуальний кодекс України [текст] чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 15 січня 2018 р.: (відповідає офіційному текстові). К., 2018. 184 с.
7. Кодекс законів про працю України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 12 лютого 2018 р.: (відповідає офіційному текстові). К., 2018. 120 с.
8. Пелих Н. Конституційний Суд – гарант конституційного ладу в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 37-40.

9. Ситницька О. А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України: [монографія]. Хмельницький, 2010. 167 с.
10. Ілларіонова С. І. Загальна характеристика сучасних форм захисту трудових прав працівників. *Митна справа*. 2012. № 1(79). С. 349–354.
11. Андреев Ю. Н. Механизм гражданско-правовой защиты. М., 2010. 464 с.
12. Бурак В. Я. До поняття правового захисту трудових прав працівників. *Вісник ЛНУ ім. І. Франка*. 2009. Вип. 48 С. 177–182. (Серія юридична).

PUBLIC ADMINISTRATION: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВИМИ ЗАХОДАМИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Грицко Р. Ю.

*доктор наук з державного управління,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри інфекційних хвороб*

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Фуртак І. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри організації управління охороною здоров'я,
доцент кафедри клінічної фармації,
фармакотерапії та медичної стандартизації,
доцент кафедри громадського здоров'я*

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
м. Львів, Україна*

Процеси європейської інтеграції та інституційні перетворення у сфері охорони здоров'я сприяють формуванню нової системи управління нею, яке має за мету пошук можливостей забезпечення всім верствам населення доступного, якісного медико-соціального забезпечення. Зауважимо, що раціоналізації державного управління охороною здоров'я в Україні буде досягнуто за умови, якщо вдасться створити систему управління, здатну виконати необхідні цілі та завдання. Зазначимо, що нині доцільно не руйнувати радикальними реформами, а еволюційно перебудувати існуючу систему на основі широко-масштабного планового впровадження новітніх технологій.

Антикризові заходи в системі охорони здоров'я (СОЗ) України необхідно провадити еволюційно оптимізуючи її, щоб радикальними кроками не розвалити остаточно. Експеримент зі створення моделі управління інтегрованим медичним комплексом адміністративної території показав можливості такої раціоналізації через залучення ресурсів соціальних служб й існуючої мережі медико-соціальних закладів. Ця модель за рахунок інтеграції управління потоками пацієнтів дозволяє раціоналізувати кількість ліжок й посад на усіх рівнях СОЗ із залученням ресурсів структур міністерства праці і соціальної політики (МПСП), а також сім'ї, молоді і дітей, відповідно до реальної потреби, що склалася на конкретній адміністративній території.

Основою цієї моделі закладено орієнтацію на розвиток моделі керованої медико-соціальної допомоги на засадах сімейної медицини (СМ) з оплатою за обсягом роботи.

Основні принципи, закладені в експеримент: 1) побудова системи управління медико-соціальною допомогою населенню на засадах медичної, соціальної і економічної доцільності, 2) забезпечення необхідної якості і рівної доступності медико-соціальної допомоги при мінімізації витрат й оплатою обсягу роботи, 3) спрямованості зусиль на вирішення персоніфікованих проблем конкретної людини, а не на середньостатистичного громадянина. На сьогодні ці принципи використовує більшість СОЗ при організації медико-соціальної допомоги населенню [1].

За цього кожен мешканець повинен і має змогу одержати медико-соціальну допомогу **в потрібний час, у потрібному місці, в необхідному обсязі і з мінімальними витратами**. Основою реалізації цих принципів був механізм перерозподілу функцій між первинною ланкою охорони здоров'я, госпітальними відділеннями, спеціалізованою амбулаторною допомогою й соціальними службами в рамках єдиного медичного, соціального, фінансового і правового поля. Для цього ЦРЛ, амбулаторії СМ (АСМ) й новостворювані медико-соціальні заклади (МСЗ) розглядаються як єдиний медико-соціальний комплекс, в якому інтегровані зусилля всіх структур, із розділенням обов'язків і загальною відповідальністю за кінцевий результат. Більше того, ми вважаємо, що під оперативне управління центральних районних лікарень (ЦРЛ) необхідно передати також діючі сільські лікарні й лікарські амбулаторії та ФАПів, для чого необхідно внести відповідні зміни до нормативно-правової бази [2, 3]. Медичний комплекс району необхідно перевести на принципи роботи комунального підприємства з переходом до оперативного управління ним. Механізм перерозподілу функцій між АСМ, МСЗ, госпітальною і спеціалізованою амбулаторною допомогою розглянемо нижче.

При зміцненні матеріальної бази МСЗ, АСМ і ФАПів, рівня підготовки сімейних лікарів (СЛ), поліпшення управлінських технологій зростають можливості по збільшенню кількості послуг, які вони реально можуть надати населенню, зокрема медичних й соціальних.

При цьому зменшуються потоки пацієнтів у стаціонари другого і третього рівнів, чисельність диспансерних груп вузьких фахівців поліклінік, що призводить до адекватного перерозподілу фінансових потоків на користь первинної ланки охорони здоров'я.

Такий підхід дозволяє еволюційним шляхом, без радикальної зміни структури СОЗ і МПСР, необґрунтованих витрат і соціальних ризиків реорганізувати систему медичної допомоги й соціальних послуг населенню в Україні загалом, перебудувати їх на **засадах медичної, соціальної і економічної доцільності**.

Для гнучкого управління обсягами медичної й соціальної допомоги та фінансовими потоками створюються довідники госпітальних, діагностичних і

амбулаторних медичних й соціальних послуг, до яких належать послуги основного персоналу МСЗ та АСМ.

Розрахунок собівартості послуг проводиться з урахуванням витрат по центрах відповідальності за витрати. Це дозволяє вже сьогодні формувати портфель послуг підрозділів ЦРЛ, включаючи АСМ та МСЗ.

Для організації роботи медико-соціального комплексу в рамках єдиного медичного, соціального і фінансового поля, оперативного управління обсягами медичної та соціальної допомоги й фінансовими потоками створюється потужна інформаційна система, в основу якої закладено персоніфіковані бази даних населення, прикріпленого для обслуговування до АСМ й соціальних служб [4, 5].

На їх основі формується реєстр населення адміністративної території.

Медичні бази даних АСМ і центральна база даних соціальних служб й ЦРЛ об'єднано корпоративну медичну мережу. Таким чином, все населення внесено до бази даних.

Надалі персоніфікований реєстр населення може служити основою для бази даних інших служб і страхових фондів.

Впровадження категорії «послуга», персоніфікованої медичної бази даних, комп'ютерних технологій дозволили перейти на персоніфікований облік обсягів медичної й соціальної допомоги та витрат на її надання, оперативну оцінку якості.

Це дозволяє довести медико-соціальну допомогу до кожного конкретного мешканця, співвідносити раціональність використання фондів із межами поособового нормативу, раціональність використання фонду загалом.

Така технологія роботи дозволяє перевести відносини СЛ із населенням на договірну основу [6, 7].

Опираючись на реальні розрахунки обсягів ПМСД і витрати на її надання, ми маємо науково обґрунтовані підходи до нормування праці СЛ і їх помічників, системи її оплати, в основі якої є кількість пацієнтів, що уклали з СЛ угоду, наднормативні обсяги робіт і якість медичної допомоги населенню.

Проблемним залишається питання розробки стандартів і протоколів надання первинної медико-соціальної допомоги.

Використання сучасних управлінських і комп'ютерних технологій дає можливість значно поліпшити рівень управління медичною допомогою в сільській місцевості.

Так, наприклад, розроблена технологія з використанням довідника послуг і протоколу роботи фельдшерів ФАПів дозволяє оцінити обсяг послуг, виконаних на ФАПі, їх динаміку, розрахувати реальний обсяг фінансування ФАПу (трансферти). Такий підхід значно поліпшує наступність у роботі СЛ і фельдшера ФАПу як помічника СЛ.

Реальне управління всім процесом надання медичної допомоги населенню, перерозподіл функцій і послуг між первинною ланкою, госпітальною і спеціалізованою допомогою здійснює лікарсько-адміністративна група, до складу

якої входять представники адміністрації, СЛ, завідувачі госпітальними відділеннями й фахівці поліклінік та соціальних служб.

Всі вони є зацікавленими особами в поліпшенні якості медичних, медико-соціальних, соціальних послуг і зниження нераціональних витрат, оскільки працюють у єдиній інтегрованій системі медичних й соціальних послуг та єдиному фінансовому полі, де при чіткому розподілі функцій є загальна відповідальність за кінцевий результат.

Вони щомісячно проводять аналіз потоків пацієнтів на госпітальну і спеціалізовану допомогу, оцінюють якість роботи первинної ланки, оскільки мають повну соціально-медико-економічну інформацію про кожного пацієнта.

Від висновків цієї групи багато в чому залежать доплати СЛ, висновок щодо раціональності використання ліжкового фонду, роботи інших фахівців.

Така модель дозволяє також реально розраховувати розподіл трансфертів між соціальними службами, управліннями, ЦРЛ, АСМ, МСЗ і ФАПами, забезпечити адаптацію соціальних служб, первинної ланки та СОЗ загалом до роботи в кризових умовах.

Водночас сучасні технології допомагають зробити «прозорими» і фінансові потоки, і потоки пацієнтів, а також будь-яких інших ресурсів у надзвичайно складній системі – СОЗ загалом, і медичного обслуговування зокрема.

Це вимагає відповідної доорганізації системи: розроблення й адаптації потрібних технологій, навчання персоналу, психологічна перебудова його діяльності й психологічна адаптація, а також інтеграція усіх рівнів і служб СОЗ до діяльності в нових умовах, налагодження належних комунікативних зв'язків, що в комплексі давало б нову якість через вищий рівень задоволення населення – споживачів за обмежених ресурсів.

Ці ресурси доцільно розподіляти з розрахунку на кількість мешканців сімейно-територіальної дільниці, одночасно запроваджуючи віртуальне фондотримання ЛЗП-СМ з установами АСУ, що унеможливить надто радикальні зміни в системі, які могли б остаточно дестабілізувати її і, зрештою, зруйнувати.

Зараз доцільно не зруйнувати радикальними реформами, а еволюційно перебудувати існуючу систему на основі широкомасштабного впровадження новітніх технологій [7].

Тому очевидно стає можливість скорочення управлінських структур, що серед іншого спонукало прийняти рішення про впровадження такої моделі адміністрацію Миколаївської та Херсонської областей.

З огляду на результати проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що для раціоналізації державного управління антикризовими заходами в системі охорони здоров'я України в сучасних умовах доречні:

- Запровадження механізму розподілу поособового нормативу на засадах медичної й економічної доцільності, економічної мотивації населення щодо збереження та зміцнення здоров'я й профілактики захворювань;

- Інтеграція можливостей ЛПЗ регіону в єдиному інформаційному, медичному й фінансовому просторі з організацією внутрішнього ринку медичних послуг, чітким поділом функцій між ними і спільною відповідальністю за кінцевий результат (що дозволить з урахуванням реальних можливостей керувати ЛПЗ за собівартістю і якістю їх послуг в інтегрованому середовищі на засадах медичної й економічної доцільності);
- Перехід до управління медичною допомогою населенню через медичну послугу як медико-економічну категорію;
- Формування портфелю медичних послуг, перехід на договірну форму відносин між органами влади та ЛПЗ із закупівлі послуг з попередньою оплатою робіт (при цьому медичні установи беруть на себе відповідальність за фінансові ризики, пов'язані з раціональним використанням бюджету, що послужить спонукальним мотивом до оптимізації витрат, пошуку шляхів зниження собівартості послуг та підвищення їх якості, активізації розвитку маловитратної первинної медичної допомоги, посилення профілактичного напрямку, впровадження ефективних високотехнологічних методів діагностики і лікування з метою оптимізації функцій, структури, кадрового складу ЛПЗ);
- Організація управління потоками пацієнтів і їх медичними маршрутами в інтегрованому середовищі (при цьому ключовою фігурою є лікар загальної практики-сімейної медицини, котрий, разом з іншими учасниками лікувально-діагностичного процесу, несе відповідальність за те, щоб медична допомога була надана в потрібний час, у потрібному місці, і в необхідному обсязі, визначеному існуючими клінічними протоколами);
- Широкий розвиток інтегрованої у вищезазначеному середовищі мережі АСМ, де має здійснюватися до 80% всієї медичної допомоги населенню, та поглибленого вишколу і адаптації лікарів загальної практики-сімейної медицини і їх помічників;
- Створення інформаційної системи на основі персоніфікованого реєстру населення, медичних баз даних, в яких накопичується медико-економічна інформація щодо кожного мешканця регіону протягом всього його життя з дотриманням вимог чинного законодавства щодо збереження таємниці (ця система забезпечує всі механізми управління за рівнями надання медичної допомоги населенню);
- Відмова від гарантованої вирівнюючої системи оплати праці медпрацівників, перехід до оплати праці з урахуванням кількості та якості виконаної роботи;
- Реалізація права вибору лікаря загальної практики-сімейної медицини пацієнтами, перехід на контрактну форму відносин між лікарями первинної ланки медичної допомоги і населенням, де обумовлюються права та обов'язки кожної із сторін (насамперед це стосується формування медичного маршруту пацієнта, яке за контрактом належить виключно лікареві первинної ланки медичної допомоги);

- Міжсекторальна інтеграція і координація роботи СОЗ із суміжними галузями, які мають відношення до здоров'я населення і профілактиці захворювань (насамперед це стосується служби соціального захисту населення, сім'ї та молоді, установ освіти через моніторинг здоров'я школярів та студентів, а також можливості вивчення впливу екологічних факторів на здоров'я населення, зокрема моніторингу якості води в джерелах з прив'язкою до конкретних населених пунктів, бази даних медичних діагнозів);
- Створення системи персоніфікованого обліку медичних послуг та витрат на їх надання особам, які лікуються і відпочивають, на основі єдиного реєстру населення з наступною компенсацією витрат бюджету охорони здоров'я регіону;
- Демократизація СОЗ з можливістю надання громадськості місцевими органами влади інформації про використання бюджету охорони здоров'я на ті чи інші види медичної допомоги, організація діалогу з населенням щодо планування та раціонального розподілу коштів цього бюджету (це, своєю чергою, накладає на населення певну частку відповідальності за раціональне використання бюджету).

Література:

1. Фуртак І.І. Сучасні медико-соціальні аспекти державної політики щодо соціальної сфери в Україні. *Державне врядування : наук. вісник Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*. Вип. 7. Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2010. URL: <http://lviv-academy.com/visnik7/index/html>
2. Фуртак І.І., Грицько О.М. Напрями удосконалення державного управління охороною здоров'я в Україні. *Ефективність державного управління [Текст]: зб. наук. праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України* / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. Вип.26. С.210 – 216.
3. Фуртак І.І. Формування концепції удосконалення державного управління охорони, збереження та зміцнення здоров'я населення. *Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. ЛФ УАДУ*. 2000. Вип. 3. С. 344-348.
4. І.Б.Дячук, І.Я.Сенюта, Х.Я.Терешко, І.І.Фуртак. *Страховання в галузі охорони здоров'я: навч. посібник* / за заг. ред. І.Я.Сенюти. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010. 216 с.
5. Автоматизована система управління наданням послуг населенню органами державного управління та місцевого самоврядування. Свідоцтво № 9834 про реєстрацію авторського права від 19.04.2004. Державний департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України / Фуртак І.І. №9694; Заяв. 24.02.2004. К.: МОН України, 2004. Вип.5. С. 290.
6. Автоматизована система управління концепції розвитку медсестринської служби. Свідоцтво № 17211 про реєстрацію авторського права від 11.07.2006. Державний департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і нау-

ки України / Фуртак І.І. № 17 185; Заяв. Від 15.05. 2006. К.: МОН України, 2006. Вип.10. С. 264.

7. Методологія створення автоматизованої системи управління охороною здоров'я на засадах сімейної медицини та механізм її реалізації. Свідोцтво № 11734 про реєстрацію авторського права від 08.12.2004. Державний департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України / Фуртак І.І., Голунов А.І., Балута І.А., Гринаш В.М. № 11705; Заяв. 15.10.2004. К.: МОН України, 2004. Вип. 6. С. 513.

8. Енциклопедія. Сімейна медицина: у 5 т. / За ред. В.Г.Передерія, Є.Х. Заремби. Київ: «Здоров'я», 2012. Т.5. 704 с.

9. І.І. Фуртак, Р.Ю. Грицко, Б.Б. Лемішко, Р.С. Морочковський. Напрями управління впровадженням, діяльністю та вишколом фахівців сімейної медицини в Україні: монографія. Львів: Сполом, 2013. 188 с.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ

Лемішко Б. Б.

аспірант

Львівський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління

м. Львів, Україна

За визначенням Всесвітньої федерації медичної освіти (ВФМО), безперервний професійний розвиток (БПР) означає період освіти та підготовки лікарів, що починається після завершення базової медичної освіти на додипломному етапі та післядипломної підготовки у вищих медичних навчальних закладах і триває протягом усього професійного життя кожного лікаря [1; 2; 3].

Одним із перспективних напрямків удосконалення і розвитку системи охорони здоров'я населення України є розвиток сімейної медицини та її інтегративної функції що створює можливості їх вертикальної інтеграції при наданні комплексної пацієнторієнтованої медичної допомоги. [4; 5].

Статтями 142 і 143 Конституції України визначено, що управління сільськими закладами первинної медичної допомоги здійснюється територіальними громадами сіл, селищ безпосередньо або через створені ними органи місцевого самоврядування. Ці заклади є комунальною власністю територіальних громад. А стаття 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 23097 визначає, що територіальна громада в системі місцевого самоврядування є первинним елементом влади сіл, селищ і міст, якій надане

право вирішувати проблеми місцевого значення в межах Конституції та Законів України.

Всі названі та інші повноваження органів місцевого самоврядування реалізуються в об'єднаних територіальних громадах, де створюється громадська система охорони здоров'я згідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VII [9].

Нові фундаментальні знання в медицині змінюють концепції та методи роботи лікарів, а нові етичні вимоги та соціально-економічний розвиток суспільства постійно ставлять перед фахівцями сімейної медицини нові обов'язки у сфері первинної медичної допомоги та координації професійних дій зі спеціалістами другого і третього рівнів системи охорони здоров'я на користь пацієнтів, які забезпечуються безперервним процесом професійного розвитку працівників.

Метою громадського управління безперервним професійним розвитком сімейних лікарів є збереження на потрібному рівні, перегляд, поглиблення, розширення знань, професійних навичок і установок у відповідь на потреби пацієнтів, шляхом:

- переорієнтація ПМД на профілактику захворювань на основі концепції «чинників ризику» їх виникнення; формування, збереження і зміцнення здоров'я здорових людей різних вікових груп шляхом формування принципів здорового способу життя у широких верств населення;
- упровадження сучасних методів діагностики, ефективних методів лікування та медико-соціальної реабілітації на основі інтеграційних, комплексних, пацієнторієнтованих технологій з використанням методів доказовості медичних послуг [6].

Пункт 4 статті 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначає, що медичні послуги, які надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до її створення. Тому фахівці сімейної медицини повинні активно залучати громадські організації до формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я як окремих громадян, так і громадського здоров'я, яке не може не включити в себе всього, що пов'язано зі здоров'ям індивіда, однак воно не може бути зведене лише до характеристики останнього [7].

Надаючи поліпрофільну, безперервну та інтегративну пацієнторієнтовану медичну допомогу населенню ОТГ, фахівці сімейної медицини опрацьовують і реалізують одночасно систему безперервного професійного розвитку сімейних лікарів і медичних сестер загальної практики-сімейної медицини.

Громадські організації медичного спрямування, серед яких провідне місце посідають професійні спілки працівників охорони здоров'я України, українське лікарське товариство, Українська асоціація сімейної медицини та інші приділяють особливу увагу організації та управлінню безперервним професійним розвитком кожного лікаря і медичної сестри за індивідуальними та груповими програмами. До реалізації програм БПР залучаються керівники

закладів охорони здоров'я і органів управління охороною здоров'я; працівники професійних спілок охорони здоров'я України, товариств і асоціацій лікарів; професори та викладачі вищих медичних навчальних закладів і науково-дослідних організацій медичного спрямування; представники міжнародних медичних організацій.

Змістом освіти у процесі БПР стає обсяг професійних знань, умінь і практичних навичок, досвід їх придбання та практичного застосування, сам освітній процес, шляхи та способи самостійного пошуку та відкриття, особисті професійні досягнення, навички та вміння, дії на випередження розвитку суспільства, а також інші сфери медичної та соціальної практики.

Серед методів освітньої діяльності у процесі БПР домінують продуктивні активно-творчі методи навчання, які пропонують самостійну творчу діяльність проблемно-практичного характеру з метою отримання не лише знань, але й досвіду їх самостійного пошуку і досягнення результату.

Оптимальною формою організації освіти у процесі БПР сімейного лікаря є індивідуально-колективний принцип, при якому кожний лікар освоює навчальний матеріал за своїм темпом, не залежно від іншого лікаря.

До сфери БПР як неформального навчання належать курси, тренінги, короткі програми, що пропонуються на будь-якому етапі фахової діяльності та мають на меті практичні короткострокові цілі; участь у науково – дослідницькій роботі, конференціях, з'їздах, конгресах, засіданнях професійних асоціацій, товариств, тощо.

Безперервний професійний розвиток фахівців сімейної медицини, на нашу думку, має організовуватись на основі рейтингової оцінки кількості та якості медичної допомоги, яку вони надають територіальним громадам [8].

Ключовою основою БПР сімейного лікаря є спадкоємність і послідовність між додипломною освітою, післядипломною спеціалізацією в інтернатурі та його безперервним професійним розвитком, який здійснюється на базі територіальних навчально-тренінгових центрів сімейної медицини [9].

Якість безперервного професійного розвитку фахівців сімейної медицини залежить від багатьох чинників, однак роль громадських організацій в його регулюванні буде посилюватися щодо забезпечення контролю та соціальної відповідальності працівників охорони здоров'я України та їх громадських організацій, на що будуть спрямовані наші подальші наукові розвідки.

Література:

1. Поляченко Ю.В., Передерій В.Г., Волосовець О.П. Медична освіта у світі та в Україні. Київ: Книга плюс, 2005. С. 104.
2. Грицко Р.Ю. Державне управління системою освіти фахівців сімейної медицини в Україні. Дрогобич: Просвіт, 2014. С. 197.
3. Лемішко Б.Б. Клініка інтегративної сімейної медицини: монографія / за ред. Б. Б. Лемішка, Є. Х. Заремби, А. Я. Базилевича. Львів: Сполом, 2016. 349 с.

4. Лемішко Б.Б., Мартинюк І.О. Розвиток інтегративної сімейної медицини в Україні. *Сімейна медицина*. 2014. № 3. С. 12-14.
5. Грицко Р.Ю., Лемішко Б.Б. Стратегія модернізації первинної медичної допомоги Львівщина до 2020 року. *Збірник наукових праць Харківського РІДУ НАДУ. «Актуальні проблеми державного управління»*. 2012. № 2 (42). С. 142-143.
6. Грицко Р. Ю. Стандартизація як метод державного регулювання первинної медико-санітарної допомоги. *Хмельницький університет управління і права*. Серія «Університетські наукові записки». 2013. № 1. С. 392-397.
7. Лемішко Б.Б. Громадське здоров'я і громадське медсестринство: монографія / за ред. Є.Я. Склярова, В.І. Пирогової, Б.Б. Лемішка, Київ: Здоров'я, 2000. 223 с.
8. Лемішко Б.Б., Дробот О.М., Мартинюк І.О. Рейтингові показники кількості та якості роботи фахівців сімейної медицини. Львів, 2014. 15 с.
9. Чечотка Б.Р., Білий Ю.В., Серeda О.М., Лемішко Б.Б. Формування мережі закладів охорони здоров'я об'єднаних територіальних громад. Львів, 2016. 109 с.

ІНСТРУМЕНТИ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Стадник А. С.

*аспірант кафедри економічної політики та врядування
Національна академія державного управління при Президенті України
м. Київ, Україна*

Макроекономічна, політична та соціальна нестабільність в Україні є потенційним джерелом вразливості, що, в кінцевому підсумку, може привести до банківських криз. У цих умовах важливим є формування ефективних механізмів, технологій та процедур аналізу банківської системи на макрорівні (макропруденційний аналіз), що дозволять на ранній стадії виявити та запобігти зростанню системних ризиків, визначати та попереджувати дисбаланси на ринку кредитування, обмежити ризик ліквідності та ринкові ризики.

Комплексна модель такого аналізу має базуватись на розрахунку показників фінансової стійкості, доповнених індикаторами раннього реагування та стрес-тестуванням, що включатиме оцінку фінансової стійкості банків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх зв'язків (мережевих ефектів), реакції на шоки та ефекти зворотного зв'язку.

Показники фінансової стійкості – це індикатори поточного фінансового стану та стійкості всього сектора фінансових установ країни, а також сектора

корпорацій та сектора домашніх господарств, які є клієнтами цих фінансових установ [1].

Матіас Коста Навагас та Аарон Тегея у [2] провели аналіз ефективності показників фінансової стійкості (FSI) як сигналів ймовірності виникнення банківських криз, щоб визначити, чи дійсно вони можуть передбачити кризові явища. Результати дослідження виявили наявність значної кореляції між такими FSI, як регулятивний капітал до активів, зважених на ризик (CAR), рентабельність активів (ROE), співвідношення непроцентних витрат до валових доходів, та виникненням системних банківських криз. Зниження коефіцієнтів CAR та ROE свідчить про зростання кризового потенціалу банківської системи та можливість виникнення банківської кризи. Збільшення непроцентних витрат, не пов'язаних з генеруванням доходів, у співвідношенні до валового доходу, відповідає більш високій ймовірності банківських криз [2].

Крім того, відставання ROE свідчить про можливість його використання як випереджального сигналу ймовірності виникнення банківської кризи та підтверджує постулат про те, що передкризові періоди характеризуються високим рівнем дохідності та, відповідно, високим рівнем ризиків у банківській системі.

Зміна цих показників для банківської системи України, представлена на рисунку 1, підтверджує висновки науковців.

Рис. 1. Динаміка показників фінансової стійкості CAR, ROE, співвідношення непроцентних витрат до валових доходів банківської системи України за період з 3-го кварталу 2005 року по 2-ий квартал 2018 року

Важливою складовою макропруденційного аналізу для досягнення цілей запобігання банківським кризам та оперативного реагування на зростання кризового потенціалу в банківській системі є розрахунок та моніторинг індикаторів раннього реагування (Early warning indicators, EWIs).

В умовах зростання частоти та глибини банківських криз саме вони є важливим компонентом для впровадження різноманітних механізмів державного

антикризового регулювання банківської системи, зокрема, формування адекватних антициклічних буферів капіталу, що можуть компенсувати наслідки банківських криз. Для реалізації цього завдання EWIs повинні мати надійну статистичну потужність прогнозування та подавати сигнали про зростання кризового потенціалу в банківській системі завчасно, для того, щоб було можливо вжити необхідні антикризові заходи [3].

Зважаючи на зазначене вище, проблема формування набору індикаторів раннього реагування становить важливу наукову та практичну задачу. При цьому єдиної системи EWIs наразі не сформовано.

Узагальнивши розробки науковців з цієї тематики, нами визначено, що найбільш поширеними як індикаторів раннього реагування банківських криз в контексті вирішення задач державного антикризового регулювання банківської системи є використання структурних та циклічних кредитних змінних, зокрема:

- показник номінального зростання кредитування;
- показник співвідношення «кредит-ВВП»;
- показник розриву між кредитами та ВВП, запропонований Базелем III, що визначається як відхилення співвідношення «кредит-ВВП» від його довгострокової тенденції та має більшу прогностичну силу на довгостроковому часовому горизонті;
- показник обслуговування боргу (має більшу прогностичну силу на короткостроковому часовому горизонті).

Окрім кредитних, в якості EWIs активно використовуються структурні та циклічні змінні ринку комерційної та житлової нерухомості.

У розробках науковців, окрім зазначених вище, також пропонується використовувати й інші макроекономічні та ринкові змінні (рівень інфляції, рівень короткострокових процентних ставок, динаміка цін на акції тощо).

При цьому слід наголосити на тому, що формування системи індикаторів раннього реагування має здійснюватися з урахуванням специфіки країни, оскільки лише за таких умов вони виконуватимуть функцію раннього виявлення банківських криз.

В контексті вирішення завдань превенції банківських криз необхідним також є розробка та застосування комплексних (комполітичних) індикаторів раннього реагування. Це обумовлено як необхідністю згладжування (усереднення) інформації з різних джерел задля отримання єдиної оцінки, що спрощує інтерпретацію отриманих результатів, так і складністю та багатогранністю факторів, що спричиняють банківську кризу, та вимагають їх ідентифікації.

Аналіз банківської системи в контексті антикризового регулювання має обов'язково передбачати стрес-тестування, що має на меті визначення ступеня впливу на достатність капіталу та ліквідність як окремого банку, так і всієї банківської системи, виключних, проте можливих подій (шоків) зовнішнього та внутрішнього походження.

Стрес-тестування на мікрорівні має надавати інформацію про те, за яких умов стратегія та позиція окремого банку можуть бути найбільш уразливими, до впливу виключних, проте можливих подій (шоків).

Особлива увага при стрес-тестуванні на мікрорівні банківської системи має приділятися ринкам та фінансовим інструментам, за якими спостерігається концентрація, оскільки в кризових умовах ці позиції можуть виявитися більш складними для компенсації.

Стрес-тестування на макрорівні надає інформацію про поведінку банківської системи або її частини під впливом виключної, але можливої події, що сприяє виявленню її чутливості до ризиків та ідентифікації тих із них, реалізація яких може призвести до порушення фінансової стабільності.

Для попередження кризових явищ в банківській системі мають розвиватись не тільки традиційні прямі стрес-тести, але й зворотні, що починається з розгляду можливих значних негативних результатів діяльності банку (наприклад, недотримання нормативів достатності капіталу, ліквідності, великі збитки) з подальшим встановленням причин та обставин, що могли б до них призвести, і може варіюватися в залежності від характеру і масштабів діяльності банку.

Найважливішим результатом стрес-тестування як діагностичного інструменту в механізмі державного антикризового регулювання банківської системи є оцінка можливості капіталу компенсувати втрати, що виникають під впливом різних шоків, заданих в сценаріях. При цьому важливо оцінити потенційні втрати в результаті впливу негативних змін макрофакторів або їх комбінації, що, в основному, залежать від ризиків, прийнятих банком у певний період часу (на початок проведення стрес-тесту), та зміни обсягу, якості активів, вартості інвестицій та фондування, що відбулися під впливом стрес-тесту.

Отже, збалансоване поєднання показників фінансової стійкості, індикаторів раннього реагування та стрес-тестування дозволить забезпечити належну основу для прийняття адекватних превентивних та реактивних антикризових заходів.

Література:

1. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf> (дата звернення: 05.07.2018).
2. Costa N., Thegeya A. Financial Soundness Indicators and Banking Crises. *IMF Working Paper*. 2013. № 13/263. URL: <https://ssrn.com/abstract=2376687> (дата звернення: 05.07.2018).
3. Drehmann M., Juselius M., Evaluating early warning indicators of banking crises: Satisfying policy requirements. *BIS Working Papers*. 2013. № 421. URL: <https://www.bis.org/publ/work421.pdf>. (дата звернення: 05.07.2018).

СТРУКТУРА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шпекторенко І. В.

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
м. Дніпро, Україна*

Діяльність є філософською, соціологічною і психологічною категорією; явищем, що досліджується всіма суспільними і гуманітарними науками: взаємодію людини з навколишньою дійсністю, в процесі якої людина свідомо і цілеспрямовано змінює світ і себе. Це специфічна людська активність у різних сферах, що регулюється свідомістю, компетентністю, іншими якостями, що породжується потребами, інтересами та спрямована на пізнання та перетворення зовнішнього світу і людини. Діяльність здійснюється згідно зі схемою «суб'єкт – об'єкт», причому в якості суб'єкта може виступати особистість, група, а об'єкта – і предмети (тоді це буде предметна діяльність), та інші суб'єкти (тоді це буде спілкування). Іншими словами, суб'єкт – той, хто здійснює діяльність, об'єкт – це те, на що вона спрямована.

Найчастіше діяльність розуміється як специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей і явищ залежно від людських потреб. Активність тварин і діяльність людини суттєво відрізняються за своїми психологічними аспектами. Л. А. Мацко, М. Д. Прищак вказують, що особистість як предмет діяльності, задовольняючи власні потреби, взаємодіє з середовищем, ставить перед собою певну мету, мотивує її, добирає засоби для її здійснення, виявляє фізичну і розумову активність, досягаючи поставленої мети [3, с. 80].

Характеристики діяльності – регульованість свідомою метою, компетентністю, іншими якостями, суспільна природа, спрямованість на перетворення життєвого середовища. Мета – це те, до чого прагне людина, для чого вона працює, за що бореться, чого хоче досягти в своїй діяльності. Без мети не може бути свідомої діяльності, у тому числі управлінської. Мета – це усвідомлене уявлення, образ передбачуваного і очікуваного результату, на досягнення якого спрямована діяльність. Мотив – це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до діяльності. Мотиви, спрямованість діяльності та поведінки людини генетично пов'язані з її природними, культурними та іншими потребами, в яких людина відчуває необхідність, інтерес. Потреби породжують інтереси, наміри, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою, наприклад, пізнати, опанувати або перетворити, удосконалити їх.

Спонуками до діяльності можуть бути матеріальні (їжа, гроші, одяг, житло), професійні, культурні, пізнавальні, суспільно-політичні, естетичні та інші інтереси і потреби. Можна говорити про окремі навчальні (або академічні)

інтереси та потреби. Мотиви – близькі, далекі; усвідомлені, не усвідомлені; особистісні, колективні, суспільні (громадські). Цілі – близькі, далекі; усвідомлені, не усвідомлені; особистісні, колективні, суспільні (громадські). Дії – зовнішні, предметні, внутрішні, розумові. Засоби діяльності – вміння, навички, прийоми, техніки, технології, механізми управлінської діяльності.

Отже, управлінська діяльність – сукупність усвідомлених, скоординованих дій та заходів, спрямованих на досягнення певної мети в межах органу влади або організації.

У сучасній науці структура (схема) діяльності подається у скороченому та розширеному варіантах. Так, Т. В. Сидорчук вбачає її традиційно: мета → мотив → спосіб → результат [4], а Л. А. Мацко та М. Д. Прищак у такому вигляді: мотиви → цілі → дії → засоби діяльності [3, с. 81].

Найбільш повно у структурному значенні визначив діяльність М. М. Вересов, вказавши, що психологічна структура діяльності вміщує в себе: мотив → ціль → задачу → дії → контроль → результат → рефлексію [2, с. 52]. Розрізняють діяльність практичну і теоретичну. Саму ж методологію практичної діяльності (як систему способів організації та здійснення практичної діяльності) найчастіше поділяють на загально-практичну та конкретно-практичну.

Іншу послідовність процесу і результату діяльності зазначають С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада, вказуючи, що «діяльність є специфічно людською формою активного ставлення до оточуючого світу, змістом якої є цілеспрямована зміна і перетворення. Будь-яка діяльність включає в себе мету, засіб, результат і сам процес діяльності, і відповідно невід’ємною характеристикою діяльності є її усвідомленість» [6, с. 67]. Хоча очевидним у наведеному формулюванні є первинність власне процесу діяльності і вторинність її результату.

Головним суб’єктом і об’єктом управлінської діяльності є людина, її творчість, компетентність, професіоналізм, майстерність. Саме тому управлінські дії спрямовані на врахування всієї багатоманітності психологічних факторів, які виникають в управлінському процесі. Вони потребують врахування індивідуальних, соціально-психологічних, психофізіологічних, мотиваційних особливостей особистості, що сприятиме зростанню соціальної, економічної та моральної ефективності в діяльності організації.

Основними «одинацями діяльності», з позиції Е. Г. Азімова та А. М. Щукіна є: акт діяльності, дія і операції. Акт діяльності починається з того моменту, коли у людини з’являється ціль та прагнення до її досягнення (мотив), а завершується, коли мотив задовольняється, тобто ціль досягнута. На шляху до досягнення усвідомленої цілі людині доводиться ставити проміжні цілі [1, с. 59].

У макроструктурі діяльності найчастіше виокремлюються 4 основні блоки: спонукально-ціннісний (мотиви, цілі); прогностично-проективний (прогнозування, вибір, планування); виконавчо-реалізуючий (способи, засоби, результат); оцінно-порівняльний (аналіз, виявлення неузгодженості в результатах і процесі їхнього досягнення).

Найбільш системно до визначення структури діяльності підійшов В. Д. Шадриков. Його система взаємопов'язаних елементів структури діяльності побудована з максимальним розумінням, а через це – дотриманням функцій управління, оскільки будь-яка діяльність, а особливо управлінська, це – управління людьми, а через них – середовищами, багатьма процесами, які у них відбуваються.

В. Д. Шадриков системно визначив основні функціональні блоки діяльності, що найкраще відображає зміст саме управлінської діяльності: мотивів діяльності; цілей діяльності; програми діяльності; інформаційної основи діяльності; прийняття рішень; підсистема діяльнісно важливих якостей [5, с. 12]. Підкреслимо, що всі ці блоки, визначені В. Д. Шадриковим, на відміну від вищезгаданих авторських мікроструктур та структур діяльності, ідеально співвідносяться з функціями класичного управління, і майже ідеально відповідають управлінській діяльності. Наприклад, функціональний блок «програма діяльності» передбачає здійснення функції організації, контролю, комунікації, а також всіх інших функцій: мотивації, цілепокладання, прийняття рішень.

Тому структура діяльності в уявленні В. Д. Шадрикова – це не просто її етапи або фази, а процесно та функціонально перманентно поєднані між собою елементи: сенс і мотиви діяльності для особистості; відображення об'єктивних та суб'єктивних умов діяльності; ціль діяльності; уявлення про результати і програму діяльності; програма діяльності; цілеспрямована активність; нормативні умови діяльності; прийняття рішень; індивідуальні якості суб'єкта; орієнтування і кореляція діяльності; відображення параметрів результатів; відображення результатів дій; відображення дій [5, с. 13].

Таким чином, у науці державного (публічного) управління ми нині маємо блоки проблем. По-перше, професійні стандарти, професійно-кваліфікаційні вимоги і кваліфікаційні характеристики, спільно з їх вираженням, повинні складатися для виконавців переважно в задачному, а для керівників – в проблемно-предметному змісті. Процес управлінської діяльності, враховуючи базові концептуальні підходи до структури діяльності, включатиме в себе такі компоненти: мотив; прийняття рішень; визначення проблеми; постановка мети діяльності; процес діяльності; засіб (засоби) діяльності; контроль; результат; рефлексію. У процесі діяльності важливу роль відіграють не лише дотримання її структури, алгоритму та змісту, а й закономірностей (у тому числі й психологічних), принципів, комплексу функцій, методів управління та адміністрування.

Література:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Изд-во ИКАР, 2009. 448 с.
2. Вересов Н. Н. Психология управления: учебн. пособие; Рос. акад. образования, Моск. психолого-социальный ин-т. Москва-Воронеж: б/и, 2001. 174 с.
3. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основы психологии та педагогіки: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158 с.

4. Сидорчук Т. В. Теоретичні питання методології державного управління в Україні: дис. ... канд. держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія держ. упр.»; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2013. 181 с.
5. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека: учебн. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Логос, 1996. 320 с. : ил.
6. Щерба С. П., Щедрін В. К., Заглада О. А. Філософія; за заг. ред. С. П. Щерби. К.: МАУП, 2004. 216 с.

MEDICINE IN A CONTEMPORARY CONTEXT

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ І СУЧАСНІСТЬ

Бучковська А. Ю.

кандидат медичних наук,

доцент кафедри терапевтичної стоматології

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

м. Львів, Україна

Стратегічною основою політики кожної держави є охорона здоров'я людини та покращення стану здоров'я населення. Охорона і зміцнення здоров'я населення є важливою складовою економічного і соціального розвитку, сприяє підвищенню якості життя населення [4, с. 193].

Задоволення населення організацією медичної допомоги, її доступністю і якістю є пріоритетними індикаторами, моніторинг яких у Європейському регіоні на сьогодні здійснюється ВООЗ [1, с. 5, 7, с. 124].

Впродовж тисячоліть умови існування людини визначала сама природа і до неї у людини формувались біологічні умови адаптації. Пізніше із початку 20 століття людина своєю діяльністю почала дуже змінювати умови життєдіяльності і зараз спостерігається свого роду антропологічна катастрофа.

В історичному аспекті склалось так, що дуже в короткий історичний термін людина створила умови, в яких функція фізичної праці звалась до мінімальної. Вченими встановлено, що у наш час на долю м'язової діяльності припадає 1% загальноенергетичного балансу, а ще 80-100 років тому 96% спожитої енергії витрачалось на м'язову діяльність [16, с. 268].

Ця проблема стимулює фундаментальні дослідження феномена здоров'я людини, його зв'язок із умовами проживання та змушує шукати шляхи позитивного впливу на здоров'я [2, с. 180, 3, с. 208].

У зв'язку з таким станом механізми регуляції основних функцій організму відчують значне перевантаження, тобто виникло протиріччя між біологічним «запитом» організму в русі і факторами, які його забезпечують. Цей процес поглиблюється і тим, що в умовах автоматизованого виробництва у багато разів збільшилась необхідність у напруженій концентрації уваги, швидких і точних реакціях та координованих рухах. Така невідповідність між об'єктивними законами біосоціальної природи людини з однієї сторони і умовами сучасного способу життя складає одну із ключових проблем підтримання здоров'я.

Суттєвий вплив тут мають і екологічні умови, і здоровий спосіб життя, і сучасна медицина із її різноманітними формами: клінічна медицина, лікувальна та спортивна медицина, лікувальна дієтологія, систематичний та гігієні-

чний контроль за станом здоров'я дітей шляхом поглиблених медичних оглядів, стоматологічна служба, медико-біологічні засоби відновлення фізичної працездатності.

Нами встановлено, що на стан здоров'я молоді негативно впливають ряд факторів: неправильне харчування, екологічні умови, шкідливі звички, гіподинамія, нервово-емоційні та розумові напруження [2, с. 180, 6, с. 207].

У даній роботі неможливо висвітлити стан впливу на здоров'я всіх перелічених частин медицини та їх роль у суспільстві. Ми зупинимось на руховій активності людини як складової здорового способу життя. Впродовж тисячоліть ця форма була виражена як фізична праця. Наші дослідження функціональних можливостей дітей, які займалися у дитячій спортивній школі з футболу показали високі функціональні показники. Так, життєва ємність легень (ЖЄЛ) до 480 мл, динамометрія кисті 42 кг, показники загально фізичної підготовки (біг на 30 м), середній результат $4,5 \pm 0,3$ сек, відновлення частоти серцевих скорочень до вихідних значень після дозованого навантаження (20 присідань за 30 сек) в середньому складає 1 хв – 1 хв. 30 сек. Аналогічні показники вивчались у школярів, які відвідували тільки уроки фізкультури у школі. У цій групі дітей результати значно гірші. Так, ЖЄЛ 3000 мл, динамометрія кисті 33 кг, 30 м пробігали за $5,5 \pm 0,4$ сек, результати відновлення ЧСС після дозованого навантаження складала 2-3 хв. Ці дослідження показали позитивний вплив на організм школярів систематичних фізичних навантажень (тренувань) [10, с. 200, 13, с. 74, 14, с. 54].

На рухову активність вплинула і зміна соціально-економічних умов у результаті розпаду Радянського союзу, які ускладнили стан у сфері фізичної культури та спорту, в тому числі і в Україні. Були закриті сотні спортивних шкіл та секцій, а велика кількість тренерів та спеціалістів залишились без роботи. Навіть у містах спеціалізовані спортивні школи стали недоступними для більшості дітей [5, с. 202].

Важливе значення для здоров'я має оптимальне харчування. Тут у центрі уваги є питання режиму харчування, кількості їжі, якісного складу, повноцінності харчового раціону як важливого фактору здоров'я і культури харчування [8, с. 324, 15, с. 234].

Для визначення оптимальної енергетичної цінності добового раціону користуються «Нормами фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» (Наказ МОЗ України №272 від 18.11.1999 року). Відповідно до цих норм всі види праці поділено на чотири групи за фізичною активністю, а добові енерговитрати дорослого населення за коефіцієнтом рухової активності становлять від 1,4 до 2,3 із врахуванням у групах статі та віку.

При вивченні харчування спортсменів було виявлено, що додатковий прийом вітаміну С при оптимальному харчовому раціоні стимулює м'язову роботу [12, с. 288]. Нами також показано, що сезонні коливання впливають на кількісний вміст окремих хімічних компонентів продуктів у сторону зменшен-

ня. Харчування такими продуктами впливає на стан м'язової діяльності спортсменів [11, с. 127].

Важливе значення для підтримання працездатності мають фізіотерапевтичні процедури та фармакологічні препарати, серед яких вітаміни, глютамінова кислота, аспаркам і панангін, китайський лимонник, женьшень, оротат калію. Ці засоби активізують обмінні процеси, мають енергетичну, пластичну, антиоксидантну дію [9, с. 356].

Підсумовуючи викладене, приходимо до висновку, що для створення нових методів і засобів підтримання і захисту здоров'я сучасної людини потрібно враховувати її життєву активність, що визначається комплексом поведінки, компонентами якої є інтелектуальна та емоційно-волева сфера психіки, особиста культура.

Література:

1. Голяченко О.М., Голяченко О.М., Шульгай А.Г., Панчишин А.Г. Здоров'я сільського населення та чинники, що його зумовлюють. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2007. № 2. С. 5-10.
2. Бучковська А.Ю., Гриновец В.С., Свистун Ю.Д. Здоровье человека – здоровая нация в будущем. *Strategia supravietuirii din perspectiva bioetici, filosofiei si medicine*. Chisinau. 2013. V. 3, p. 180-182.
3. Бучковская А.Ю., Свистун Ю.Д., Гриновец В.С. Аспекты физиологического воспитания и здоровья школьников. *Strategia supravietuirii din perspectiva bioetici, filosofiei si medicine*. Chisinau. 2016. V. 22, p. 208-210.
4. Eurohis. Розробка загального інструмента для опитувань у стані здоров'я. М., Права людини, 2005. 193 с.
5. Костюк П.М., Лапковський Е.Й. Оцінка стану здоров'я школярів України та факторів, що на нього впливають. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2011. Т.1, в. 12. С.202-206.
6. Кузнецова О.Т., Петрук Л.А. Проблема формування здорового способу життя молоді. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2011. Т. 1. в. 12. С. 207-214.
7. Маляр Р.В., Орлова Н.М. Соціологічне дослідження проблем стоматологічної допомоги сільському населенню. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія медицини. 2009. В.35. С.124-126.
8. Немет Ф. Приблизна оцінка стану харчування осіб похилого віку в Пряшевському регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. В. 2. С. 324-329.
9. Полієвський С.О., Свистун Ю.Д., Трач В.М., Шавель Х.Є. Особливості харчування спортсменів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. В.2. С. 356-360.
10. Свистун Ю., Гурінович Х., Чорнобай У., Веселовська Л., Дуда О. Оцінка функціонального стану футболістів 13-14 років у змагальному періоді. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. 4. С. 200-204.

11. Свистун Ю.Д., Гурінович Х.Є., Трач В.М., Коростильова Ю.С. Оцінка харчового раціону спортсменів-стрільців у зимовий період. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія медицина*, 2009. В. 35. С. 127-129.
12. Свистун Ю.Д., Гурінович Х.Є., Трач В.М., Коростильова Ю.С. Вплив вітаміну С на спеціальну працездатність спортсменів-стрільців. *Молода спортивна наука України*. 2010. В. 14, Т. 1. С. 288-292.
13. Свистун Ю.Д., Трач В.М., Чорнобай І.М., Заліско С.В. Взаємозв'язок фізичної підготовленості та функціонального стану серцево-судинної системи юних футболістів 14-16 років. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* № 01/2013. С. 74-78.
14. Свистун Ю.Д., Трач В.М., Чорнобай І.М., Шавель Х.Є. Фізична підготовленість та оцінка функціонального стану юних футболістів у змагальному періоді. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Х., 2014. № 11. С. 54-60.*
15. Свистун Ю.Д., Трач В.М. Питание спортсменов-стрелков. *Эколого-гигиенические проблемы физической культуры и спорта*. 2014, Москва. С. 234-236.
16. Щербакова О.И. Здоровье как главная собственность человека. *Эколого-гигиенические проблемы физической культуры и спорта*. 2014. Москва. С. 268-271.

АБОРТ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ НЕБАЖАНОЇ ВАГІТНОСТІ В УКРАЇНІ

Дрозд О. О.

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри акушерства і гінекології № 2
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця*

Коростіль М. О.

*кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства і гінекології № 2
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
м. Київ, Україна*

Репродуктивне здоров'я є важливим чинником забезпечення сприятливих демографічних перспектив країни, так як воно є важливою складовою загального стану здоров'я населення, оскільки визначає можливості задовільного й безпечного сексуального життя, здатність до материнства і батьківства. Демографічна криза в Україні концентрує увагу на стан репродуктивного здоров'я населення. За даними різних медичних центрів України, більш ніж в половині

випадків причиною вторинного безпліддя є аборт. Науково визнано, що штучне переривання непланованої вагітності є важливою складовою проблем як формування, так і збереження репродуктивного здоров'я. Аборт вважається одним із чинників розладу здоров'я жінок за своїм шкідливим впливом втручання у природний процес змін в організмі жінки під час вагітності, можливістю післяабортних ускладнень. Аборти, крім низки акушерської патології, мають згубні наслідки для психологічного і фізичного здоров'я всіх причетних до них осіб: постабортивний синдром у жінок, психічні порушення у членів їх сімей, руйнування шлюбу [3, 4, 7].

Проблема абортів є всесвітньою. За даними ВООЗ, близько 50% вагітностей, які настають щоденно, є незапланованими, 25% – небажаними, до 150000 з них закінчуються абортів, що становить до 55 млн штучних абортів щорічно, тобто з кожних 1000 вагітних штучно переривають вагітність 35 жінок. Однак цей показник коливається від 10, у різних країнах, до 80. У розвинутих країнах частка жінок, які щорічно роблять аборт, складає 5%, у Східній Європі – 14%, у Західній Європі – 3%, у Латинській Америці – 9%, у Африці – 11%. У більшості Європейських країн на кожні 100 вагітностей перепадає лише 10-15 абортів, в Україні – до 30 [2, 6, 7]. Незважаючи на тенденцію до зниження, рівень абортів в Україні є найбільш високим серед країн Європи і штучне переривання вагітності в нашій країні продовжує залишатися основним методом регулювання народжуваності. Але не дивлячись на державну політику в даному напрямку ця проблема для України є актуальною, аборт і досі залишається основним методом вирішення проблеми небажаної вагітності [5].

Мета: З'ясувати причини високої частоти штучного переривання вагітності в Україні і визначити рівень обізнаності українок про сучасні методи і засоби контрацепції.

Матеріали та методи. Для вирішення поставленої мети нами було проведене анкетування 270 жінок у віці 18-44 років, які знаходились в гінекологічному відділенні Київського міського пологового будинку №6 – клінічній базі кафедри акушерства і гінекології № 2 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця та застосовувався інформаційно-аналітичний метод.

Результати дослідження. Отриманні результати показали, що 44% усіх опитаних жінок робили аборт, з них 25% з причини скрутного матеріального положення і 20,8% за власним небажанням мати дітей. 12.5% жінок штучно перервали вагітність через невдалий шлюб, 8.5% – неусвідомлено пішли на цей крок і 4.1% жінок зробили аборт з причини тиску з боку інших осіб. За медичними показаннями аборти були проведені у 16,6% жінок і 12.5% припадає на самовільне переривання вагітності.

Ми з'ясували, що з опитаних нами 270 жінок тільки 44% українок використовували чи використовують засоби контрацепції. У більшості випадків – 63,7% інформаційним джерелом вибору методу і засобу контрацепції є подружки, соціальна реклама та інші джерела. І лише 36,3% жінок з цього питання консультувалися з лікарем акушером-гінекологом. З опитаних нами пацієнток

69,2% жінок бачать вихід із ситуації настання незапланованої вагітності шляхом проведення абортів, або народження небажаної дитини і лише 30,7% жінок віддають перевагу контрацепції.

Вагомим фактором у виборі методу контрацепції є величина витрат на місяць. Виявилось, що 20,5% жінок зовсім не готові витратити будь-які кошти на контрацептивні засоби з метою запобігання небажаної вагітності. 10,2% українок можуть дозволити собі лише біля 100 гривень з місячного бюджету, 17,9% – в межах 100-200 гривень і тільки 5,1% жінок можуть виділити на контрацепцію від 200 до 300 гривень на місяць. Також нами був проведений аналіз ринкових цін на дев'ять найбільш популярних контрацептивних засобів, за думкою лікарів жіночої консультації. Встановлено, що середньомісячні затрати на протизаплідні засоби можуть становити 219 грн., тобто для 48,6% українок контрацепція недоступна взагалі.

Парадокс є у тому, що штучний аборт – єдиний безкоштовний метод регулювання народжуваності, передбачений системою охорони здоров'я [2]. Результати дослідження доводять, що 70,9% опитаних жінок використовували чи планують використати аборт, як основний метод контрацепції. Переважна більшість жінок – 63%, з тих, що брали участь в анкетуванні вважають, що лікар не може вплинути на причину, з якої вони наважились на аборт.

Проаналізувавши причини з яких вагітність стає небажаною та штовхає українських жінок на аборт, ясно що це є комплекс економічних, політичних, психологічних, соціальних та медичних факторів – які не в змозі виключити лікар акушер-гінеколог. Причини збереження високої частоти абортів включає: погану поінформованість населення про контрацептивні засоби, послаблення діяльності державної системи планування сім'ї, наростаючі економічні проблеми [1]. Медична спільнота та держава повинні розуміти, що безпосередньо попередити аборт у 70,9% можливо було б через активне впровадження та використання сучасних методів контрацепції.

В нашій країні ставлення до контрацепції і абортів дуже різняться залежно від місця проживання, освіти, релігійної прихильності, статі та рівня достатку. Серед населення переривання вагітності за певних обставин розглядається як прийнятне, хоча часто вважається порушенням моральних устроїв і гріховним актом. У жіночого населення пострадянського простору відмічається поширення і використання нетрадиційних неефективних методів, а інколи навіть і небезпечних.

Тому, основне завдання держави, профілактичної медицини, психологів, засобів масової інформації, і, головне, лікарів акушерів-гінекологів – це масштабна пропаганда населення на предмет переваг контрацепції, створення і розповсюдження коректної учбової інформації з питань сучасних методів і засобів контрацепції. Кожна жінка і кожна родина повинна знати, що запобігання небажаної вагітності дозволяє жінці контролювати зачаття і не завагітніти, якщо вона до цього не готова. Що використовуючи сучасні методи контрацепції, жінка не тільки зберігає своє репродуктивне здоров'я, але й виклю-

чає хірургічне та медикаментозне переривання вагітності, які фатально впливають на можливість завагітніти вподальшому, а також зберігає здоров'я своїх майбутніх дітей.

Державна політика у сфері охорони репродуктивного здоров'я населення виходить за межі компетенції охорони здоров'я і набуває характеру першочергових завдань національної політики. Загалом сформоване законодавче та нормативне поле України теоретично є сприятливим для розв'язання проблем репродуктивного здоров'я і планування сім'ї, але є малоефективним – недостатнє і нестабільне фінансування заходів стримує досягнення бажаних результатів. Медична спільнота повинна брати активну участь у створенні державних програм з питань планування сім'ї, роз'яснювати аспекти медичної етики, доказової медицини та власного досвіду на прикладі кожної окремої жінки, впливати на вирішення цього питання в правильному напрямку. Держава повинна розуміти, що питання абортів для кожної жінки дуже інтимне та болісне по своєму, тому масштабні-радикальні заходи не будуть ефективними. Аналізуючи історичні факти, та досвід інших держав, можна чітко розуміти, що Україна повинна шукати свій шлях, перейнявши ефективні і гуманні аспекти з питань планування сім'ї, разом з тим врахувати всі особливості нації, соціально-економічні умови життя, умови праці та відпочинку саме українських жінок.

Література:

1. Вовк І.Б. «Современный взгляд на роль и место спермицидных контрацептивов в сохранении здоровья женщины» // Здоровье женщины № 5, 2014//стр 72-76.
2. Вовк І.Б., Тимченко О.І., Ревенько О.О., Ревенько О.М. «Аборт – предиктор порушень репродуктивного здоров'я жінки» // Здоров'я України. 2014. № 3 ст. 44-47.
3. Державна служба статистики України «Мультиіндикаторне кластерне обстеження. Попередні результати. 2012». 2013 р. 20 ст.
4. Зелик Р.Б., Марцінків Р.Р. VII скликання «Пояснювальна записка» до проекту № 2646-1 від 05.04.2013// Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів) // <http://w1.c1.rada.gov.ua/> стр – 1
5. Кіслов А. « Населення України скоротиться до 35 мільйонів до 2041 року» // 2014 р// публікація <http://ua.golos.ua/politika/>
6. Моїсеєнко Р.О., Мокрецов С.Є., Дудіна О.О., Кризина Н.П. «Репродуктивне здоров'я населення України як основний критерій ефективності соціально-економічної політики держави» // Україна. Здоров'я нації. 2012. № 2 (22) ст. 86-91.
7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 59 від 21.01.2014 р. «Планування сім'ї. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах», 133 ст.

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИЙ НА ПРОЦЕСС ВЫЗДОРОВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Ковба Д-М. П.

студентка

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Эмоции воздействуют на тело и разум человека, они влияют практически на все его жизненные ситуации. У человека, переживающего эмоцию, можно зафиксировать изменение электрической активности мышц лица. Резкие изменения соматических показателей при переживании человеком сильной эмоции указывают на то, что в этом процессе задействованы практически все нейрофизиологические и соматические системы организма. Эти изменения сказываются на восприятии, мышлении и поведении, и могут приводить к соматическим и психическим нарушениям. Эмоция активирует вегетативную нервную систему, которая в свою очередь воздействует на эндокринную и нервно-гуморальную системы.

Вот, что происходит с человеком при разных эмоциях:

- Страх – бешено колотится сердце, прерывается дыхание, дрожат руки.
- Гнев – сердце бешено бьется, человек напряжен. Пульс разгневанного человека может на 40-60 ударов в минуту превышать нормальный.
- Горе – человек чувствует душевную тяжесть и тело его ослабленно.
- Радость – человек заряжен энергией, хочет сразу всем заняться, появляется интерес к жизни.

Какой бы ни была эмоция, переживаемая человеком, – мощной или едва выраженной – она всегда вызывает физиологические изменения в его организме. То, что мы называем настроением, обычно формируется под воздействием временных эмоций. Негативная эмоция, даже умеренной интенсивности, может привести к физическим или душевным расстройствам. Результаты исследований в области нейрофизиологии позволяют предположить, что эмоции и настроение влияют на иммунную систему, снижают сопротивляемость болезням. Если в течение долгого времени человек испытывает злость, тревогу, депрессию, – пусть эти эмоции будут слабовыраженными, – то у него больше шансов заболеть гриппом или подхватить кишечную инфекцию.

Что такое переживание?

С одной стороны, переживание в абстрактном понимании — это борьба против невозможности жить, это в каком-то смысле борьба против смерти внутри жизни. С другой стороны, переживание – психическое состояние, выражающееся в наличии каких-нибудь впечатлений, чувств, переживаемых кем-нибудь. Переживания бывают: радостные и тяжелые. В психологической литературе проанализированы два типа переживаний, оцениваемых как негативные и позитивные, «удачные» и «неудачные». Каждые из них чем-то характеризуются и к чему-то ведут. Это можно проследить в таблице, которая представлена ниже [1, с. 21].

Таблица

Характеристики «удачных» и «неудачных» процессов в переживании

Характеристики	Защита	Совладание
Основные цели	Устранение, предотвращение или смягчение неудовольствия	Приспособление к действительности, позволяющее удовлетворять потребности
Характер протекания: произвольность, сознательность	Вынужденные, автоматические, большей частью неосознаваемые, ригидные процессы	Целенаправленные, во многом осознаваемые и гибкие процессы
Отношение к внешней и внутренней реальности	Отрицание, искажение, сокрытие от себя реальности, бегство от нее, самообман	Ориентация на признание и принятие реальности, активное исследование реальной ситуации
Дифференцированность	Формы поведения, не учитывающие целостной ситуации, действующие «напролом»	Реалистический учет целостной ситуации, умение пожертвовать частным и сиюминутным. Способность разбивать всю проблему на мелкие потенциально разрешимые задачи.
Отношение к помощи	Либо отсутствие поиска помощи и отвержение предлагаемой, либо стремление все возложить на помогающего, самоустранившись от решения собственных проблем	Активный поиск и принятие помощи
Результаты, функции следствия	Иногда невроз. Частное улучшение (например, локальное снижение напряжения, субъективная интеграция поведения, устранение неприятных или болезненных ощущений) ценой ухудшения всей ситуации, регресса, объективной дезинтеграции поведения. Спасают от потрясения, предоставляя субъекту время для подготовки других, более эффективных способов переживания	Обеспечивают упорядоченное, контролируемое удовлетворение потребностей и импульсов. Удерживают субъекта от регресса, ведут к накоплению индивидуального опыта совладания с жизненными проблемами.

В первой половине XX века клиницисты выделили группу физиологических заболеваний, которые оказались результатом взаимодействия психологических и физических факторов. Это так называемые психосоматические заболевания, которые причиняют пациентам реальный физический вред. В настоящее время некоторые исследователи разграничивают «традиционные» психосоматические расстройства и «новые» психофизиологические заболевания.

Традиционные психосоматические расстройства. К ним относятся достаточно известные и весьма распространенные заболевания, такие как язвенная болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки, бронхиальная астма, хронические головные боли, гипертоническая болезнь, коронарная болезнь сердца и т.д.

1. Язвенная болезнь встречается у 10% населения. Считается, что язвенная болезнь возникает благодаря взаимодействию: 1) психологических факторов, таких как стресс, сильное чувство гнева или тревоги; 2) особенностей личностного реагирования, т. н. зависимый личностный стиль («язвенный тип личности», при котором индивид во всем полагается на близких людей), и 3) физиологических факторов, таких как бактериальная инфекция.

2. Бронхиальная астма характеризуется преимущественно ночными приступами сужения дыхательных путей, в результате чего возникает состояние удушья. Причиной развития заболевания в 70% всех случаев является взаимодействие: 1) психосоциальных факторов, таких как давление неблагоприятных условий окружающей среды, сложные отношения в семье; 2) высокой потребности в зависимости («астматический тип личности», аналогичный «язвенному» типу), и 3) физиологических факторов, в частности аллергии на определенные вещества, снижения тонуса симпатической нервной системы, а также ослабления дыхательной системы.

3. Хронические головные боли характеризуются частыми и интенсивными болями в области головы и/или шеи, не связанными с органическими повреждениями.

Причиной развития заболевания является: 1) психосоциальные факторы; 2) особенности личностного реагирования; 3) физиологические факторы (болезни сосудов). С начала 1960-х годов исследователи обнаруживают все больше психофизиологических заболеваний, а это доказывает, что стресс вреден для здоровья [3].

Влияют ли положительные эмоции на здоровье сердца?

Ученые из Университета штата Пенсильвания исследовали, как положительные эмоции влияют на улучшение здоровья. Результаты исследования были опубликованы в научном журнале *Psychomatic Medicine*. Ученые исследовали 1000 пациентов с ишемической болезнью сердца. Психологическое благополучие участников оценивалось в начале исследования и через 5 лет. Измерялась физическая активность, качество сна, прием лекарственных средств и алкоголя. Демографические факторы, депрессивные симптомы и заболевания сердца были также приняты во внимание. Пациенты, которые сообщали о положительных психологических состояниях, скорее всего, были физически ак-

тивными, лучше спали, меньше курили. Ученые обнаружили, что положительные эмоции снижают риск будущих сердечных проблем и смерти. Правда, положительные эмоции в начале исследования не прогнозируют изменений в здоровье спустя 5-летний период. Исследователи предлагают ряд причин, почему положительные эмоции связаны с улучшением здоровья. Люди с положительным настроем были мотивированы вести здоровый образ жизни, чувствовали себя более уверенно, поддерживали физическую активность[2].

Из этого следует, положительные эмоции дают людям возможность лучше корректировать свои цели и проявлять инициативу в борьбе со стрессом и неудачами.

Литература:

1. Василюк Ф.Е. Психология переживания. М.: Изд-во Московского ун-та, 1984. – 200 с.
2. Хусаинов Р.Х. Влияют ли положительные эмоции на здоровье сердца? *Медицинское сетевое издание (Medical Insider)*. 11.10.2015
URL: <https://medicalinsider.ru/news/1302-vliyayut-li-polozhitelnye-ehmocii-na-zdorove-serdca/> (дата обращения 15.07.2018).
3. Комер ДЖ. Рональд. Основы психологии. *Медицинский портал (Медицина от А до Я)*. 2000 URL: <http://www.med24info.com/books/osnovy-patopsihologii/psihofiziologicheskie-rasstroystva-10581.html> (дата обращения 15.07.2018).
4. Гинойн Р.В., Хомутов А.Е. Физиология эмоций. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского госуниверситета. 2010. 66 с.

РОЛЬ ГЕНЕТИЧНИХ ПОЛІМОРФІЗМІВ АСОЦІЙОВАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ФОЛАТНОГО ОБМІНУ ТА СИСТЕМИ ГЕМОСТАЗУ У ФОРМУВАННІ ЗАТРИМКИ РОСТУ ПЛОДА

Коростіль М. О.

*кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства і гінекології № 2
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця*

Дрозд О. О.

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри акушерства і гінекології № 2
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
м. Київ, Україна*

Ефективність впливу на рівень перинатальних втрат при вагітності підвищеного ризику визначається багатьма складовими – соціально-економічними умовами життя суспільства, можливостями усунення фахових негативних впливів на організм жінки, рівнем надання і доступністю медичної допомоги в прегравідарному періоді і на всіх етапах вагітності, наявністю сучасних засобів і методів діагностики стану плода у всі терміни гестації та в пологах, технічною оснащеністю стаціонарів і високого фахового рівня медичного персоналу пологодопоміжних закладів і ін. [2, 6, 7].

Дослідження останніх років показали, що наявність тромбофілій пов'язана з підвищеним ризиком розвитку ускладнень вагітності (звичне невиношування, плацентарна недостатність, затримка росту плода, прееклампсія). До числа генів маркерів спадкових тромбофілій відносяться мутація гену ферментів фолатного циклу метилентетрагідрофолатредуктази (MTHFR C667T, MTRR II e22Met(66a-g), -наявність цих мутації пов'язана з підвищенням гомоцистеїна у крові, що вказує на розвиток ендотеліальної дисфункції), лейденська мутація (F5 G1691A) и мутація гена протромбіна G20210A [1, 5].

Визначення факторів ризику формування затримки росту плода дозволяє на прегравідарному етапі, скеровувати жінок з групи ризику для визначення поліморфних варіантів генів фолатного циклу та факторів згортальної системи крові для подальшого призначення з профілактичною метою препаратів фолієвої кислоти та (чи) ацетилсаліцилової (в залежності від того, які поліморфні варіанти було діагностовано). Призначення профілактичних заходів у вигляді прийому фолієвої кислоти 400 мкг на добу протягом 3-х місяців до вагітності та протягом 16 тижнів вагітності та (чи) ацетилсаліцилової кислоти 75,0 мг з 12 до 24 тижнів вагітності сприяє попередженню виникнення ендотеліальної дисфункції, особливо під час хвиль інвазії цитотрофобласту у материнські судини. Як наслідок, формується нормальний плацентарний комплекс. Попередження виникнення плацентарних порушень (плацентарної дисфункції)

сприяє зниженню частоти розвитку затримки росту плода та його ускладнень у жінок з генетично обумовленою схильністю до тромболіптичних станів, що дозволяє знизити перинатальні втрати [4, 8].

Мета роботи: з'ясування патогенетичних механізмів затримки росту плода, значення генетичних дефектів генів фолатного обміну та системи гемостазу у формуванні затримки росту плода і його ускладнень у плодів з малою та дуже малою масою тіла та визначення ефективності призначення етіопатогенетичного лікування

Матеріали та методи.

64 жінкам, які планували вагітність, було проведено комплексне клініко-лабораторне обстеження з поглибленим вивченням показників системи гемостазу та генетичне тестування; 32 з них було запропоновано на прегравідарному етапі застосування протягом трьох місяців до настання вагітності та протягом 16 тижнів під час настання вагітності прийом фолієвої кислоти щоденно – 400 мкг. У жінок з поліморфізмом генів згортальної системи з 12 до 24 тижня призначалась ацетилсаліцилова кислота у добовій дозі 75,0 мг під контролем коагулограми та часу згортання крові. 32 жінки серед обстежених не отримували запропонованої схеми профілактики

Методи дослідження: клініко-лабораторні, ультразвукові та доплерометричні, гормональні, молекулярно-генетичні, імунологічні, морфологічні, статистичні.

Використання сучасного етіопатогенетичного принципу лікування вагітних, що страждають тромбофілією, призводить до підвищених результатів благоприємного завершення вагітності. Профілактика та лікування спадкових тромбофілій не є чимось особливим і може успішно виконуватись доступними фолієвою кислотою та оральними антикоагулянтами. В зв'язку з цим основною проблемою сучасної медицини є виявлення маркерів тромбофілій і відпрацювання режимів протитромботичної терапії, що дозволить знизити розвиток плацентарної дисфункції і як наслідок формування затримки росту плода, що в свою чергу знизить перинатальні втрати, що ми і обрали за мету нашої роботи.

Чітке визначення генетичних маркерів може відображати схильність до виникнення певного фактора ризику протягом всього життя пацієнта краще, ніж відповідні аналізи плазми, результати яких можуть змінюватись з часом. Використання цієї та аналогічних тест-систем в клінічній практиці для виявлення спадкових тромбофілій буде сприяти здійсненню швидкої та ефективної діагностики, а також оптимальному вибору терапії. А використання сучасного етіопатогенетичного принципу лікування вагітних, що страждають тромбофілією, призведе до підвищених результатів благоприємного завершення вагітності [3].

Виявлення груп високого ризику є обґрунтуванням для проведення поглибленого клінічного аналізу (генетичного, доплерометричного та інших) для своєчасного виявлення формування затримки росту плода, її ступеня тяжкості

та проведення необхідних лікувально-профілактичних заходів [4]. Застосування профілактичних заходів у 1 групі (32 жінки) дозволило знизити розвиток затримки росту плода на 46,8% у порівнянні із 2 групою (32 жінки). Застосування з профілактичною метою препаратів фолієвої кислоти та ацетилсаліцилової якщо і призводить до виникнення затримки росту плода, то у більш пізні терміни та у більш легкій формі.

Отримані результати підтверджують високу діагностичну ефективність (точність діагностичних оцінок) генотипів у діагностиці затримки росту плода, яка за окремими генотипами складає від 77,8 до 88,9%. Високий рівень асоційованості результатів за окремими генотипами свідчить про можливість діагностичної оцінки поліморфізму за окремими генотипами, але комплексний підхід забезпечує високу діагностичну цінність даного методу.

Отже, застосування з профілактичною метою засобів, що впливають на обмін фолієвої кислоти та (чи) згортальну систему крові, і, як наслідок, запобігають ендотеліальній дисфункції у матково-плацентарно-плодовому кровоотоці, яка призводить до плацентарної недостатності та СЗРП, знижує формування затримки розвитку плода на 46,8% у досліджуваних групах з визначеним поліморфізмом генів ферментів фолієвої кислоти та згортальної системи крові. Крім цього застосування профілактичних заходів попереджує формування затримки росту плода у важких формах та на ранніх термінах вагітності, що, в свою чергу не стає причиною ургентного кесаревого розтину внаслідок декомпенсації матково-плацентарно-плодового кровотоку і, як наслідок, запобігає перинатальним втратам.

Література:

1. Акиншина С.В., Смирнова Л.М., Макацария А.Д. Ведение беременности и родов у пациенток с тромбозами и тромбоэмболиями в анамнезе. Современная перинатология: организация, технологии и качество, 2010.4-23 с.
2. Тетрашвили Н.К., Агаджанова А.А., Ионанидзе Т.Б. Гемостатическая терапия при кровотечениях во время беременности. Эффективная фармакотерапия. Акушерство и гинекология, 2013. № 1. С. 6–10.
3. Баранова В.С. Генетический паспорт — основа индивидуальной и предиктивной медицины. СПб: Изд-во Н-Л.2009. С. 528.
4. Кирющенко П.А., Шмаков Р.Г., Андамова Е.В., Тамбовцева М.А. Алгоритм клиничко-гемостазиологического обследования в акушерско-гинекологической практике. Акушерство и гинекология. 2013. № 1. С. 101–106.
5. Akinshina S.V., Bitsadze V.O., Baimuradova S.M., Makatsaria A.D. P.82 Prevention of recurrent thromboembolic complications in women with thrombophilia. Thrombosis Research .2011. Feb; 127: S. 148.
6. Al Nakib M. Total and fetal cell-free DNA analysis in maternal blood as markers of placental insufficiency in intrauterine growth restriction Fetal Diagn Ther. 2014. Vol. 26 (1). P. 24–8.

7. Baschat A. A. Fetal growth restriction – from observation to intervention JPerinat Med. 2012. Vol. 38 (3). P. 239–46.

8. Kyser Kathy L. Meta-analysis of subchorionic hemorrhage and adverse pregnancy outcomes Proc Obstet Gynecol. 2012. Vol. 2(4). P. 32-36

ВПЛИВ КОФЕЇНУ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПОКАЗНИКИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Назаренко Н. В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри біології та біохімії

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Нирян І. І.

студентка

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

У наш час життя не можливе без вживання психостимуляторів, дія яких пов'язана зі здатністю підвищувати тонус вищих відділів ЦНС, послаблювати, або попереджувати розвиток втоми при інтенсивній і тривалій роботі, на деякий час усувати потребу у сні. Внаслідок цього зростає фізична та розумова працездатність (підвищується точність виконання роботи, зменшується кількість помилок, поліпшується пам'ять, настрій, впевненість, сприйняття навколишніх сигналів) [1, с. 23]. Однак, треба мати на увазі, що підвищення фізичної та розумової працездатності при застосуванні подібних препаратів досягається за рахунок швидкого і повного використання резервних можливостей організму.

Кофеїн – один з найбільш поширених у світі психостимуляторів. Цю біологічно активну речовину природного походження отримують з насіння кави, у якому вміст кофеїну становить до 2%, а також з листків чаю та какао бобів (4%). Найбільше кофеїну синтезують горіхи вони містять до 6% цієї речовини, а також незначну кількість кокаїну [2, с. 116]. Напій какао і шоколад, які виготовляються з какао бобів стимулюючою дією майже не володіють, проте містять велику кількість жирів [5, с. 94].

Регулярне вживання кофеїновмісних напоїв з метою стимуляції і підвищення розумової працездатності приводить до тих же побічних ефектів, що і при прийомі чистого кофеїну. Поступово розвивається звикання, яке вимагає вживання більш міцних напоїв, або збільшення дози. У зв'язку з тим, що при хронічному вживанні кофеїновмісних напоїв відбувається виснаження нервової системи, прискорюється розвиток вікових захворювань. Ряд вчених, вва-

жає вживання чаю і кави однією з основних причин послаблення здоров'я населення на всій земній кулі [6, с. 44].

Об'єктом нашого дослідження був вміст кофеїну у рослинній продукції, яка містить цей алкалоїд, а саме в зеленому і чорному чаї різних торговельних марок, у насінні (зернах) кавового дерева, та їх вплив на показники серцево-судинної системи у осіб віком 20-22 років.

Обрані рослинні об'єкти мають різноманітний хімічний склад, але спільним для них всіх є наявність біологічно активної речовини пуринового алкалоїду – кофеїну похідного метилксантину, що має широке медичне застосування.

Вміст масової частки кофеїну визначали фотометричним методом. Метод ґрунтується на гідролітичному окисненні кофеїну в тетраметилпурпурову кислоту (ТМПК) і наступному фотометричному вимірюванні інтенсивності забарвлення її розчину.

Листя зеленого чаю містили від 2 до 5% кофеїну, але завдяки значній кількості дубильних речовин, які сповільнюють всмоктування кофеїну, психостимулююча дія напою розвивається поступово і триває значно довше у порівнянні з ефектом вживання кави, яка вміщує кофеїну значно менше (до 2%), при незначній кількості дубильних речовин. Кофеїн у листках чорного чаю (1,8-2,4%) діє м'яко, оскільки частково зв'язаний з поліфенольними сполуками. Тому сповільнюється вивільнення кофеїну з організму, ефект психостимулюючої дії триває значно довше, одночасно знімаються симптоми відчуття тривоги, метушливості, неврівноваженості й нервозності (подавлення виділення гормону адреналіну) і не виявляється пригнічення психофізіологічного стану людини [4, с. 318].

Ефект вживання кави можна охарактеризувати, як такий, що швидко розвивається, але є короткотривалим. Після виведення біологічно активної речовини з організму спостерігається погіршення психофізіологічного стану у порівнянні із початковим (поява млявості, сонливості, нездатності до продуктивного мислення).

Вміст кофеїну у розчинній каві усіх досліджуваних торговельних марок був достовірно вищий, ніж у меленій каві тієї ж торговельної марки. Такі результати повністю підтверджуються сучасними публікаціями, наявними в науковій літературі.

Дослідження зміни показників серцево-судинної системи проводили на групі добровольців в кількості 20 осіб – студентів 4 курсу науково-дослідного інституту природничих наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Визначали кількість серцевих скорочень (ЧСС) за хвилину та артеріальний тиск до вживання 200 мл напоїв з різним вмістом кофеїну та протягом 1 години після вживання.

Величина ЧСС визначали показник методом підрахунку пульсу або аускультатії. Артеріальний тиск визначали за допомогою сфігмоманометра

(тонометра), одиниці вимірювання артеріального тиску – мм рт. ст (міліметри ртутного стовпчика).

Згідно результатів нашого дослідження 200 мл кави будь-якого виду підвищують частоту серцевих скорочень на 8-14 одиниць уже через 15 хвилини після споживання, досягаючи максимальних її значень через 45 хвилин. Але, варто зауважити, що цей ефект має тимчасовий характер, через годину у всіх досліджуваних показники поступово повертались до попередніх значень. Більш виражений вплив на даний показник має розчинна кава, що пояснюється вищим вмістом в ній кофеїну.

Аналіз результатів дослідження впливу меленої та розчинної кави різних виробників на артеріальний тиск показав, що кава спожита в кількості 200 мл, здатна підвищити систолічний тиск у здорових людей в середньому на 9,6 мм рт. ст., а діастолічний – на 7,2 одиниць.

Кава нормалізує артеріальний тиск при гіпотонії. Часто у людей з низьким тиском з'являється залежність від кофеїну, що змушує їх постійно збільшувати добове дозування напою. У великих кількостях напій може негативно вплинути на роботу серця. Що стосується гіпертоніків, то для них кава скоріше шкідлива. При гіпертензії підвищується навантаження на серце і судини, а кофеїн лише погіршує стан. Навіть одна чашка напою може привести до стрибка тиску.

При проведенні дослідів було виявлено, що при вживанні як чорного так і зеленого чаю достовірного підйому частоти серцевих скорочень і артеріального тиску у здорових осіб не спостерігалось. В осіб схильних до гіпертонії при вживанні зеленого чаю спостерігали тенденцію незначного зростання цих показників через 20-30 хв. після вживання напою.

Отже, за умови правильного вживання і помірних доз кофеїн є корисним продуктом, який дозволяє людині почуватися бадьорою та тимчасово підвищити свою розумову і фізичну працездатність без шкоди для здоров'я. Не слід споживати напої з високим вмістом кофеїну гіпертонікам, у великих кількостях (рекомендована норма – не більше 300 мг на добу); та у другій половині дня, щоб уникнути розладів сну.

Література:

1. Джемухадзе К. М. Физиология чая. М. : Изд-во МГУ, 1970. 150 с.
2. Ковальов В. М. Павлій О. І., Ісакова Т. І. Фармакогнозія з основами біохімії рослин. Х. : Вид-во НФаУ, МТК-книга, 2004. 704 с.
3. Лікарські рослини і фітотерапія (фітотерапевтична рецептура) : [навч. посіб.] / Л. В. Бензель, Р. Є. Дармограй, П. В. Олійник, І. Л. Бензель. К. : ВСВ «Медицина», 2010. 400 с.
4. Чекман І. С. Клінічна фітотерапія. К. : ТОВ «Рада», 2006. 656 с.
5. Швець О. В. Користь та ризик від кофеїну та напоїв, які містять кофеїн // Український НДІ харчування. 2010. № 3. С. 94.
6. Шмалей С. Чому вживають стимулюючі засоби : (Амфітаміни і кофеїн) *Фізичне виховання в школі*. 2006. № 2. С. 43-45.

БИОФЛАВОНОИДЫ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ ОСТРОЙ ЦЕРЕБРАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ

Савицкая И. Б.

*доцент кафедры клинической неврологии, психиатрии и наркологии
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
г. Харьков, Украина*

Термин «биофлавоноиды» впервые появился в середине прошлого века. В 1936-1937 годах венгерский биохимик Альберт Сент-Дьердьи в результате поиска противогингивальных факторов пищи выделил из лимона и красного перца субстанцию, которая способствовала укреплению капилляров и повышала противогингивальную активность аскорбиновой кислоты. Это вещество назвали витамином Р, но вскоре выяснилось, что вещества, обладающие аналогичным действием, в пищевых продуктах и лекарственных растениях встречаются достаточно часто. Биофлавоноиды широко распространены в различных органах растения: цветках, листьях, плодах. Наиболее богаты ими молодые цветки, незрелые плоды. Во многих фруктах и ягодах биофлавоноиды более или менее равномерно распределены в кожице и мякоти. Биофлавоноиды не синтезируются в организме человека, поэтому предпочтительно употреблять с пищей или натуральные биологически активные пищевые добавки. Однако препаратов, содержащих чистые флавоноиды, пока имеется немного. Чаще эти соединения находятся в растениях в комплексе с другими биологически активными веществами. Лекарственными формами, содержащими флавоноиды, могут быть высушенные растительные ткани, экстракты из растительного сырья или флавоноидные комплексы, выделенные в чистом виде.

В последние годы подробно изучены биологическая ценность биофлавоноидов. Прежде всего, биофлавоноиды – важная составляющая антиоксидантной защиты за счет способности к обратимому окислению, что обуславливает их участие в окислительно-восстановительных реакциях, в которых они могут быть и донорами или акцепторами электронов и протонов. Также биофлавоноиды эффективно воздействуют на лейкоцитарный гемостаз – предупреждают блокаду сосудов микроциркуляции лейкоцитарными пробками, подавление синтеза лейкотриенов из арахидоновой кислоты; уменьшают агрегационные и адгезивные свойства крови, благодаря повышению деформируемости и текучести мембран форменных элементов крови. Также биофлавоноиды оказывают эндотелиотропные свойства, благодаря способности биофлавоноидов встраиваться в мембраны эндотелиоцитов, тем самым защищая их от повреждения, увеличивая синтез простациклина, оксида азота с одновременным уменьшением выработки тромбоспандина А2, эндотелина 1. Немаловажное противоотечное действие благодаря восстановлению функции эндотелиоцитов, стабилизации сосудистой проницаемости, что способствует адекватной перфузии тканей [1, с.86]. Все эти свойства делают биофлавоноиды незаме-

нимыми для лечения многих неотложных состояний, связанных с тромбообразованием, в том числе и для лечения острой церебральной недостаточности (ОЦН) [1, с. 86].

На сегодняшний день фармацевтической промышленностью Украины выпускаются следующие представители биофлавоноидов: производные семян конского каштана (эсплант, L-лизина эсцинат, венитан, веноплант, аэсцин, репарил, эскувен, эскувит), рутозиды и их комбинации (венорутон, имуновит С, аскорутин), диосмин и комбинации (вазокет, флебодин, детралекс, нормовен, венорин, веносмин, диофлан, носталекс), троксерутин и комбинации (троксевазин, троксегель, флеботон, венорутинол, троксерутин, гинкор форте, индовазин, индовенол, троксевенол), эсцин и комбинации (репарил, эскузан капли, венен тайсс гель), а также квертин, корвитин, эмоксипин, антитромб, венотон, гербион эскулус, докси-хем, кверцетин, офталек, цикло3форт, эндотелон, эскулюс композитум.

Больной с ОЦН, имеет, как известно, серьезные нарушения гемостаза, гемодинамические нарушения, с мгновенным запуском каскада патобиохимических реакций, и дополнительно страдает от вынужденной гиподинамии, часто переживает тромботические и тромбоэмболические осложнения со стороны глубоких вен [2, с. 325].

Цель исследования – оптимизация подходов к церебропротекции ОЦН различного происхождения (полушарный мозговой инсульт, черепно-мозговая травма), обоснование дополнения интенсивной терапии биофлавоноидами (L-лизина эсцината, корвитин).

Материалы и методы. Исследовалась эффективность применения L-лизина эсцината (10-20 мл внутривенно капельно) и/или корвитина (0,5 – 1 г внутривенно капельно) при ОЦН (I группа 150 больных). Группу сравнения составили 150 больных, которые получали стандартную терапию, согласно выработанных алгоритмов. Диагноз верифицировали с помощью клинко-неврологического обследования и магнитно-резонансной томографии головного мозга. Тяжесть неврологического дефицита оценивали по шкале NIHSS, степень функционального восстановления по шкале Ренкина. Состояние мозгового кровотока оценивалось с помощью транскраниальной доплерографии сосудов головного мозга.

Результаты исследования и их обсуждение. Анализ клинических проявлений у больных инсультом при лечении биофлавоноидами в острейшем периоде заболевания показал их положительное влияние как на общемозговые, так и очаговые симптомы. Уже на 3-7 день лечения у больных, получавших биофлавоноиды, отмечалась положительная динамика восстановления нарушенных функций по сравнению с группой больных получавших стандартную терапию, достигая достоверности к 10 суткам ($p < 0,05$). Значительное улучшение восстановления неврологического дефицита наблюдалось при раннем применении лизина эсцината, корвитина (в течении первых 6 часов от момента возникновения ОЦН). При анализе функционального восстановления

у больных, поступивших в клинику в течении первых 6 часов и получавших биофлавоноиды, был достоверно больший балл по шкале Бартель по сравнению с группой сравнения (78,8 и 69,5 соответственно, ($p<0,05$)). При анализе по шкале Ренкина достоверно больший балл наблюдался с 7 суток заболевания, достигая максимального различия по сравнению с группой больных, получавших стандартную терапию к 12 суткам терапии (4,2 и 1,8 соответственно, $p<0,05$). Эффективность применения биофлавоноидов напрямую зависит от времени начала терапии: чем раньше начато лечение, тем выше эффективность лечения ОЦН. К 21 суткам от начала инсульта в группе, получавших биофлавоноиды, летальность составила 5,7%, в группе стандартной терапией – 15%.

Результаты комплексного анализа влияния биофлавоноидов на мозговой кровоток у больных ОЦН показал улучшение показателей мозгового кровотока в виде прироста его линейной скорости, уменьшение его дефицита, усиление межполушарных связей. Положительная динамика вышеописанных изменений наблюдалась достоверно выше ($p<0,05$) при применении биофлавоноидов, особенно при его раннем применении, у больных и исходным дефицитом кровотока по мозговым сосудам, признаками повышения внутричерепного давления, нарушения венозного оттока до курса лечения.

Отдельного внимания заслуживает вопрос безопасности применения биофлавоноидов. Данный критерий особенно актуален именно для препаратов с антиоксидантными свойствами, т.к. известно, что многие потенциально эффективные антиоксиданты не применяются в клинике широко в силу развития серьезных побочных эффектов. Корвитин хорошо переносился больными, у 2 больных (корвитин 1г/сут) наблюдалась кратковременная гипотензия, не потребовавшая дополнительной терапии. Увеличение дозы биофлавоноидов (корвитина до 2 г, L-лизина эсцината до 30 мл) при тяжелой ОЦН не сопровождалось ухудшением клинико-лабораторных показателей (эритроцитов, гемоглобина, гематокрита, содержание глюкозы, креатинина и печеночных трансаминаз).

Выводы. Таким образом, именно применение препаратов с полифакторным воздействием – биофлавоноидов – может дать надежду решить сложный вопрос – защиты мозга в условиях церебрального повреждения сосудистого или травматического генеза. К несомненным достоинства биофлавоноидов для лечения ОЦН можно отнести простоту назначения, удобство титрования дозы, возможность увеличения дозы при тяжелом течении без ущерба для здоровья (L-лизина эсцината до 30 мл, корвитина до 2г); повышение эффективности лечения на 20-30% по сравнению с стандартной терапией, сокращаются сроки пребывания пациента на койке, улучшается функциональный исход; снижение затрат на лечение, т.к. использование препаратов с полифакторным воздействием позволяет экономить на ряде препаратов, содержащих субстанции с аналогичным действием.

Литература:

1. Никонов В.В., Савицкая И.Б. Новые возможности комбинированной нейропротекции в лечении ишемического инсульта. *Нейронауки: теоретичні та клінічні аспекти*. 2007. № 1-2. С. 85-88.
2. Wijdicks E. The comatose patient. NY: Oxford University Press, 2008. 584 p.

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЧІНКИ СТАТЕВОЗРІЛИХ ТА СТАТЕВОНЕЗРІЛИХ ЩУРІВ У ДИНАМІЦІ ПРОТІКАННЯ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЇ ТРАВМИ

Холодкова О. Л.

*доктор медичних наук,
професор кафедри анатомії людини
Одеський національний медичний університет*

Прус Р. В.

*аспірант кафедри анатомії людини
Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна*

У сучасному світі черепно-мозкова травма (ЧМТ) – посідає перше місце серед усіх інших видів травматизму і є основною причиною непрацездатності людей молодого віку, що обертається істотними соціально-економічними втратами для держави та суспільства [1 – 3].

Мета. Вивчити морфологічні зміни печінки статевозрілих та статевонезрілих щурів за умов ЧМТ легкого ступеня тяжкості в динаміці.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження було проведено на 30 статевозрілих і 30 статевонезрілих білих лінійних лабораторних щурах лінії Вістар. Для обох груп були виділені інтактні групи порівняння відповідного віку.

Механічну ЧМТ легкого ступеня тяжкості моделювали шляхом вільного падіння вантажу в тім'яно-потиличну ділянку черепа. Тварин виводили з експерименту на I, III, та VII добу після нанесення ЧМТ. Гістологічні препарати забарвлювали гематоксиліном та еозином за загальноприйнятою методикою [4]. Мікроскопічне дослідження проводили з використанням світлового мікроскопу «Leica-DMLS».

Результати дослідження. На I добу експерименту в печінці статевозрілих щурів спостерігається повнокров'я судин дрібного калібру, лімфогістіоцитарна інфільтрація; у статевонезрілих – ішемія судин дрібного калібру з помірно вираженою макрофагальною інфільтрацією.

На III добу у статевозрілих щурів виявлено повнокров'я судин різного калібру з явищами діapedезного крововиливу та дискomплексацією гепатоцитів;

у статевонезрілих – запустіння та дилатація крупних судин з ділянками вогнищового некрозу.

Дослідження печінки на VII добу експерименту у статевозрілих щурів виявило вогнищевий некроз гепатоцитів, наявність вакуолей з жировими включеннями, ознаки жирової дистрофії; у статевонезрілих – вогнищевий некроз гепатоцитів, наявність вакуолей, які відтісняють ядра гепатоцитів до периферії, ознаки білкової дистрофії.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного нами дослідження з'ясовано, що морфологічні зміни в печінці статевозрілих та статевонезрілих щурів внаслідок ЧМТ легкого ступеня тяжкості протікають з певною етапністю: дисциркуляторні порушення на початку спостереження (I – III доба) у вигляді повнокров'я у статевозрілих та ішемії у статевонезрілих тварин з ускладненням у більш віддтермінованому періоді (VII доба), що проявляються білковою дистрофією у статевозрілих тварин та некротичними змінами у статевонезрілих щурів.

Література:

1. Кириченко А.Г. Клініко-епідеміологічні аспекти первинної інвалідності внаслідок черепно-мозкової травми. *Проблеми екології и медицины*. 2012. № 1-2(16). С. 30-33.
2. Verchere J., Blanot S., Vergnaud E., et al. Mortality in severe traumatic brain injury. *Lancet Neurol*. 2013. Vol. 12 (5). P. 426-427.
3. Abrahamson E.E, Foley L.M et al. Cerebral blood flow changes after brain injury in human amyloid-beta knock-in mice. *Journal of Cerebral Blood Flow and Metabolism*. 2013. №33 (6). P. 826–833.
4. Багрій М. М., Діброва В. А., та ін. Методики морфологічних досліджень. Вінниця: Нова Книга, 2016. 328 с.

URGENT ISSUES OF NATURAL SCIENCES

ЕФЕКТИВНІ ДЖЕРЕЛА СТІЙКОСТІ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ В СЕЛЕКЦІЇ НА ІМУНІТЕТ

Голосна Л. М.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
лабораторії імунітету сільськогосподарських рослин до хвороб
Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук*

Афанасьєва О. Г.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
лабораторії імунітету сільськогосподарських рослин до хвороб
Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук*

Кучерова Л. О.

*молодший науковий співробітник
лабораторії імунітету сільськогосподарських рослин до хвороб
Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук
м. Київ, Україна*

Проблема імунітету сільськогосподарських рослин привертає увагу дослідників ще з часів Ч. Дарвіна. Інтерес до імунітету зумовлений тими колосальними втратами від різних хвороб та шкідників, що мають місце у світовому сільськогосподарському виробництві, в тому числі й в Україні. Адже серед прийомів із захисту рослин створення стійких до хвороб та шкідників сортів є найрадикальнішим, економічно обґрунтованим та екологічно безпечним заходом [1].

Засновник вчення про імунітет рослин Н.І. Вавілов, вважав, що стійкість рослин до збудників хвороб виробилася в процесі тисячолітньої еволюції в центрах походження. У разі придбання рослинами генів стійкості збудники могли уражувати рослини завдяки появі нових фізіологічних рас, що виникають в результаті гібридизації, мутації, гетерокаріозу та інших процесів [2].

Селекція на імунітет базується на тих самих принципах, що й селекція на інші ознаки, однак вона значно складніша, і має свою специфіку. Основними складовими методології селекції на стійкість є регулярний моніторинг патогенного комплексу, морфолого-фізіологічні властивості популяцій особливо небезпечних видів збудників, об'єктивність оцінки імунологічних властивостей сортів і гібридів, встановлення взаємовідносин в системі рослина – пато-

ген, виявлення і відбір високоефективних, адаптованих до зональних умов джерел та донорів [3].

Успіх селекції залежить, в першу чергу, від наявності якісного вихідного матеріалу, донорів високоефективних, бажано домінантних генів стійкості. Донорами стійкості можуть бути вже створені сорти вітчизняної та зарубіжної селекції. Разом з тим необхідна робота щодо створення стійкого вихідного матеріалу, який характеризується не тільки стійкістю до патогенів, а й іншими господарсько-цінними ознаками та властивостями [4].

Для створення високостійких сортів необхідні спеціальні селекційні програми, за допомогою яких зберігаються лише найбільш стійкі рослини. Ключовим питанням вказаних програм є методи створення штучних інфекційних фонів для оцінки стійкості досліджуваного матеріалу на всіх етапах селекційного процесу [5].

В лабораторії імунітету сільськогосподарських рослин до хвороб Інституту захисту рослин НААН розроблено технологію створення штучного комплексного інфекційного фону до основних збудників хвороб в посівах пшениці в усіх ланках селекційного процесу [6]. На основі цього співробітниками лабораторії щорічно проводяться оцінки селекційного та колекційного матеріалу на стійкість до хвороб.

У 2016-2017 рр. в умовах Правобережного Лісостепу (дослідне господарство Інституту фізіології та генетики рослин НАН, д.г. Глеваха, Київська обл.) проводилась оцінка стійкості колекції з Національного центру генетичних ресурсів рослин України пшениці озимої із використанням штучного інфекційного фону септоріозу та твердої сажки на природному фоні борошністої роси та жовтої плямистості листя (піренофороз).

Колекція з 31 сортотразку була представлена 8 країнами світу, більшість них були вітчизняної селекції (20), інші – з Росії, Угорщини, Чехії, Болгарії, Литви, Нідерландів та США.

Штучні інфекційні фони збудників септоріозу листя та твердої сажки створювали в оптимальні для зараження рослин строки. Оцінку стійкості – сприйнятливості проводили у фазі максимального розвитку хвороб за 9-ти бальною імунологічною шкалою, де бал 9 – дуже висока стійкість, а бал 1 – дуже висока сприйнятливість.

Оцінка стійкості колекції сортотразків пшениці озимої до основних збудників хвороб показала, що у 2016 році спостерігався значний розвиток борошністої роси на природному фоні – 54,5% та твердої сажки на інфекційному фоні – 54,8%, розвиток піренофорозу складав 48,4%. У 2017 році в зв'язку з несприятливими погодними умовами розвиток борошністої роси був значно нижчий ніж у попередньому році і складав 18,3%, піренофорозу – 35,1%, а твердої сажки на штучному інфекційному фоні – 77,8%. Роки досліджень були не дуже сприятливі для розвитку септоріозу листя, розвиток хвороби на штучному інфекційному фоні в 2016 р. був 44,8%, а у 2017 р. – 53,4%.

За результатами оцінок впродовж років досліджень виявлено 3 сортозразки, стійкі до борошнистої роси: Dagmar, Lucio, Turkoaz; 8 – до збудника септоріозу L 137-26-0-3, L 137-26-0-2, Золото України, Коляда, Почайна, Нива одеська, Ершовская 11, Lucio; 2 – до твердої сажки Феонія та Вихованка одеська; 15 – до піренофорозу: Еритроспермум 308-10, Талісман, Полянка, Каланча, Краснопілка, Почайна, Здоба київська, Нива одеська, Вихованка одеська, Зелений гай, Dagmar, Lucio, Turkoaz.

Високу цінність для селекції мають сортозразки, що несуть в собі стійкість до декількох фітопатогенів. Серед оцінюваної колекції стійкістю до септоріозу та піренофорозу характеризувались сорти Коляда, Почайна, Нива одеська, до борошнистої роси та піренофорозу – Dagmar та Turkoaz, до піренофорозу та твердої сажки – Вихованка одеська, до борошнистої роси, септоріозу та піренофорозу – Lucio. Усі вони можуть бути використані в селекції пшениці озимої на стійкість до хвороб.

Таблиця

Стійкість колекційних сортозразків пшениці озимої наданих НЦГРРУ до основних збудників хвороб у 2016-2017 рр.

№ п/п	Назва сортозразку	Походження	Тип імунологічної реакції, бал							
			борошниста роса		септоріоз		піренофороз		тверда сажка	
			2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
1	L 137-26-0-3	UKR	5	9	7	6	7	6	5	2
2	L 137-26-0-2	UKR	4	9	6	6	6	5	4	1
3	Еритр. 308-10	UKR	4	7	7	5	6	6	7	2
4	Бужанка	UKR	4	9	6	5	6	6	4	3
5	Боровиця	UKR	4	9	5	4	5	5	4	3
6	Ладжинка	UKR	6	9	7	4	5	5	2	3
7	Вінок Поділля	UKR	4	9	7	5	6	5	7	3
8	Каланча	UKR	3	8	5	5	6	7	8	3
9	Краснопілка	UKR	3	9	5	5	6	9	3	3
10	Золото України	UKR	3	9	7	6	5	6	5	2
11	Серпанок київський	UKR	5	9	5	6	5	6	2	2
12	Талісман	UKR	5	9	7	5	7	6	9	2
13	Полянка	UKR	5	9	6	5	6	6	4	4
14	Коляда	UKR	6	9	7	6	7	9	9	3
15	Почайна	UKR	6	9	6	7	6	9	7	3
16	Здоба київська	UKR	6	9	6	5	7	6	3	3
17	Нива одеська	UKR	6	9	6	6	6	6	7	3
18	Наснага	UKR	7	4	6	4	5	5	3	1
19	Вихованка	UKR	6	9	6	4	6	6	9	7

	одеська									
20	Зелений гай	UKR	4	4	6	4	6	9	4	2
21	Настя	RUS	5	9	7	5	5	6	9	2
22	Феонія	RUS	6	9	5	5	3	6	7	8
23	Магія	RUS	6	9	6	5	5	9	7	4
24	Ершовская 11	RUS	5	9	6	6	5	9	6	3
25	MV Pengo	HUN	4	6	5	5	5	5	3	2
26	MV Nador	HUN	5	9	5	6	5	6	4	2
27	Dagmar	CZE	7	9	6	5	6	7	4	2
28	Lucio	LTU	8	9	6	6	6	9	2	2
29	Turkoaz	BGR	7	9	6	5	6	9	2	2
30	MANELLA	NLD	4	9	5	5	5	9	2	7
31	OR2070011	USA	5	5	5	5	5	9	4	4
Розвиток хвороби,%			54,5	18,3	44,8	53,4	48,4	35,1	54,8	77,8

Література:

1. Євтушенко М.Д., Лісовий М.П., Пантелєєв В.К. Імунітет рослин – К: Колобів, 2004. 304 с.
2. Шкаликов В.А., Дьяков Ю.Т., Смирнов А.Н. Иммуниетет растений М: Колос, 2005. 190 с.
3. Основи селекції польових культур на стійкість до шкідливих організмів. За ред. Кириченка В.В., Петренкової В.П. Х: Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва, 2012. 320 с.
4. Бабаянц О.В., Бабаянц Л.Т. Основы селекции и методология оценок устойчивости пшеницы к возбудителям болезней Одесса: СГИ-НЦСС: ВМВ, 2014. 400 с.
5. Лесовой М.П., Парфенюк А.И. Методические подходы к применению искусственных инфекционных фонов патогенов для создания устойчивых к заболеваниям сортов сельскохозяйственных культур. Сельскохозяйственная биология, 1990. № 3. С. 34-43.
6. Створення стійких сортів озимої пшениці з використанням комплексних інфекційних фонів патогенів у ланках селекційного процесу. За ред. Лісового М.П., Шелепова В.В. Київ: Колобів, 2005. 20 с.

**MANIFESTATION OF APOPTOSIS REACTIONS
IN THE SEEDLINGS OF *TRITICUM AESTIVUM* L.
WITH A DIFFERENT TYPE OF DEVELOPMENT**

Petlyuk V. D.

Student

*Department of Plant and Microorganisms of Physiology and Biochemistry
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Avksentieva O. A.

PhD, Associate Professor

*Department of Plant and Microorganisms of Physiology and Biochemistry
V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine*

The process of vital activity of a plant organism is accompanied by a permanent death of cells, which is an indispensable stage in the regulation of growth and development. The death of cells, directly incorporated in the ontogenesis of plants and controlled by genes, is called programmed cell death (PCD) or apoptosis [3, p. 96]. Models of PCD development in plants are actively studied, although there is still no clear separation of apoptosis, necrosis, physiological death, autophagy [9, p. 437]. In addition, many features and factors of this general biological phenomenon in plants can be detected only by analogy with apoptogenic factors well known for animal cells [8, p. 570]. Most of the work on the study of PCD (apoptosis) in plants is aimed at studying this process under the influence of various stress factors biotic [6, p. 25] and abiotic nature [4, p. 10]. At the same time, insufficient attention is paid to the study of PCD during normal plant ontogeny, although information in this field would allow expanding existing concepts about the main stages and processes of plant growth and development. One of the most common model objects for investigating the reactions of apoptosis are wheat sprouts [1, p. 30; 2, p. 513]. There is a huge variety of wheat varieties, which can be divided depending on the type of development into groups: spring, winter and alternative (spring-winter) type [5, p. 17]. The most significant difference between them is the need for vernalization for winter varieties, that is, the effect of low positive temperatures in the early stages of ontogeny, which is not characteristic of spring varieties. Low temperatures in this case are not a stressful factor that causes damage or disruption of the functioning of the body, but a necessary regulatory effect, which is mandatory in the ontogeny of winter varieties for the transition to generative development. Alternative wheat show the features of winter and spring wheat, therefore, depending on external conditions, they can develop and move on to generative development both in the spring (without vernalization period) and in the autumn (mandatory vernalization) sowing [5, p. 30].

Proceeding from the above, it is important to study the development of PCD reactions in the sprouts of the soft wheat with a different type of development, which will allow us to deepen the understanding of this process in the normal course of plant ontogeny. In connection with this, the purpose of this work was to study the manifestation of PCD reactions in various organs of *Triticum aestivum* L. sprouts of different ecological types of development in the early stages ontogeny.

Materials and methods

The object of the study was the sprouts of five varieties of soft wheat (*Triticum aestivum* L.) of different types of development: winter – Statna and Alians, spring – Kharkivska-30 and Geroina, alternative type – Khutorianka. The sterilized seeds of the investigated varieties were germinated in Petri dishes, on wet filter paper, in the dark at a temperature of 20–22 °C. The viability of the tissues of various organs of wheat sprouts – coleoptiles, roots and leaves, was first determined, separating them from them meristematic zones – in the coliptyles and leaves (basal part), at the roots (apical areas) using the tetrazolium method on the 5th, 7th and 9th day of cultivation [8, p.45]. Three series of biological experiments were carried out, the table show mean values and standard deviations.

Results and discussion

PCD in plants is accompanied by such structural and morphological and biochemical changes as chromatin condensation, nuclear DNA fragmentation, cytoplasm compacting and vacuolation, cell reduction in volume and formation of space between the protoplast and the cell wall, activation of endonucleases and caspase-like proteins, formation of reactive oxygen species (ROS) etc. [1, c. 27]. The results of studies of the development of PCD reactions in various organs of the sprout of the soft wheat with different types of development are presented in Table 1. The results of the study showed that the dynamics of the vitality of coleoptile tissues has general patterns in wheat varieties of different types of development. It should be noted that in the winter varieties of Statna and Alians the gradual decrease in the viability of tissues is observed during the experiment, while in the spring Kharkivska-30 and Geroina – sharp increase on the 5th day and an intensive fall to the end of the experiment on the 9th day. Sharp increase in viability due to the increased total activity of dehydrogenases is possibly associated with the activation of the processes of reutilization of tissue metabolites of the dying organ, for a more rapid and intensive development of spring varieties. Dynamics of change in the degree of viability structures of the primary roots in the ontogenetic periods studied is minimal in comparison with other organs of the seedlings. Winter varieties show a gradual decrease in the PCD indices, while in spring varieties – rhythmic changes: a decrease on the 5th day of the experiment and an increase on the 9th day (Table 1). In general, the indices of the relative viability of the tissues of the leaf are 2–3 times higher than those of other organs – the coleoptiles and roots, which indicate the primary development of the main photosynthetic organ of the plant organism – the leaf, even in the early stages of plant ontogeny. Determination of the dynamics of the vitality of the tissues of the leaf showed that there are differences in

the varieties of soft wheat with a different type of development. The winter varieties of wheat Statna and Alians show a gradual increase in viability throughout the experiment. In the spring variety Kharkivska 30, a sharp increase only towards the end of the experiment, in Geroina variety – an increase in viability by the 5th day and a decrease to the end of the experiment.

Table 1

**Dynamics of changes in the viability of the soft wheat seedlings
with various types of development, conventional unit /mg wet weight**

Variety	Type of development	Age of sprout, days		
		5 th	7 th	9 th
Coleoptile				
Statna	Winter	4,61 ± 0,11	4,14 ± 0,10	3,72 ± 0,11
Alians	Winter	4,63 ± 0,12	4,83 ± 0,12	2,31 ± 0,09
Kharkivska-30	Spring	4,14 ± 0,11	6,05 ± 0,32	2,84 ± 0,08
Geroina	Spring	5,03 ± 0,22	6,22 ± 0,30	3,43 ± 0,11
Khutorianka	Alternative	7,42 ± 0,41	4,64 ± 0,20	1,54 ± 0,07
Root				
Statna	Winter	4,9 ± 0,11	3,9 ± 0,07	3,6 ± 0,08
Alians	Winter	3,6 ± 0,08	3,3 ± 0,06	2,8 ± 0,05
Kharkivska-30	Spring	5,0 ± 0,17	2,1 ± 0,06	2,8 ± 0,06
Geroina	Spring	5,3 ± 0,21	4,2 ± 0,12	5,1 ± 0,21
Khutorianka	Alternative	4,4 ± 0,13	3,3 ± 0,08	2,2 ± 0,07
Leaf				
Statna	Winter	10,9± 0,41	14,8± 0,61	15,1± 0,58
Alians	Winter	13,8± 0,62	14,6± 0,67	15,6± 0,61
Kharkivska-30	Spring	11,8± 0,57	11,8± 0,50	16,6± 0,73
Geroina	Spring	9,5± 0,38	12,4± 0,47	10,3± 0,47
Khutorianka	Alternative	15,0± 0,73	11,6± 0,43	16,2± 0,71

Khutorianka variety with a double type of development in the early stages of ontogenesis is characterized by a very intensive decrease in the viability of the coleoptile and root tissues, rhythmic changes in the PCD reactions in leaf tissues. In the course of the research, we showed that the manifestation of apoptosis reactions – the viability of tissues depends on the organ and type of development of soft wheat. Winter varieties of the apoptosis reaction are realized through gradual changes in the level of viability and synthetic activity of the tissues of all the sprouting organs – coleoptile, root and leaf, and spring varieties are characterized by rhythmic changes in the studied parameters. Khutorianka variety with a double type of development displays apoptosis reactions, both as winter and as spring varieties.

References:

1. Ванюшин Б.Ф. Апоптоз у растений. Успехи биологической химии. 2001. Т. 41. С. 3-38.
2. Карпец Ю.В, Колупаев Ю.Е., Швиденко Н.В. Замедление процесса гибели клеток в сегментах coleoptiles пшеницы, инкубируемых на растворе сахарозы. Физиология и биохимия культ. растений. 2011. Т. 43, № 6. С. 513-519.
3. Красільнікова Л.О., Авксентьєва О.О., Садовніченко Ю.О. Анатомія рослин. Рослинна клітина, тканини, вегетативні органи. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 260 с.
4. Любушкина И.В., Грабельных О.И., Побежимова Т.П. и др. Развитие программируемой клеточной гибели в суспензионной культуре клеток озимой пшеницы *Triticum aestivum* (L.) при действии низкой положительной и отрицательной температур. Известия Иркутского государственного университета. Серия: биология, экология. 2010. Т.3, №4. С.10-18.
5. Ригин Б.В. Яровой тип развития мягкой пшеницы (*Triticum aestivum* L.) : фенологический и генетический аспекты. Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. 2012. Т.170. С. 17-33.
6. Павловская Н.Е., Козявина К.Н., Гагарина И.Н., Горькова И.В Проявление апоптоза и некроза у различных по устойчивости к корневым гнилям сортов гороха. Достижения науки и техники. 2010. №3. С. 20-24.
7. Практикум по росту и устойчивости растений. Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2001. 195 с.
8. Kuriyama H., Fukuda H. Developmental programmed cell death in plants. Current Opinion in Plant Biology. 2002. Vol. 5, Issue 6. P. 568-573.
9. Reape T.J., Molony E.M., McCabe P.F. Programmed cell death in plants: distinguishing between different modes. J. Exp. Bot. 2008. 59 (3). P. 435-44.

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ РОЗБУДОВІ МІСТ УКРАЇНИ

Хінальська Т. Р.

*старший викладач кафедри природничих наук
та захисту навколишнього середовища
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна*

Території житлових мікрорайонів, кварталів, груп житлових будинків виконують різні функції щодо забезпечення умов відпочинку різних верств населення, а також забезпечують господарські потреби жителів. На етапі сьогодення в Україні проблема екологічної безпеки у містобудуванні набула всезагального інтегруючого змісту, як необхідна умова життєдіяльності кожної людини та суспільства в цілому. Актуальною проблемою сьогодення

є екологічна безпека при здійсненні планування та забудови міст України, тобто зменшення ризику для життєдіяльності людей, які проживають або перебувають на міській території, тому, перед фахівцями-архітекторами, конструкторами, технологами й будівельниками стоять важливі завдання: створити високу якість життя й одночасно забезпечити екологічність міст, знизити надходження забруднень у середовище й досягти екологічної рівноваги між містами й природою. Проект планування та благоустрою території житлового мікрорайону має забезпечити: раціональне проектування зручних пішохідних зв'язків; зонування майданчиків активного та пасивного відпочинку з урахуванням інтересів різних вікових категорій населення і характеру використання цих майданчиків; максимальне використання особливостей рельєфу території, організації терас, підпірних стін, зручних спусків, штучних гірок та ін.; за допомогою різних видів посадок дерев і чагарників з метою прикриття нецікавих будинків і споруд з точки зору декоративності, ізоляції різних функціональних зон.

У містобудуванні існує багато теорій і рекомендацій, що відповідають нормам і правилам, які передбачають основні положення містобудівного характеру, але і це не виключає необхідність дбайливого ставлення до природи, до зміни екологічної ситуації на певній території у результаті втручання містобудівників. При проектуванні території житлових мікрорайонів і кварталів необхідно виділяти території муніципального житла і комерційного будівництва. Розміщення будівель, споруд і комунікації не допускається на землях заповідників, національних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і водозахисних зон; зелених зон міст, включаючи землі міських лісів, якщо об'єкти, що проектуються не призначені для відпочинку, спорту або обслуговування приміського лісового господарства; зон санітарної охорони джерел водопостачання, якщо проєктовані об'єкти не пов'язані з експлуатацією цих джерел.

Екологічна безпека міста разом з функціонуванням засобів захисту навколишнього природного середовища забезпечується розвинутою системою заходів – загальнодержавних, юридичних, біологічних, гігієнічних, технологічних та інженерних. Найголовнішу роль у збереженні навколишнього середовища та оздоровленні умов життєдіяльності населення відіграють загальнодержавні заходи, які визначають оптимальне розміщення виробничих сил, стримують розширення меж великих міст, а також вирішують питання щодо охорони атмосфери, водойм, ґрунтів, рослинності. Всі ці заходи одночасно можуть входити і до сфери міського благоустрою, оскільки упорядженим містом вважається місто, де чисте повітря, незабруднені водойми, багато зелених насаджень, відсутні так звані «міські» хвороби.

Усі містобудівні рішення (економічні питання, рішення планувальної структури, системи транспорту, культурно-побутового обслуговування, озеленення та ін.) здійснюють з урахуванням природнокліматичних особливостей регіону, міста, окремої конкретної території, з урахуванням глибокого вивчення даних і прогнозування наслідків використання території з визначеною госпо-

дарською метою. Необхідно брати до уваги джерела забруднення в місті; аналіз природних умов, що сприяють нагромадженню і розсіюванню забруднення; районування території за ступенем забруднення середовища; розробку планувальних і технологічних заходів щодо охорони середовища.

В Україні щорічно під забудову виділяють понад 20 тис. га. Зростання міст безпосередньо впливає на використання землі. Господарська діяльність людини в урбоекосистемах виходить далеко за межі території безпосередньо міської забудови. Фізико-геологічні зміни ґрунтів, підземних вод та інших компонентів літогенної основи урбоекосистем відчуються, залежно від конкретних умов, в радіусі 25–30 км, а біогеохімічні зміни – на ще більших віддалях. Ступінь впливу зелених насаджень на мікрокліматичні умови озелененої території значна: з їхньою допомогою можна значно знизити пряму сонячну радіацію, температуру повітря і поверхні, швидкість вітру й у деяких випадках підвищити вологість повітря. Мікроклімат міських територій є одним з основних фізико-гігієнічних факторів зовнішнього середовища, що визначають умови праці, побуту і відпочинку людини, і повинен відповідати високим санітарним вимогам. Планувальні засоби, прийоми благоустрою надають можливість регулювання мікроклімату, але для цього необхідна методика оцінки умов мікроклімату, що враховує не тільки метеорологічні фактори, але й планувальні. Під час інженерного благоустрою вирішують окремі завдання вертикального планування, що пов'язані з охороною навколишнього середовища, створенням комфортних умов життєдіяльності населення, збереженням природних ресурсів і окремих споруд на території міста: збереження і поліпшення рельєфу освоєної території для найбільш цікавого благоустрою; розміщення надлишкових мас ґрунту на забудованій території (для створення штучних гірок, піднятих над поверхнею майданчиків, шумозахисних кавальєрів та ін.); найповніше збереження рослинного (родючого) шару землі, для використання мінімальних обсягів рекультивації ґрунтів після забудови; збереження існуючих цінних зелених насаджень і окремих дерев; максимальне збереження існуючих підземних комунікацій; забезпечення комфортних умов руху пішоходів.

Основною причиною погіршення екологічного стану міст є недосконале планування та розміщення у житловій зоні промислових підприємств, відсутність транспортних розв'язок, внаслідок чого відбувається забруднення повітря викидами стаціонарних і пересувних джерел, а також низький відсоток зелених насаджень, шумове, електромагнітне забруднення, забруднення ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод. При проектуванні і планування забудови як малих, так і великих міст, необхідно враховувати особливості взаємодії природного середовища й місць розселення; стійке проектування й будівництво, підтримка архітектурно-екологічними й будівельно-екологічними засобами екологічної рівноваги між місцями розселення й навколишнім природним середовищем; підвищення якості життя в житлових будинках шляхом екологізації життя й діяльності людини, наближення до природного середовища,

створення привабливого житла, м'якої взаємодії будинку й природного середовища; використання екологічних будинків і споруджень, а також будівельних, архітектурних, конструктивних, технологічних рішень, що сприймаються природним середовищем як споріднені об'єкти й допомагають існуванню природного середовища; прогнозування й оцінка можливих негативних наслідків будівництва, експлуатації будинків і споруджень для навколишнього середовища.

Література:

1. Безлюбченко О.С., Завальний О.В., Черноносова Т.О. Планування і благоустрій міст: навч. посібник. Харків: ХНАМГ, 2011. 191 с.
2. Державне будівництво: зб. нормат. актів / за ред. М.І. Панова. Харків: Гриф, 2002. 576 с.
3. Ільїна Н.Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право»; Київ, 2008. 16 с.
4. Шило Н. М. Екологічне будівництво. Запорука успіху і основні напрямки. *Вісник Київського національного університету будівництва і архітектури. Серія «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*. 2011. Вип. 26. С. 434-441.

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF TECHNICAL SCIENCES**ПРИМЕНЕНИЕ СДТЕ ДЕТЕКТОРОВ ДЛЯ РЕГИСТРАЦИИ
ИМПУЛЬСНОГО ГАММА-ИЗЛУЧЕНИЯ****Билык З. В.**

*кандидат технических наук,
старший преподаватель
кафедры радиационной, химической, биологической защиты
Военного института танковых войск
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»*

Литвинов Ю. В.

*заведующий лабораторией методики преподавания физики
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина*

Чернявский И. Ю.

*кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры радиационной, химической, биологической защиты
Военного института танковых войск
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»*

Самофалов И. А.

*инженер-физик группы клинической топометрии
Институт медицинской радиологии имени С. П. Григорьева
Национальной академии медицинских наук Украины
г. Харьков, Украина*

Детекторы на основе кристаллического теллурида кадмия широко применяются для измерения энергии гамма-квантов. Однако практически нет работ, связанных с регистрацией высокоинтенсивного импульсного гамма-излучения, отсутствуют исследования, связанные с оценкой временных характеристик данных детекторов. Опубликованы [1] результаты исследований временных характеристик детекторов на основе CdTe типа СПД29 на ускорителе электронов СПИН2 с длительностью импульса 0,15 нс (по эксплуатационной документации). В работе заявлены длительности отклика двух модификаций детекторов на осциллографе LeCroy WM8500A, с граничной частотой 5 ГГц и частота выборки 1 ГГц, составили соответственно 0,29 и 0,47 нс. В тоже время особенности временного разрешения измерительного

канала (тракт передачи сигнала и регистратор), который должен быть значительно лучше временного разрешения детектора в работе не описывается.

В связи с тем, что, большие возможности полупроводниковых детекторов на основе CdTe по регистрации импульсного излучения, могут быть использованы эффективно только при наличии соответствующей электронной аппаратуры, сконструированной в соответствии с характеристиками детекторов и спектрально-временными характеристиками воздействующего фактора, считаем необходимым произвести экспериментальную оценку возможности регистрации данным детектором серии импульсов фотонного излучения.

Из существующих мощных источников обладающими аналогичными спектрально-временными характеристиками гамма-излучения целесообразно выделить линейные ускорители электронов, где для получения высокоинтенсивных и высокоэнергетических воздействий используется тормозное излучение [2, 3].

Нами был использован медицинский линейный ускоритель Varian Clinac 600C, отделения лучевой терапии Института медицинской радиологии им. С.П. Григорьева НАМН Украины. Согласно технической документации средняя энергия фотонов тормозного излучения данного ускорителя составляет 1-6 МэВ [3]. Тормозное излучение генерируется при торможении быстрых электронов в мишени из Pb. Пучок фотонов формируется коллиматором, расположенным непосредственно за мишенью и диафрагмой, которая ограничивает поле облучения. Ускоритель на расстоянии 100 см от фокуса формирует стандартное прямоугольное поле 40x40 см в месте расположения CdTe детектора. Симметрия и равномерность поля облучения составляет не более 1,5%. Мощность излучения 400 MU/min, что соответствует мощности поглощенной дозы в месте расположения детектора 4 Гр/мин (6,6 Р/с). Длительность отдельного импульса составила 3,5 мкс и период следования импульсов, измеренных осциллографом SDS1000CML/CNL/DL 18 мкс (рис. 1).

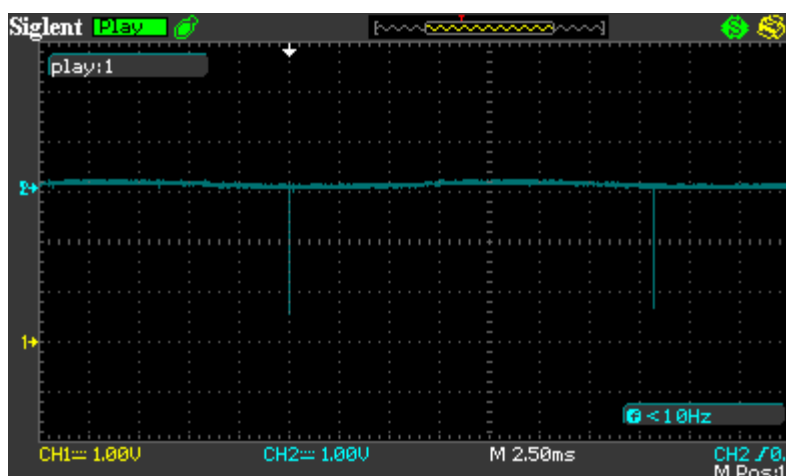

Рис. 1. Частота следования импульсов

Экспериментальная оценка временного разрешения излучения производилась путём автоматического подсчёта количества импульсов с интервалами между измерениями 200 мкс (рис. 2) комплексом аппаратных и программных средств автоматизации измерений ИТМ (версия 4.4.1.2).

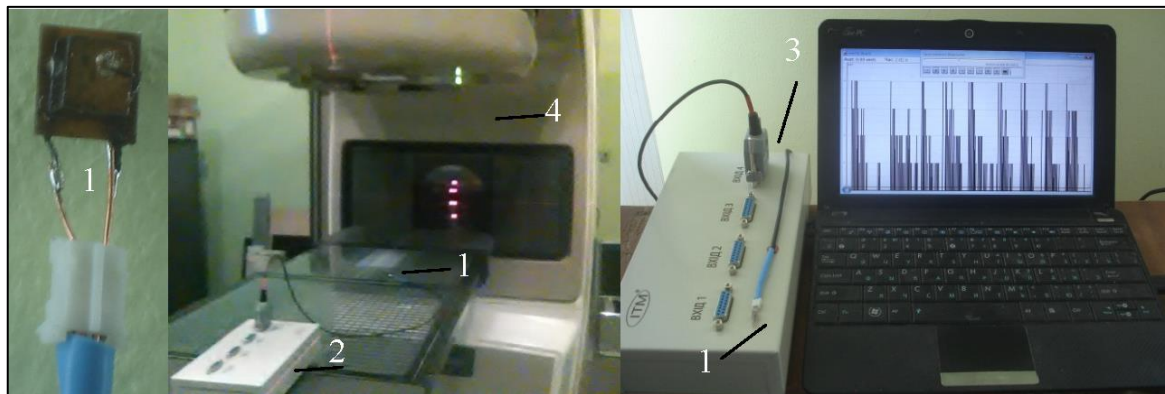

Рис. 2. Экспериментальная установка:

**1– CdTe детектор; 2–16 разрядный АЦП; 3– усилитель для детектора;
4– импульсный источник Varian Clinac 60°С**

Основой комплекса является компьютерный измерительный прибор – электронный блок (2), включающий 16 – разрядный аналого-цифровой преобразователь (АЦП) с временем преобразования 200 нс, микроконтроллер, интерфейс сопряжения с компьютером. К электронному блоку через усилитель (3) подключается CdTe детектор (1) размером 5х5х2 мм, работающий в токовом режиме для измерения высокоинтенсивного излучения, генерируемое линейным ускорителем (4).

При регистрации тормозного излучения с МЭД 4 Гр/мин, CdTe детектор совместно с АЦП регистрирует импульс амплитуды излучения и время между импульсами (рис. 3).

Необходимо отметить, что АЦП имея период измерения импульсов 200 мкс, в течение которого оно не способно «правильно» обрабатывать следующие события, эффективно регистрирует как амплитуды отдельных импульсов, так и период следования импульсов в серии. В данном случае CdTe детектор регистрирует все импульсы, которые приходят от ускорителя, поскольку между ними интервал 18 мкс и временное разрешение АЦП позволяет их регистрировать.

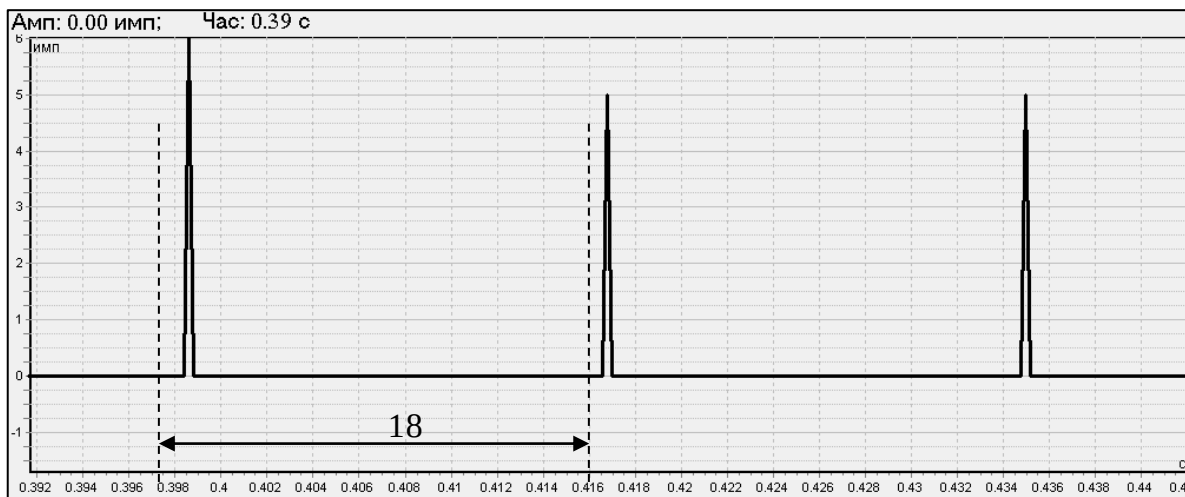

Рис. 3. Амплитудно-временное распределение высокоинтенсивного импульсного излучения: промежуток 0,399–0,435 с

Временные характеристики детекторов импульсного излучения определяют их практические возможности по регистрации нескольких источников импульсного гамма-излучения с периодом следования импульсов более 200 мкс. Дальнейшее совершенствование комплекса аппаратных и программных средств автоматизации на основе CdTe детекторов должно осуществляться в направлении возможности уменьшения длительности между измерениями и возможности определения направления на импульсный источник несколькими CdTe детекторами.

Полученное в ходе эксперимента амплитудно-временное распределение высокоинтенсивного импульсного излучения показывает возможность с достаточно высоким разрешением регистрировать дозу гамма-излучения в CdTe детекторе. Данный факт открывает широкие возможности их применения для регистрации необходимых параметров импульсного гамма-излучения.

Литература:

1. Эльяш С.Л., Родигин А.В., Лойко Т.В. Поляков А.И., Капитанов С.В. CdTe-детекторы для регистрации импульсов рентгеновского излучения с субнаносекундным разрешением. *ПТЭ. 2011. No 4. С. 116.*
2. Довбня А.Н., Мазилев А.В. Ускорители электронов: дозиметрия и радиационные риски: монография. Харьков: «Міськодрук», ННЦ ХФТИ, 2014. 380 с.
3. Старенький В.П., Авер'янова Л.О. Методи та засоби радіаційної медицини. Ч. 1. Апарати дистанційної променевої терапії. Харків, ХНУРЕ, 2014. 130 с.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З ПИЛОМ СУЧАСНИХ ГІРНИЧИХ КОМПЛЕКСІВ

Гого В. Б.

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри електромеханіки та автоматики
Індустріального інституту
Донецький національний технічний університет*

Новикова Ю. В.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри електромеханіки та автоматики
Індустріального інституту
Донецький національний технічний університет*

Михайлов О. І.

*бакалавр
кафедра електромеханіки та автоматики
Індустріального інституту
Донецький національний технічний університет*

Патокін Р. В.

*бакалавр
кафедра електромеханіки та автоматики
Індустріального інституту
Донецький національний технічний університет
м. Покровськ, Донецька область, Україна*

Актуальність проблеми розвитку паливно-енергетичного комплексу України стосовно підземного видобутку вугілля потребує масштабного впровадження сучасних механізованих комплексів, оснащених ефективними системами боротьби з пилом для підвищення ефективності заходів з охорони праці гірників. Застосування механізованих комплексів дозволяє поєднувати в часі основні операції видобутку сировини: виїмку, доставку, кріплення, а також здійснювати боротьбу з пилом, що утворюється в процесах руйнування та транспортування гірничої маси. Динамічні зв'язки механізмів комплексів забезпечують узгоджені циклічні режими дії обладнання, що мінімізує утворення пилу. Так, наприклад, у вугільних та рудних шахтах очисні механізовані комплекси складаються з виймальних машин, секцій пересувного забійного кріплення, конвеєру тощо та гідравлічного обладнання для боротьби з пилом на основі зрошування.

Важливою конструктивною вимогою до механізованих комплексів та систем боротьби з пилом є забезпечення тривалої, стійкої, високопродуктивної і

безпечної роботи в складних умовах забою. Тому кожний елемент, що входить у комплекс, має бути надійним та безпечним у вибуховому варіанті спеціального виконання.

Отже, напрямом удосконалення сучасних конструкцій гідродинамічних засобів боротьби з пилом для механізованих комплексів має бути дотримання чинних правил безпеки робіт у вугільних шахтах (рудниках). В загальних вимогах до засобів боротьби з пилом зрошуванням має бути відображено основні ознаки безпечного виконання складових системи.

У вугільній промисловості України застосовуються головним чином механізовані комплекси для відпрацювання пластів з кутами падіння $0-35^\circ$. Тут слід зазначити раціональність переходу на відпрацювання лав зі збільшеними довжини до 250-400 м, що дозволяє значно скоротити процеси утворення пилу у підготовчих роботах.

Аналіз наукових робіт дає підстави стверджувати, що стосовно потужних високопродуктивних комбайнів, що утворюють значну кількість пилу, передбачається перехід від системи електропостачання напругою 660В на напругу 1140В та й вище, а в подальшому на напругу 6-10 кВ. При цьому у залежності від типорозміру і комплектації комбайнів змінюється їх вага від 3-5 т до 30-50 т – для виїмки вугілля з пластів середньої потужності і до 75-100т – для потужних пластів. Все це нагально вимагає підвищити ефективність систем гідравлічного зрошування для боротьби з пилом [1, 2].

Модульне компонування системи зрошування у сучасних комбайнів і наявність однієї основної несучої рами забезпечують швидке «збирання-розбирання» зрошувачів, заміну при ремонтах, можливість роботи з двома або з одним приводом різання, подачі тощо. Все це призводить до підвищення надійності роботи комбайнів та зниження витрат енергії при відповідній ефективності зрошування.

Сучасні очисні комбайни оснащуються системами дистанційного управління та програмного автоматизованого управління при великих швидкостях подачі комбайну. Тому система датчиків моніторингу зрошування і стану вузлів комбайну має видавати необхідну інформацію диспетчеру, що дуже важливо для охорони і безпеки праці.

На підставі аналізу конструктивних особливостей систем боротьби з пилом, що застосовуються у сучасних гірничих комбайнах, наприклад, у комплексі КМ138, має сенс означити напрями підвищення ефективності систем гідравлічного зрошування та їх елементів. Перш за все, система боротьби з пилом комплексу КМ138 складається із гідравлічної зрошувальної установки НУМС200С, гідравлічних та відповідних електричних зведень тощо. Присутній до забою комбайн, знімає смуги вугілля, що спричиняє утворення пилу, який також активно утворюється в процесах пересування секцій механізованого кріплення. Найбільш поширеними виконуються кінцеві операції, що входить до зарубки комбайну, які спричиняють значне пилоутворення. Тому контроль необхідної інформації машиністу комбайну щодо концентрації пилу

є важливим для дії гідравлічної системи зрошування, особливо з удосконаленнями гідравлічними форсунками.

Також слід зазначити, що односторонній фронтальний пересув конвеєру дає прохід комбайну, але спричиняє інтенсивне утворення пилу. Саме тому відмінною особливістю комплексу є схема зарубки косими заїздами, що зменшує утворення пилу. Фронтальні заїзди є досить трудомісткими і небезпечними для проведення робіт у лаві. Зарубка способу косих заїздів здійснюється у лаві, де оголюється нестійка порода покрівлі. Тому необхідно, щоб напірні зусилля гідродомкратів механізованого кріплення очисних операцій здійснювались надійно при інтенсивному зрошуванні гірничої маси.

Отже, найбільш прийнятним напрямом боротьби з пилом у лаві, є технологічне виконання кінцевих операцій із зрошуванням, особливо коли комбайн починає послідовність нового циклу операцій. Якщо комбайн працює за односторонньою схемою, коли здійснюється виїмка масиву у прямому ході, то у зворотному відбувається зачистка пласту. Треба зазначити, що в обох випадках треба здійснювати пересування транспортного конвеєру одночасно по всьому штреку, щоб зменшити утворення пилу у лаві.

Важливо враховувати, що очисний комплекс КМ138 призначений для робіт у вугільних лавах з потужністю пласту 1,4-2,1м з кутом падіння до 25°. До складу комплексу також входять: кріплення механізоване М138, комбайн очисний РКУ13 або РКУ16, конвеєр скребковий СПЦ271 тощо. Очисні операції забезпечують фронтальне відпрацювання вугільного вибою одночасно за всією довжиною, на всю потужність пласту з безперервною подачею агрегату на забій, що зменшує утворення пилу. Фронтальне пересування групи секції кріплення за всією довжиною очисного вибою супроводжується дистанційним керуванням агрегату оператором із штреку пультом управління. Вугілля відбивається і транспортується до штрекового перевантажувача, що значно зменшує утворення пилу.

Таким чином, можна зробити висновки, що 1) оснащення шнеків гірничих комбайнів, а також механізованих комплексів гідравлічною системою зрошування підвищує ефективність боротьби з пилом і є важливим захистом від фрикційного іскріння під час різання пласту, що запобігає займанню пило повітряної суміші. 2) основним напрямом розробки гідравлічних систем зрошування для гірничих комбайнів має бути інноваційне удосконалення гідравлічних форсунок та систем подачі води або емульсії, наприклад, частотними імпульсами, що утворюють імпульсно-хвильове зрошення для підвищення ефективності боротьби з пилом [3, 4].

Література:

1. Гого В. Б., Малєєв В.Б. Гідродинамічне придушення пилу в умовах вугільних шахт: теорія і технічні рішення. Донецьк: ДонНТУ, 2008. 240 с.

2. Гого В. Б., Малєєв В.Б. Гідромеханіка стохастичних процесів уловлювання частинок пилу краплями рідини. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2007. № 14 (127). С. 61–67.

3. Гого В. Б., Малєєв В.Б., Булич О.С. Обґрунтування параметрів дифузор-конфузорних елементів гідродинамічної установки пиловловлювання. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2007. № 13 (123). С. 40–44.

4. Гого В. Б. Гідромеханічні аспекти підвищення ефективності процесу уловлювання пилу. *Промислова гідраліка і пневматика*. 2007. № 4 (18). С. 41–42.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ СИГНАЛІВ GPS ТА GSM В УМОВАХ МІСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

Крючкова Л. П.

*доктор технічних наук, доцент,
професор кафедри систем інформаційного та кібернетичного захисту
Державний університет телекомунікацій
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається значне зростання задач, які вимагають виявлення та ідентифікації мобільних об'єктів спостереження шляхом аналізу інформації про дані об'єкти. Одним із інформативних параметрів, які дозволяють ідентифікувати об'єкт спостереження, є його координати. При цьому ймовірність правильної ідентифікації мобільних об'єктів спостереження значною мірою залежить від точності визначення їх координат.

Для розв'язання широкого спектра задач, зокрема, в системах безпеки банківських установ, застосовуються технології, які пов'язані з використанням глобальних навігаційних супутникових систем.

За останні роки відбулись істотні зміни в такій глобальній навігаційній супутниковій системі, як NAVSTAR GPS: збільшилась кількість функціонуючих супутників, суттєво підвищилась стабільність частоти генераторів супутників, використовуються нові алгоритми вирішення багатозначності фазових вимірювань, зросла кількість наземних станцій стеження тощо. Це збільшило кількість інформації для визначення координат об'єктів та підвищило точність часової синхронізації.

Положення об'єкта обчислюється завдяки використанню розміщеного на ньому GPS-приймача, який приймає та обробляє сигнали супутників космічного сегмента GPS-системи глобального позиціонування. Для визначення то-

чних параметрів орбіт супутників та керування GPS-системою вона в своєму складі має наземні центри управління.

Сигнал супутника містить інформацію про його місцезнаходження і час передачі. За допомогою атомного годинника робота всього угруповання супутників чітко синхронізована. Приймач порівнює час передачі повідомлення з часом його отримання, орієнтуючись на свій внутрішній годинник. Ці вимірювання порівнюються з сигналами від декількох супутників і за їх результатами визначається точне місцеположення приймача в режимі реального часу.

У зв'язку з тим, що супутникова навігація стає основним засобом навігації, відповідно до документів ICAO (International Civil Aviation Organization) та Євроконтролю, до неї пред'являються підвищені вимоги по точності, надійності, цілісності, що дозволяє її використання у банківських системах охорони рухомого майна.

Проектування безпроводових цифрових систем передачі інформації багато в чому ґрунтується на проектуванні радіоканалу. В каналах радіозв'язку діє комплекс завад і спотворень. В першу чергу слід враховувати вплив багатопроменевості, причиною якої є наявність віддзеркалень на трасі поширення радіохвиль. Завмирання сигналу в каналі ускладнюють оцінку переданих повідомлень і призводять до спотворень інформації.

При організації радіоканалів необхідно вміти розраховувати характеристики сигналу в будь-якій точці простору в межах всієї зони обслуговування. Міське середовище і середовище всередині приміщень створює специфічні умови для поширення радіохвиль – це багаторазові відбиття, розсіювання, загасання електромагнітних хвиль, зони відсутності сигналу, що в кінцевому підсумку формує поле зі складною інтерференційною структурою і значними просторовими змінами рівня сигналу.

Яскравим прикладом впливу матеріалів та численних архітектурних споруд на поширення сигналів може бути сигнал частотою $f_{L1} = 1575.42$ МГц і $f_{L2} = 1227.60$ МГц, який використовується в системах глобального позиціонування. Наслідком такого впливу є погіршення точності позиціонування об'єкта в просторі, що є критичним при використанні систем глобального позиціонування в системах безпеки банківських установ.

Слід зазначити, що на характер і рівень сигналів і завад суттєво впливають параметри антен. Складність завдань визначення рівня сигналу і сигнал/шуму полягає в тому, що необхідно знати не тільки максимальний коефіцієнт спрямованої дії антени D_{max} , але і коефіцієнт спрямованої дії антени в конкретному напрямку за азимутутом θ і кутом місця φ – $D(\theta, \varphi)$. Способи зменшення побічного випромінювання антен, придушення бічного випромінювання призводять до ускладнення аналітичного опису антени в цілому, тому достовірна модель радіоканалу завжди спирається на експеримент.

В [1, Розділ 3] висвітлено широке коло питань щодо поширення радіохвиль в умовах міської забудови. З'ясовано види модуляції, які властиві тим чи іншим рівням співвідношення сигнал/шум (S/N) в місці приймання. Зокрема,

вивчено механізм поширення радіохвиль міськими хвильовими каналами, що утворюються архітектурними спорудами.

Розширення знань про закони поширення радіохвиль міськими вулицями є актуальним і пов'язане з необхідністю проведення численних експериментів. Частина з них виконана в рамках представленого дослідження.

Мета дослідження полягала у визначенні особливостей поширення GPS та GSM сигналів в умовах міської забудови для використання їх у банківських системах охорони рухомого майна.

Дослідження поширення сигналу від супутників системи GPS проводилось з використанням програмного продукту *Visual GPS*.

У вкладці «Азимут» спостерігалось місце розташування усіх доступних на даний момент супутників системи GPS (номер кожного супутника, його азимут та кут над горизонтом).

У вкладці «Якість сигналу» здійснювалась оцінка рівня сигналу в дБ від кожного конкретного супутника.

Оцінка поточного місця розташування, похибки визначення місця розташування *DOP* та візуальне спостереження статистичної зміни свого розташування здійснювались у вкладці «Огляд». За *еталон* для порівняння приймалися отримані дані GPS приймачем на околиці міста Київ за умови «відкритого неба» і найменшого рівня різного роду високочастотних завад.

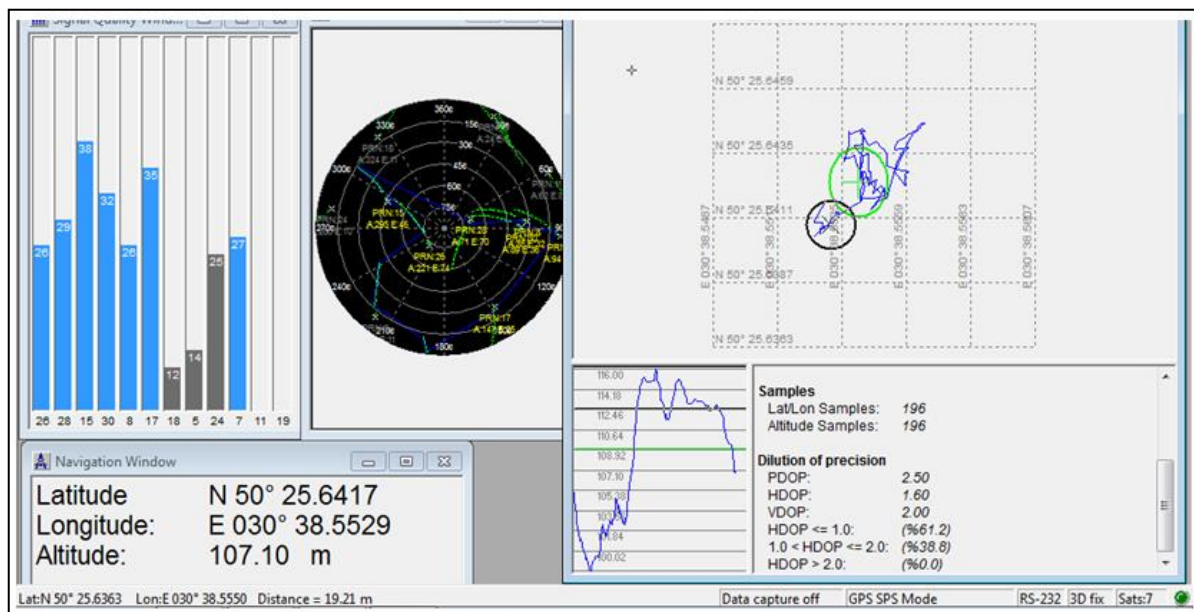

Рис. 1. Фрагмент даних, отриманих при дослідженні у житловому масиві

Рис. 2. Фрагмент даних, отриманих у касовому вузлі відділення банку

Проблеми з мережею *GPRS* (рис. 2) спостерігались, коли охоронний об'єкт знаходився в умовах щільної багатоповерхової забудови, на перших поверхах будівель. Якщо розглядати банківські установи, то така проблема спостерігається в касових вузлах, де встановлені армовані куленепробивні віконця.

В результаті проведених досліджень встановлено:

Середній рівень сигналу від супутників на околиці міста становить 43 дБ. Точність визначення координат GPS приймачами в горизонтальній площині складає 1-2 метри (за умови гарної видимості небосхилу).

При знаходженні GPS приймача в умовах щільної міської забудови, коли значна частина небосхилу прихована розташованими поруч будівлями, розрахунки ведуться за меншою кількістю сигналів від супутників, що призводить до зниження точності визначення координат об'єктів.

Точність визначення координат суттєво залежить від якості самого приймача GPS, використовуваних антен і їх правильного розміщення на об'єкті.

Виявлені при аналізі експериментальних результатів залежності поширення радіохвиль уздовж вуличних каналів характерні для мікрохвильових кіл, що надає можливість використання їх теорії для побудови моделі хвильових каналів, утворених архітектурними спорудами [1, Розділ 3].

Враховуючи актуальність розробки завадозахищених методів передачі цифрової інформації радіоканалами доцільно розробити методику прогнозування загасання в розгалужених вуличних радіоканалах з використанням моделі хвильових каналів, утворених архітектурними спорудами.

Література:

1. Лихограй В.Г., Крючкова Л.П., Стрельницкий А.А., Стрельницкий А.Е., Хорошко В.А., Цопа А.И., Шокало В.М. Производительность и помехозащищенность радиоканалов систем абонентского радиодоступа: [учебное пособие] / Под ред. проф. В.М. Шокало, проф. В.А. Хорошко. Харьков: КП «Городская типография», 2011. 294 с.

ПРО ЗНАЧЕННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ ТА КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Лусь В. І.

*кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри основ архітектурного проектування
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна*

Практичне створення будь-якої конструкції на виробництві неможливе без креслення. Креслення – це спосіб передачі технічної думки, зрозумілої для фахівців технічного профілю. Серед дисциплін, які закладають фундамент інженерно-технічної освіти, «Інженерна графіка» безумовно займає особливе місце.

Без інженерної графіки неможливо стати кваліфікованим фахівцем у сфері проектування і конструювання. З кресленнями в житті може зіткнутися будь-яка людина, навіть далека від технічної спеціальності.

Оскільки основним завданням інженерної графіки традиційно ставилося вивчення методів проектування і правил конструювання складальних одиниць, то і курс був орієнтований на ручний спосіб виконання креслярсько-графічних робіт, що вимагало чимало часу.

Впровадження комп'ютерів в освітній процес значно спростило цю проблему. В сучасних умовах, коли змінюється сама ідея проектування, все ширше використовуються спочатку тривимірне моделювання технічних об'єктів, а потім подальша автоматизована побудова необхідних видів, розрізів, перерізів конструкції, формування складальних вузлів та ін.

Таким чином, випускники навчальних закладів повинні уміти працювати користувачами з графічними системами, які дозволяють створювати як креслярсько-конструкторську документацію, так і вирішувати завдання тривимірного графічного моделювання.

Це призвело до того, що у викладанні інженерної графіки виділилася нова складова – комп'ютерна графіка. Суть вивчення комп'ютерної графіки полягає в створенні інтегрованої моделі на основі геометричного моделювання. У її завдання входить формування навиків роботи з конкретними пакетами

креслярських програм; вивчення і практичне освоєння методів комп'ютерного виконання креслень, способів автоматизованої розробки графічної конструкторської документації, автоматизованого проектування креслень з використанням графічних баз даних.

В даний час існує два різні підходи до проблеми викладання комп'ютерної і інженерної графіки і її ролі у навчанні майбутнього фахівця.

Перший підхід є найбільш поширеним – це вивчення комп'ютерної графіки як окремого предмету. При такому підході комп'ютерна графіка розглядається як дисципліна, яка присвячена вивченню техніки виконання креслень з використанням замість олівця і креслярської дошки «електронного кульмана» [1].

Студенти при цьому не набувають достатніх знань для використання графічних комп'ютерних технологій при виконанні курсових і дипломного проєктів, і надалі, на підприємстві, їм доводиться додатково проходити спеціалізовані курси по проектуванню.

Такий підхід не виправданий, оскільки в цілому комп'ютерну графіку слід розглядати в єдиному контексті з інженерною графікою [2]. Створене креслення на комп'ютері, але виконане з помилками в оформленні видів, розрізів, перерізів, веде до нерозуміння креслення і, зрештою, до браку на виробництві. Робота на комп'ютері має бути побудована так, щоб студенти не просто вивчали графічний пакет (AUTOCAD, KOMPAS та ін.), а продовжували вивчення інженерної графіки, при цьому розуміючи хід побудови і добиваючись правильного кінцевого результату – в цьому суть другого, з моєї точки зору, вірного підходу. Процес навчання необхідно організувати паралельно, розумно поєднуючи ручне і комп'ютерне виконання креслень, з метою ефективного розуміння матеріалу.

Зрештою комп'ютер для студента повинен стати таким же інструментом, як олівець і лінійка. При цьому студенти в інженерній графіці освоюють способи і правила побудови зображень за допомогою олівця, а в комп'ютерній графіці одночасно освоюють базові прийоми і інтерфейс програми, а саме: налаштування робочого середовища, визначення формату креслення, робота з примітивами, редагування креслення, об'єктні прив'язки, робота з блоками, шарами, текстом та ін. При цьому на будь-якому етапі створення креслення студент може бачити наочне зображення деталі, що вельми важливе в процесі навчання.

При використанні сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі традиційні завдання інженерної графіки отримують нове наповнення і реалізацію. Наприклад, легко побудувати з об'ємного 3d зображення деталі її зображення в 2d форматі. Реалізація поставлених завдань вимагає створення відповідних методичних вказівок з покроковими діями і роз'ясненнями.

Всі ці завдання виконуються таким чином як і в ручному кресленні, – лінія за лінією, при цьому відпрацьовується техніка креслення, способи компоновки креслення на форматі, враховуються правила виконання деталі в масштабі. При цьому завжди можна перевірити правильність виконання графічного об'єкту і вчасно скоректувати креслення. Помилки, які студенти допускають

при виконанні цих завдань, пов'язані із слабким представленням форми моделі і в цьому їм може допомогти вирішення графічних завдань інженерної графіки. Також вони допомагають викладачеві виявити, яка частина навчального матеріалу не засвоєна студентами, і своєчасно усунути недоліки в розумінні форми об'єкту [3].

Майбутній фахівець повинен однаково добре володіти як комп'ютерною технікою виконання креслень, так і ручною. Тим паче, що просторова уява, безумовно, необхідна в конструкторській і проектній діяльності, а також при читанні креслень на виробництві, більшою мірою розвивається при роботі з плоскими зображеннями на аркуші паперу.

Людина, яка не уміє грамотно читати і виконувати креслення на папері, не зможе осмислено зробити це і на комп'ютері. Базові знання повинні закладатися з використанням олівця, натурних зразків, макетів і моделей. Введення комп'ютерних технологій має бути в розумних межах. Не можна зміщувати пріоритети. Комп'ютерна графіка має бути направлена на вивчення правил і прийомів виконання графічних завдань, а не на вивчення властивостей і можливостей комп'ютера.

Одночасно з цим впровадження на заняттях з інженерної графіки комп'ютерних технологій дозволяють реалізувати ідею розвиваючого навчання, підвищити темп занять, скоротити втрати робочого часу до мінімуму, збільшити об'єм самостійної роботи, як на занятті, так і при підготовці домашніх завдань, зробити заняття яскравішим і захоплюючим. Робота з комп'ютерними програмами розвиває конструкторське і творче мислення, просторову уяву, сприяє формуванню умінь і навиків роботи з графічними редакторами, осмисленого володіння інформацією і її подальшою обробкою. Практика показала що, використання комп'ютерної графіки підвищує якість і ефективність навчання [4].

В той же час, це ефективна стимул-реакція навчання студентів. Було цікаво спостерігати за студентами, які спочатку навчального року не знали, як працювати з мультимедійною презентацією, вимірювали лінійкою зображення креслення деталі на екрані комп'ютера і в кінці навчання ці ж студенти могли вільно викреслити самостійно просте складальне креслення.

Використання комп'ютерних технологій при викладанні інженерної графіки робить можливим задовольнити безліч пізнавальних потреб студентів.

В університеті створена достатня матеріальна база для використання комп'ютерних технологій на практичних заняттях з інженерної і комп'ютерної графіки: є комп'ютерні класи, оснащені сучасними пакетами креслярських програм.

Головний результат – підвищення мотивації студентів до вивчення предмету «Інженерна графіка», а також свідоме розуміння матеріалу і уміння застосовувати його на практиці, вдосконалення індивідуальних здібностей і розвиток пізнавальної активності, розвиток логічного мислення і просторової уяви. Впровадження в навчальний процес нових технологій навчання спрямовано

на розвиток і вдосконалення підготовки фахівців, підвищення якості освітнього процесу.

Необхідність удосконалення технології викладання викликана нинішніми соціально-економічними умовами. Підготовлений фахівець повинен володіти не тільки професійною компетентністю у відповідній предметно-галузевій сфері, але й здатністю працювати в різних структурних підрозділах підприємства, прагненням і здатністю вчитися, підвищувати свою кваліфікацію.

Саме тому наполегливе вивчення нарисної геометрії, інженерної та комп'ютерної графіки є однією з головних умов якісної підготовки сучасних фахівців з технічних спеціальностей.

Література:

1. Покровская М.В. Инженерная графика: панорамный взгляд (научно-педагогическое исследование). Москва, 1999. 137 с.
2. Александрова Е.П. Компьютерная технология обучения инженерной графике и основам проектирования. *Информационные технологии в науке, образовании, телекоммуникации, бизнесе: труды конференции.* (Украина, Крым, Ялта-Гурзуф, 20-30 сентября 2001). Ялта, 2001. С. 240 – 243.
3. Ярошевич О.В. Проблемы информатизации графической подготовки. *Формирование творческой личности инженера в процессе графической подготовки: материалы респ. науч.-метод. конф.* (Витебск, 5 декабря 2008 г.). Витебск, 2008. С. 15-17.
4. Лусь В.І. Про деякі проблеми підвищення якості інженерно-геометричної підготовки студентів. *The development of technical sciences: problems and solutions: the international research and practical conference.* (Brno, April 27-28, 2018). Brno, 2018. С.162-164.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПУЛЯЦІЙ ГРИБКОВИХ ТА БАКТЕРІАЛЬНИХ ВИДІВ НА ВІНОГРАДІ РІЗНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ КРИЖАНИХ ВИН

Луцькова В. А.

*аспірант кафедри технології вина та енології
Одеська національна академія харчових технологій
м. Одеса, Україна*

Вступ. Якісний і кількісний склад мікрофлори винограду може бути різним і залежить від пори року, віддаленості від ґрунту грон винограду, мікрофлори ґрунту, сорту винограду, погодних умов і віддаленості від джерел інфекції [1, с. 139]. Частка цих мікроорганізмів залежить від стадії дозрівання винограду, технологічних обробок винограду, що в подальшому може вплинути на

якість суслу і вина. У цьому аспекті особливий інтерес представляє виноград, заморожений природним і альтернативним способами, призначений для виробництва крижаних вин. Крижане вино – це десертне вино спеціального типу, отримане із суслу, виноград для якого заморожують природним або альтернативним способом при температурі -7°C або вище, щоб одержати мінімальний допустимий вміст цукру 280 г/дм^3 [2, с. 45]. З причини активної тенденції привабливості крижаного вина як ексклюзивного, з одного боку, і невелика кількість досліджень щодо мікробіологічних популяцій на винограді різного стану призначеного для виробництва крижаного вина, зумовили актуальність дослідження. Мета роботи – ідентифікувати види грибкових і бактеріальних мікроорганізмів винограду при технологічній зрілості, заморожуванні природним і альтернативним способами.

Матеріали і методи. Грибкові та бактеріальні види мікроорганізмів були виділені у винограду сорту Піно Блан на виноградниках міста Модра, Словацька Республіка протягом сезону 2017 року при технологічній зрілості, заморожуванні природним і альтернативним (кріогенна екстракція) способами (при -7°C).

У роботі використані такі мікробіологічні середовища (медіа) для виділення колоній грибів: пептонова декстроза дріжджових екстрактів (ПДДЕ) і картопляний декстрозний агар (КДА); для штамів бактерій: R2A і MRS.

Використані зневоднені носії від HiMedia (Індія), хімічні реактиви від Sigma-Aldrich (США).

Ізоляти згруповані внутрішньою транскрипційною проміжною полімеразною ланцюговою реакцією (ITS-PCR ПЛР) з використанням грибкових праймерів: ITS3 (ГЦА ТЦГ АТГ ААГ ААЦ ГЦА ГЦ) та ITS4 (ТЦЦ ТЦЦ ГЦТ ТАТ ТГА ТАТ ГЦ) та бактеріальних праймерів: G17 (ГТГ ААГ ТЦГ ТАА ЦАА ГТ) і суміш 1: 1 GplusR (ЦГТ ЦЦТ ТЦА ТЦГ ГЦТ) та GminusR (ЦГТ ЦЦТ ТЦА ТЦГ ЦЦТ) (Microsynth, Швейцарія). Амплікони ITS-PCR були розділені об'явленням по електрофорезу QIAxcel (Qiagen, Німеччина). Представники кожного кластера були ідентифіковані шляхом секвенування фрагмента ITS дріжджів, використовуючи праймери: ITS1 (ТЦЦ ГТА ГГТ ГАА ЦЦТ ГЦГ Г) та ITS4 і шляхом секвенування бактеріального гену 16S рРНК, ампліфікованого праймерами 27f (АГА ГТТ ТГА ТЦМ ТГГ ЦТЦ АГ) і 685r (ТЦТ АЦГ ЦАТ ТТЦ АЦЦ ГЦТ АЦ). Виділені мікроорганізми ідентифіковані за прикладами стандартних грибкових і бактеріальних видів у бібліотеці QIAxcel (Qiagen, Німеччина).

Робота виконана у Лабораторії мікробіологічних досліджень навколишнього середовища та продуктів харчування в Інституті молекулярної біології Словацької академії наук (м. Братислава, Словацька Республіка).

Результати. У винограді, замороженого природним способом винайдено вищу кількість грибкових і бактеріальних видів мікроорганізмів. Дане явище може бути пов'язане із подовженням строком дозрівання, коли виноград стає більш уразливим до дії навколишнього середовища [3, с.1973]. Найбільша ча-

стка грибкових колоній належить виду *Aereobasidium pullulans* – 30-32%, бактерій – виду *Lactococcus lactis* – 30-33%. Попередні дослідження констатують, що *A. pullulans* є основним видом, виділеним з незрілих, зрілих і пошкоджених і непошкоджених ягід винограду, оскільки гриби даного виду є найпоширенішими популяціями, що зустрічаються у ґрунті, воді та на деревах [4, с. 867]. У технологічно зрілому винограді відсоток колоній грибів видів *Pichia fermentans*, *Hanseniaspora uvarum*, *Pichia anomala*, вирощених на медіа КДА вищий на 1-5%, аніж на ПДДЕ. Проте мікроорганізми, що відносяться до родів *Saccharomyces cerevisiae* і *Pichia kluyveri* не ідентифіковані на середовищі дріжджових екстрактів.

При дослідженні мікроорганізмів на винограді, замороженого природним способом при температурі -7°C простежується тенденція збільшення кількості колоній тих грибів, що були знайдені у технологічно зрілому винограді на обох медіа: *Aereobasidium pullulans* – на 8%, *Pichia fermentans* – на 7%, *Hanseniaspora uvarum* – на 9%, *Pichia anomala* – на 2%. Можливо припустити, що даний факт вказує на антагонізм мікроорганізмів, що також впливає на розвиток інших грибів таких, як *Candida zemplinina* і *Metschnikowia fructicola*, знайдених у кількостях 7 і 5% на середовищі ПДДЕ, 2 і 1% – на КДА відповідно. Якісний склад перерахованих грибів на винограді, що був заморожений альтернативним способом залишився без змін, як і на технологічно зрілому винограді, а їх кількість зменшилась, у середньому, на 1-5%.

На винограді, замороженого на лозі була подібна тенденція антагонізму, як і у грибів, що полягала у витісненні одних видів бактерій іншими. Так, бактерії виду *Bacillus sp.* і *Micrococcus yunnanensis* присутні у кількості 6 і 11% на медіа R2A і 4 і 12% – на MRS лише на шкірочці винограду саме у вищезазначеному стані. Бактерії виду *Enterococcus faecium* чисельністю 4-5% знайдені на R2A і MRS середовищах лише на винограді у технологічно зрілому винограді. На винограді, що був заморожений альтернативним способом виявлені бактерії видів *Gluconobacter cerinus*, *Lactobacillus plantarum*, *Lactococcus lactis*, *Ewingella americana*, *Carnobacterium maltaromaticum*, *Sanguibacter sp.* і *Enterococcus faecium* визначені у менших кількостях, у середньому на 6% – медіа R2A і на 8% – медіа MRS порівняно із технологічно зрілим виноградом.

Колонії грибів роду *Hanseniaspora uvarum* і *Aereobasidium pullulans*, а бактерії *Gluconobacter cerinus*, *Lactobacillus plantarum* і *Lactococcus lactis* ідентифіковані у всіх станах винограду досліджуваного сорту на застосованих поживних середовищах.

Висновок. Таким чином, залежно від способу заморожування винограду варіюється якісний та кількісний склад грибкових і бактеріальних мікроорганізмів. Ідентифікація загального числа колоній надає змогу обрати наступні технологічні прийоми для виробництва високоякісного крижаного вина.

Література:

1. Nicholas A. Bokulich, John H. Thorngate, Paul M. Richardson, David A. Mills. Microbial biogeography of wine grapes is conditioned by cultivar, vintage, and climate. 2013. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. № 111 (1). P. 139-148.
2. Cliff M., Yuksel D., Girard B., King M. Characterization of Canadian ice-wines by sensory and compositional analyses. *American Journal of Enology and Viticulture*. 2002. № 53(1). P. 46-53.
3. Rolle L., Torchio F., Giacosa, S., Gerbi, V. Modifications of mechanical characteristics and phenolic composition in berry skins and seeds of Mondeuse winegrapes throughout the on-vine drying process. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2009. № 89(11). P.1973–1980.
4. Prakitchaiwattana C. J., Fleet G. H., Heard G. M. Application and evaluation of denaturing gradient gel electrophoresis to analyse the yeast ecology of wine grapes. *FEMS Yeast Research*. 2004. № 4(8). P.865–877.

**IDENTIFICATION AND ASSESSMENT OF FACTORS
OF THE MILITARY-TECHNOGENIC LOAD INFLUENCE
IN THE ENVIRONMENTAL SAFETY CONTROL SYSTEMS**

Petrukhin S. Yu.

*Candidate of Technical Sciences,
Department of Chemistry and Toxic Chemical Agents,
Military Institute of Tank Troops of
National Technical University „Kharkiv Polytechnic Institute”*

Pisnia L. A.

*Candidate of Technical Sciences,
Laboratory Evaluation of Environmental Impact
and Environmental Impact Assessment,
Scientific Research Institution
„Ukrainian Scientific Research Institute of Ecological Problems”
Kharkiv, Ukraine*

At the present stage of the development of Armed Forces of Ukraine there has been greatly increased the number of events with the use of weapons and military equipment as within training, and in the case of aggravation of armed conflicts in the east during anti-terrorist operations. But today, during the environmental assessment factors of military-technogenic impact of military facilities on environment, not enough attention is paid to the use of modern methods of modeling and information technology, and it leaves unresolved the question of supporting with

accurate, and reliable information of the person-in-chief and such situation makes it impossible to make informed based management decisions.

Thus, the relevance of research in this area is determined by the practical need to reduce environmental hazards of military facilities and areas around them through the identification and assessment of military factors of anthropogenic impact in the environment within adaptive control system of ecological safety.

The aim of this work is to develop the information and logical models to create a knowledge base of ecological portrait of military facilities territories [1], in order to ensure the person-in-chief with the necessary and sufficient information in the tasks of managing environmental safety military facilities.

The study basic approaches to eco-information systems, database management systems as the environment, information and measuring and analytical systems allowed to conclude that in the present conditions of development should be based on mathematical modeling of processes occurring in nature [2, c. 46, 396; 3].

To develop information and logical model assessment of environment and knowledge base for making ecological portrait of military facilities territories it is offered to use the functional-structural approach [4, c. 28] to build models at which the network structure is formed deliberately describing the subject area as a system of logical equations in predicates algebra language [5], hereinafter this mathematical model is realized as appropriate predicate-algebraic structures.

Thus, the application of mathematical algebra predicate allows you to switch to a single mathematical model with information of the person-in-chief to take effective management decisions [6-8].

While solving the problem of describing objects of subject area, the procedure of the input attributes and their values plays an important role, which are substantive variables when constructing models. Selected mathematical tools used during the modeling factors of ecological processes that occur in the event of impact factors of military-technogenic load influence, to assess the state of the environment and determine the need for a management decision. As a result, using the language of algebra system it was received the predicate equations which were implemented using logic-algebraic predicate structures. Using algebra of predicates and predicate of operations for modeling ecological processes allowed to develop information and logical model factors of negative impact on the environment and natural components of military technogenic geosystems.

In [9] presented research it was shown the development of information and logic models factors of the negative impact on environment, taking into account the emergencies of natural origin, anthropogenic pollution and emergencies of socio-political character and components of military environmental and technogenic geosystems, which make up the knowledge base of ecological portrait of military facilities territories. Using analytic hierarchy by T. Saati, it was identified the priority hazard ratios taking into account all the elements of the hierarchy.

It was stated that for effective administrative decisions on environmental safety military facility, it is necessary to order information due to separation impacts, and

the domain can be properly displayed in a hierarchical semantic network which nodes correspond to objects and arcs to the ratio between the objects.

Universe U of the considered task is presented as a set of all objects within the knowledge base system. In the transition from graphic to finite predicates introduce binary predicate $P(x_1, x_2)$, which describes a relationship: it is 1 if the two elements x_1, x_2 are in conceptual contrast and it is 0 in the opposite case. Each predicate corresponds the curve of predicate hierarchical system that connects the peaks, which are variable or its meaning.

The structure of the ecological portrait of military facilities territories as a part of information-analytical system to support decision-making environmental expert is developed (figure 1).

It should be noted that the ecological portrait of military facilities territories is an information system that is a combination of graphically represented, distributed in space and time of data characterizing the environmental and climatic conditions at a military facility taking into account the characteristics of geophysical and geochemical targets.

The obtained results allowed the study to determine the feasibility of using the algebra of predicates and predicate operations for environmental assessment processes that allowed the development of information and logical model factors of the negative impact on the environment and natural components of military technogenic ecosystem.

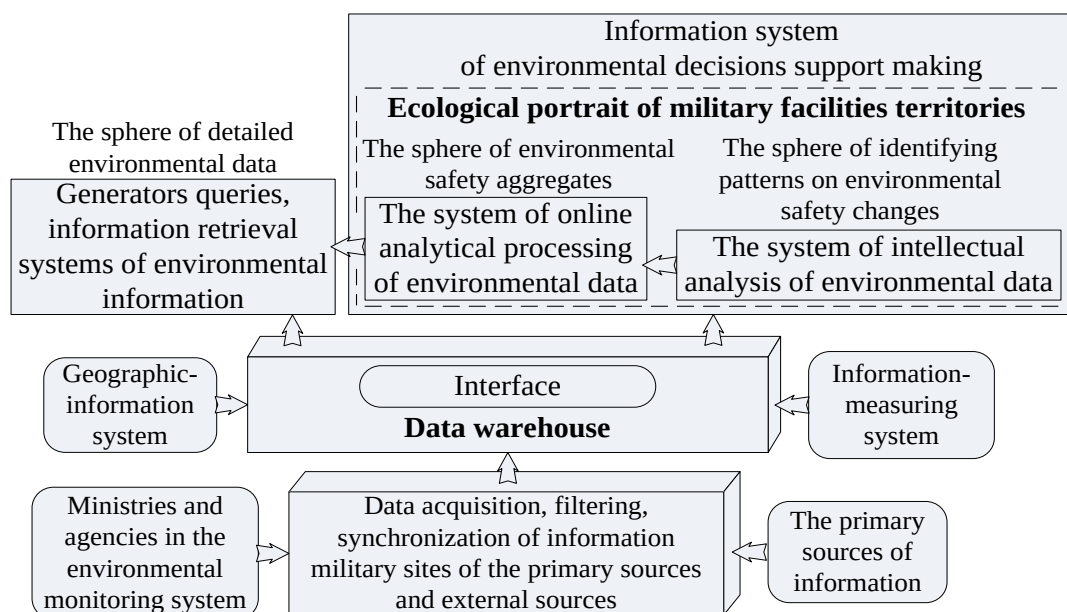

Figure 1 The role and place of ecological portrait of military facilities territories in the total ecological information system

So as a result of research in this area:

1. It was developed the model of the knowledge base of ecological portrait of military facilities territories as information and analytical decision support system

based on functional-structural approach and online analytical processing, which led to a unified mathematical model of efficient information support of the person-in-chief in the system of socio-ecological-economic monitoring.

2. It was improved the method of integrated impact assessment and environmental safety of military facilities by expert-analytical procedures as a model of multi-level hierarchical structures, allowing to set priorities for all elements of the hierarchy to determine the effect of pollution sources subject to the military components of natural environment and the intensity of pollution components environmental characteristics of biotic and abiotic components.

References:

1. Козуля Т.В., Петрухін С.Ю. Місце екологічного портрету території в інформаційному забезпеченні систем моніторингу. *Вісник Херсонського Національного технічного університету*. 2007. № 4 (27). С. 230–233.
2. Напрямки вдосконалення природоохоронної діяльності в Збройних Силах України: науково-метод. посібник / за ред. О. Лисенка, С. Чумаченка, Ю. Ситника. Київ: ННДЦ ОТ і ВБ, 2006. 424 с.
3. Чумаченко С.М. Особливості побудови архітектури екоінформаційної системи військового полігону. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба*. 2006. № 4 (10). С. 148–152.
4. Булкин В.И., Шаронова Н.В. Математические модели знаний и их реализация с помощью алгебропредикатных структур. Донецк, 2010. 304 с.
5. Бондаренко М.Ф., Шабанов-Кушнарченко Ю.П. Теория интеллекта. Харьков, 2006. 574 с.
6. Петрухін С.Ю. Напрями розробки інформаційної корпоративної екологічної системи військово-техногенних територій. *Східно-європейський журнал передових технологій*. 2009. № 6/5 (42). С. 48–52.
7. Петрухін С.Ю., Пісня Л.А. Модель підтримки прийняття ефективного управлінського рішення в надзвичайних ситуаціях на основі функціонально-структурного підходу. *Об'єднання теорії та практики – залог підвищення постійної готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням: матеріали XVII наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 грудня 2010 р.)*. Харків: НУЦЗУ, 2010. С. 150–152.
8. Петрухін С.Ю., Артем'єв С.Р., Пісня Л.А. Напрями вирішення завдань екологічної безпеки військ у миротворчих операціях. *Східно-європейський журнал передових технологій*. 2011. № 3/11 (51). С. 4–7.
9. Петрухін С.Ю., Пісня Л.А. Результати експертно-аналітичного оцінювання впливу типового військового об'єкту на стан навколишнього природного середовища. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. 2013. № 16 (989). С. 156–159.

ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ТЕХНОЛОГІЇ ASP.NET CORE MVC НАД ASP.NET WEB FORMS

Шевченко С. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри Інженерії програмного забезпечення
Державний університет телекомунікацій*

Олійник Д. О.

*магістр
факультету інформаційних технологій
Державний університет телекомунікацій
м. Київ, Україна*

ASP.NET CORE MVC є фреймворком для розробки від Microsoft, який поєднує в собі ефективність і акуратність архітектури MVC, найсучасніші ідеї і методи гнучкої розробки, кращі властивості існуючої платформи ASP.NET. Це альтернатива традиційним ASP.NET Web Forms, яка забезпечує істотну перевагу для всіх, крім найпростіших і очевидних проектів веб-розробки.

MVC (Model-View-Controller) – це архітектурний шаблон додатку, який визначає три основні компоненти: модель (model), уявлення (view) і контролер (controller). Технологія ASP.NET MVC є альтернативою ASP.NET Web Forms. Платформа ASP.NET MVC, як і Web Forms, досить добре інтегрована з існуючими засобами ASP.NET, такими як MasterPage, засобами аутентифікації і управління ролями користувачів [1].

Інфраструктура ASP.NET Core MVC реалізує патерн MVC і при цьому забезпечує набагато кращий поділ обов'язків у порівнянні з Web Forms. В дійсності в ASP.NET Core MVC впроваджено різновид патерна MVC, який особливо добре підходить для веб-додатків [2]. Основними перевагами Core є:

1. **Можливість розширення.** Інфраструктура ASP.NET Core MVC побудована у вигляді послідовності незалежних компонентів, які мають чітко визначені характеристики, задовольняють інтерфейсу .NET або створені на основі абстрактного базового класу. Основні компоненти можна легко замінювати іншими компонентами з власної реалізацією.

2. **Тестування.** Core MVC успішно працює з інструментами тестування, вбудованими в засоби автоматизації призначеного для користувача інтерфейсу. Можна створювати тестові сценарії, які імітують взаємодію з користувачем, не висуваючи припущення про те, які структури HTML-елементів, класи CSS або ідентифікатори згенерує інфраструктура, і не турбуючись про несподівані зміни структури.

3. **Сучасний API -інтерфейс.** Інфраструктура ASP.NET Core MVC побудована для платформи .NET Core, тому її API-інтерфейс може в повній мірі задіяти останні нововведення мови і виконуючого середовища, знайомі

програмістам на C #, а саме: лямбда-вирази, анонімні і динамічні типи, а також мову інтегрованих запитів (Language Integrated Query – LINQ).

4. Міжплатформна природа. Попередні версії ASP.NET були специфічними для Windows, вимагаючи настільний комп'ютер з Windows для написання веб-додатків і сервер Windows для їх розгортання і виконання. Компанія Microsoft зробила інфраструктуру ASP.NET Core міжплатформною, як щодо розробки, так і в плані розгортання. Продукт .NET Core доступний для різних платформ, включаючи Linux і OS X / macOS, і ймовірно буде переноситися на інші платформи [3].

Отже, платформа MVC дає потужний інструментарій для розробки веб-додатків. Проте, в невеликих проектах – навпаки: MVC може ускладнити процес розробки програми. Якщо є необхідність зробити домашню сторінку, то краще використовувати для цього веб-форми. Якщо необхідно зробити соціальну мережу – то найкраще для цього підійде MVC.

Література:

1. Введення в ASP.NET MVC URL: <http://mvcnet.ru/Owerview.aspx>
2. Фримен Адам. ASP.NET MVC 4 с примерами на C# 5.0 для профессионалов / Адам Фримен // 4-е издание / Pro ASP.NET MVC 4, 4th edition. М.: «Вильямс», 2013. 688 с.
3. Фримен Адам. Pro ASP.NET Core MVC / Адам Фримен // 6-е изд. : Пер. з англ. СПб. : ООО «Альфа-книга», 2017. 992 с.

SOCIAL SCIENCES: MODERN TRENDS

MIEJSCE ZASOBÓW LUDZKICH W STRUKTURZE STRATEGII KADROWEJ ORGANIZACJI

Kanevskiy A. D.

Regionalny Koordynator Projektów

w EWL S.A

m. Wrocław, Polska

Realizacja celów i zadań zarządzania personelem zapewnia się przez uświadomienie określonej roli zasobów ludzkich w strukturze strategii HR. W związku z tym, strategia organizacji powinna zajmować główne miejsce w działalności organów zarządzania i opierać się na koncepcyjnie uzasadniony system zasad i mechanizmów działania odpowiedzialnych jednostek strukturalnych przedsiębiorstw, instytucji i organizacji. Charakterystyczne dla rynku operacyjne kryteria pracy z personelem zorientowane na rozwój kreatywności i innowacyjnych podejść jako głównych warunków przyspieszenia tempa techniczno – technologicznego, finansowo – ekonomicznego rozwoju organizacji. W odróżnieniu od totalitarnych systemów politycznych i ideologicznych doktryn współpracy z pracownikami, kadrowe strategie w krajach rozwiniętych mają na celu harmonizację interesów pracownika z zainteresowaniami, wartościami i ideałami strategicznego rozwoju organizacji.

Skuteczność podejścia do rozwiązywania praktycznych zadań strategii zasobów ludzkich w organizacji zależy od wyboru najbardziej skutecznych i efektywnych działań w niezwykle szerokiej różnorodności wariantów ze względu na dynamikę procesów produkcyjnych. Tak więc, na przykład, zaostrożenia tych lub innych okoliczności, stawia kontrolę przed trudnym wyborem w procesach zatrudnień, zwolnień, przeniesienia na inne obiekty, wybór różnych rodzajów kar lub nagród za te lub inne osiągnięcia. W takim przypadku organy ds. kadr należy wybrać najbardziej dokładne, świadome decyzje w pozornie prostych sytuacjach, społeczna natura które nadaje tej decyzji strategicznej wagi. Słusznie wiążąc rozwiązywania problemów strategicznego rozwoju z rozwojem projektów długoterminowych planów i programów, organom zarządzania personelem w żadnym przypadku nie należy zapominać ten niezaprzeczalny fakt, że nie mniej ważne strategiczne znaczenie ma dobra organizacja każdego dnia, co godziny.

Nie mniej ważnym warunkiem kształtowania strategii HR są wymagania dotyczące uwzględnienia najbardziej znaczących zewnętrznych i wewnętrznych czynników wpływu na działalność organizacji. Do głównych z nich, zazwyczaj odnoszą się istniejący stan rozwoju produkcji towarów i usług, bieżące, średnio i długoterminowe prognozy rozwoju organizacji, skład i jakość personelu i kontroli,

dynamikę zmian struktury zawodowej personelu, konkurencyjnej sytuacji na rynku i poziom konkurencyjności organizacji, dynamikę zmian i ilości wynagrodzeń, charakter interakcji ze związkowymi i społecznymi strukturami. Oprócz wyżej wymienionych, do nie mniej istotnych czynników rozwoju strategicznego organizacji odnoszą finansowe, komunikacyjne, marketingowe, edukacyjne, psychologiczne, etniczne i wiele innych czynników. Co do praktycznych wymagań, aby strategia naprawdę zajmowała najważniejsze miejsce w działalności organizacji, w tym celu trzeba organizować pracę odpowiedzialnych jednostek organizacyjnych zgodnie z systemem rozumienia pewnych zasad mechanizmów. W związku z tym, należy wziąć pod uwagę następujące główne, naszym zdaniem, zasady koncepcji określającej roli strategii zasobów ludzkich w rozwoju organizacji.

Tabela 1

Zasady i mechanizmy realizacji strategii zasobów ludzkich

Zasady koncepcji strategii zasobów ludzkich	Mechanizmy realizacji założeń strategii zasobów ludzkich
Docelowości gospodarczej	• Racjonalnego wykorzystania zasobów • Modelowanie systemu stosunków rynkowych • Koordynacji działań jednostek organizacyjnych • Oszacowanie kosztów transakcyjnych • Harmonizacji form życia prywatnego, zbiorowego i mienia komunalnego • Społecznej odpowiedzialności biznesu • Kontrola wydatków • Prowadzenie operacji finansowych z zachowaniem wymogów Polskiego prawa • Promowanie ochrony interesów narodowych
Konkurencyjności	• Efektywnego projektowania, produkcji i sprzedaży produktów • Zwiększenie atrakcyjności oferty • Projektowania i wdrażania strategii marketingowych • Podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników • Optymalizacji zarządzania wynagrodzeniami pracowników • Zwiększenie rozpoznawalności marki
Orientacji na cel	• Skupienie się – zorientowany system metod działań mających na celu ewidencjonowanie, analizę i kontrolę procesów popytu i podaży z uwzględnieniem interesów poszczególnych grup i kategorii konsumentów • Regulacja asortymentu produktów z uwzględnieniem specyfiki demograficznych, geograficznych, finansowo – ekonomicznych i społeczno– kulturowych cech konsumentów
Aktywnej strategii inwestycyjnej	• Zapewnienie korzyści dla uzyskania dotacji, subwencji, ulg, kredytów i innych form materialnych i niematerialnych

	aktywów • Organizowanie warunków i zachęt powstawania, rozwoju i praktycznej realizacji zawodowego, intelektualnego i kulturalnego potencjału pracowników organizacji
Innowacyjny przełom	• Świadczenie usług doradczych dyrektorom, kierownikom i osobom odpowiedzialnym za strategiczny rozwój i optymalizację procesów bieżącej działalności zawodowej • Organizacja i prowadzenie audytów form kontroli jakości i efektywności polityki inwestycyjnej, finansowej i gospodarczej działalności • Opracowanie i realizacja kompleksowego programu zarządzania projektami, planowanie zadań, sporządzanie harmonogramów, kontroli cen, zarządzania budżetem, zapewnienia obiegu informacji i zarządzania procesami jakości pracy personelu
Społecznego optymizmu	• Wysoki poziom zaufania do liniowych rządzących organów organizacji • Tworzenie w organizacji klimatu dominacji stosunków współpracy i sprawiedliwości • Tworzenie warunków i wspieranie rozwoju umiejętności i talentów kardy. • Zapewnienie procesów zrównoważonego wzrostu poziomu i jakości życia pracowników i ich rodzin • Wszechstronne wspieranie dążeń do sukcesu poprzez stymulowanie doskonalenia • Wsparcie dla inicjatyw mających na celu rozwój form zbiorowej kreatywności i socjologiczno-kulturalnej działalności pracowników

Powyższy system zasad kształtowania i realizacji strategii zasobów ludzkich, z pewnością może być znacznie rozszerzony i uzupełniony, ale zawarte w nim podstawowe podejścia i mechanizmy już dziś właściwie gwarantują ogromny przełom na drodze do osiągnięcia wymiernych finansowo – gospodarczych, produkcyjnych i społecznych osiągnięć organizacji.

Literatura:

1. Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Oficyna, Warszawa 2011
2. Baron A., Armstrong M., *Zarządzanie kapitałem ludzkim*. Uzyskiwanie wartości dodanej dzięki ludziom, Oficyna, Kraków 2008
3. Flamholtz E., *Human resource accounting*, Dickenson Pub. Co., The University of California 1974
4. Fombrun C.J., *Strategic Human Resource Management*, N.Y. :Wiley & Sons Ltd, 1984
5. Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wyd. PWN, Warszawa 2012
6. Szczupaczyński J., *Anatomia zarządzania organizacją*, MSE Wyd II, Warszawa 2012

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Мельник О. О.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
м. Мелітополь, Запорізька область, Україна*

Проблеми у функціонуванні державних структур сучасної України мають своє коріння у подіях 100-річної давнини – Української революції 1917-1920 років.

Першим практичним кроком Центральної Ради на шляху розбудови української державності стало скликання Українського Національного Конгресу. Конгрес скликався виходячи із загальнополітичного стану України, по-перше, на підставі принципу ієрархічного представництва політичних партій, по-друге, на засадах територіально-станового представництва, по-третє, на суто національних засадах. [1, с. 36].

Працював Конгрес з 6 по 8 квітня 1917 р., взяло участь у його роботі близько 900 делегатів. Делегати Конгресу визнали можливим створити крайовий орган влади із представників українських територій, національностей, що проживають в межах України. Ініціативу повинна була взяти на себе Центральна Рада. Але оскільки не було проведено загальних виборів до Національного Конгресу, це дало підстави противникам відродження української державності говорити про нелегітимність існування самої Центральної Ради.

По мірі ускладнення політичної ситуації в Росії весною 1917 р. процес оформлення автономістських уявлень щодо майбутнього устрою України набував конкретних форм.

10 червня 1917 р. було оголошено текст I Універсалу. Основна ідея Універсалу – автономія України в межах Російської федеративної демократичної республіки. Вища влада повинна належати Всенародним Українським Зборам, які скликаються на основі загального, рівного, прямого й таємного голосування. Всі закони, якими має регулюватися життя України мають право приймати лише Українські Збори. Проте Універсал був скоріше декларацією намірів ніж реальною програмою дій.

Прийняття Універсалу викликало невдоволення як з боку російського уряду, так і з боку загальноросійських соціалістичних партій. «Кивская мисль» залякувала своїх читачів: «Неважко собі уявити, які вбивчі наслідки це буде мати для російської революції: на величезній території російської держави одна частина населення визнає один уряд, інша – інший, а третя не буде визнавати жодного» [2, 13 июня].

Проте в Україні процес державотворення вже набував сили. 15 червня створено перший уряд України – Генеральний Секретаріат. 20 червня було

створено Комісію по підготовці «Статуту автономної України». 26 червня прийнято першу Декларацію Генерального Секретаріату в якій визначалася формула «переходу» до автономії шляхом скликання Українських Установчих зборів.

28 червня Центральну Раду провела «самоорганізацію». За висловом голови УЦР М. Грушевського, діяльність як Ради, так і її виконавчого органу – Генерального Секретаріату — «може розвиватися тільки під умовою, коли Центральна Рада перестане бути виключно національним органом, а обов'язково для всієї людності України» [3, с. 56]. Тому з 30 липня до її складу ввійшли представники національних меншин.

Тимчасовий уряд вдався до тактики затягування з розв'язанням українського питання шляхом переговорів з Центральною Радою. Підсумком їх стали відповідна угода (30 червня 1917 р.) і проголошення II Універсалу (3 липня 1917 р.), в якому Центральна Рада фактично відмовлялась від реалізації автономії України до скликання Всеросійських Установчих зборів. Постановою Тимчасового уряду від 14 червня 1917 р. визначено, що вибори до Всеросійських Установчих зборів повинні відбутися 17 вересня, а скликані 30 вересня [4, 6 сентября].

6 серпня було затверджено «Тимчасову інструкцію Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні». Відступаючи від досягнутих домовленостей, уряд оголошував Генеральний Секретаріат своїм органом. Центральна Рада перетворювалася на дорадчу структуру при Генеральному Секретаріаті.

9 серпня своє ставлення до рішення уряду О. Керенського висловила 6 сесія Центральної Ради. Більшістю голосів «Інструкція» була схвалена. Практична діяльність Центральної Ради та Генерального Секретаріату була значною мірою паралізована тим, що згідно з умовами угоди органи влади в Україні зобов'язалися утримуватися від рішення нагальних питань соціально-економічного устрою аж до Установчих Зборів. Але саме ці питання, а не питання про суб'єкти влади поступово стали головними для тридцятимільйонного народу України.

Восени 1917 року, в Петрограді, після придушення заколоту генерала Л.Г. Корнілова, питання про владу повинна була розв'язати Демократична Нарада. Зі свого складу вона виділила Демократичну Раду (Предпарламент), якій передавалися функції Наради. За положенням уряду від 2 жовтня Предпарламент мав обговорювати тільки ті питання й законопроекти, за якими Тимчасовий уряд визнає за необхідне мати висновки Тимчасової Ради [5, с. 235].

Нездатність владних структур Петрограда і Києва розв'язати основні питання революції дестабілізувало політичну ситуацію в країні. 23 вересня 1917 р. постановою Тимчасового уряду було затверджено «Закон про вибори до Всеросійських Установчих зборів» [6, с. 77]. Цей виборчий закон, за стандартами тогочасного державного права був найдемократичнішим у світі. [7, с. 139].

25 жовтня 1917 р. шляхом збройного повстання, у Петрограді до влади прийшли більшовики.

Відчуваючи реальну загрозу з боку більшовиків, Центральна Рада вирішила прискорити справу запровадження автономії і виборів до Українських Установчих зборів. III Універсал Центральної Ради став насправді першим самостійним державно-правовим документом України у новітній історії. 11 листопада Мала Рада розглянула проект закону про вибори до Українських Установчих зборів, в основу якого було покладено Закон про вибори до Всеросійських Установчих зборів. Закон було прийнято 16 листопада 1917 р. на засіданні Центральної Ради [8, арк. 76].

12 листопада почалися вибори до Всеросійських Установчих зборів. Вибори у найбільших містах України показали співвідношення політичних сил після Петроградського перевороту. У виборах до Всеросійських Установчих зборів в Україні взяло участь 8402902 виборця, що складало 55,3% їх загальної кількості. Загалом українські партії отримали 5378537 (64%) голосів [9, с. 3-16].

Намагаючись розповсюдити свою владу на всю територію Росії, більшовики почали відкрито боротьбу з Центральною Радою, протиставляючи Українським Установчим зборам з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Було прийнято рішення скликати Всеукраїнський з'їзд Рад 3 грудня 1917 р. в Києві і ухвалено його порядок денний. Більшовики поклали на цей з'їзд величезні надії, вважаючи, що з його допомогою можна буде усунути від влади Центральну Раду мирним шляхом. Але, коли замість очікуваних 500 делегатів прибуло 2000, з яких переважна більшість, прихильники Центральної Ради, це поставило під загрозу виконання плану мирного захоплення влади.

Принципова, якісна зміна політичної ситуації у Радянській Росії, як її називає Центральна Рада, пов'язана з розгоном Установчих Зборів, спричинила ухвалу і зумовила зміст IV Універсалу Центральної Ради. У ньому вже однозначно проголошується державний суверенітет Української Народної Республіки.

Але відомі події – українсько-радянська війна, гетьманський переворот, – перервали цей демократичний процес. Проте ухвалена Центральною Радою саме в день перевороту Конституція УНР є фактично першою Конституцією України за всю її історію [10, с. 72]. Поява Конституції УНР стала закономірним підсумком розвитку політичного процесу в Україні, започаткованого в березні 1917 року. Вона юридично оформила відродження державності України і дала політико-правові імпульси щодо впорядкування та стабілізації суспільства.

Література:

1. Королева А. Разгон Учредилки. Борьба классов. 1934. N 11. – С. 34-42.
2. Киевская мысль. Орган Киевского Комитета РСДРП(м). 1917. 13 июня.
3. Грушевської М.С. На порозі нової України. Гадки і мрії. Київ, 1918. 128 с.
4. Известия Всероссийской по делам о выборах в Учредительное собрание Комиссии. 1917. 6 сентября.
5. Суханов Н.Н. Записки о революции. Москва: Политиздат, 1991. В 3-х томах. Т1. Кн.1-2. 383 с.

6. Мандрика М. Дещо за роки 1917 – 1918. Український історик. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1977. Вип. 3–4 (55–56). С. 75–83.
7. Знаменский О.Н. Всероссийское Учредительное собрание. История созыва и политического крушения. Ленинград: Наука, 1976. 364 с.
8. Центральний державний історичний архів України. Ф. 1115. – Оп. 1.– Спр.11. Арк.76.
9. Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки від 11 листопада 1917 р. / Вісник ГС УНР. 1917. № 5. С. 1–15.
10. Конституційні акти України. 1917 – 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.

ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У 1989-2017 РОКАХ

Ткач В. М.

директор

*Тернопільський регіональний центр перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників державних органів влади,
органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій
м. Тернопіль, Україна*

На час проведення Всесоюзного перепису населення 1989 року в Тернопільській області проживало 6704 представника польської національності, що склало 0,58% від усього населення [2, с. 2].

У містах проживали 3173 поляка, що склало 47,33% від усієї кількості. Серед міст можна виокремити Скалат Підволочиського району, де польське населення перевищує п'ять відсотків – 5,60%. До другої групи, де польське населення перевищує один відсоток відносяться – Підволочиськ (3,39%), Микулинці (1,93%), Гримайлів (1,92%), Теребовля (1,22%), Шумськ (1,22%) та Гусятин (1,21%). Інші мають менше одного відсотка польського населення [2, с. 2].

Виходячи із наведених цифр, ми бачимо, що щільність польського населення в області незначна. Умовно райони можна розбити на три групи. Одноосібно тут виступає Підволочиський район, де частка поляків складає 4,57% від усього населення. Лише в чотирьох адміністративних одиницях (Теребовлянський – 0,75%, Чортківський – 0,68%, Гусятинський – 0,59% та м. Тернопіль – 0,58%) частка поляків перевищує пів відсотка. В сумарних числах – це 5065 мешканців [10, с. 3], що складає 75,55% від усіх поляків області. В усіх інших доля поляків значно менша.

У 1989 році більше третини поляків Тернопільщини (34,6%) проживали у Підволочиському районі, 17,5% – в Тернополі, 8,7% – у Теребовлянському

районі, 8,4% – у Чортківському, 6,3% у Гусятинському районі [9]. У порівнянні з переписом 1979 року питома вага поляків в області скоротилась з 0,8 до 0,6% [7, с. 104].

За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року кількість поляків на Тернопільщині становила 3856 осіб. Загалом чисельність поляків зменшилась на 2848 осіб – мінус 42,48%, а сумарно від усього населення поляки вже складали 0,34%. У порівнянні з попереднім переписом їх питома вага зменшилось на 0,24% [8, с. 5].

За даними перепису 1989 року лише 12,5% поляків України визнавали рідною польську мову. Найвищий показник був у поляків Львівщини – 50% [1, с. 72-73]. Найкраще рідною мовою володіли люди старшого покоління, як правило, це сільські мешканці. Найнижчий показник у молоді.

За результатами перепису 1989 року ми бачимо, що лише 583 поляка Тернопільщини визнавали рідною польську мову – 8,7%. Переважна більшість поляків (87,14%) рідною вважали українську мову [3].

Майже десять (9,59) процентів поляків міста Тернополя рідною вважали мову своєї національності. 80,56% тернопільських поляків рідною вважали українську мову і 9,51% російську [3, с. 3].

За результатами Всеукраїнського перепису 2001 року відсоток володіння рідною мовою серед поляків сягнув 8,56%, що на 0,14% менше в порівнянні із попереднім переписом. Цікавими є цифри по районах. Так 45,83% поляків Бучаччини вказали в анкетах, що рідною для них є польська мова, 34,62% поляків Заліщицького району та 27,78% Бережанського, що значно більше від попереднього перепису [4].

Але в той же час лише 2,11% поляків Підволочиського району, 5,88% мешканців польської національності Борщівщини визнали рідною польську мову, що є меншим від попередніх показників [4, с. 3].

Серед міського населення рідною польську мову визнали 12,11% (221 з 1825 осіб) опитаних та 5,37% (109 з 2031 осіб) мешканців польського походження, що проживали в сільській місцевості [4].

Аналізуючи реєстраційні документи ми бачимо, що у 1989 році в Тернопільській області було зареєстровано три польських національно-культурних товариства – товариство відродження культури польської ім.Ю.Словацького (м. Кременець), Культурно-освітнє товариство в Тернопільській області (м. Тернопіль) та Культурно-освітнє товариство у Старому Скалаті (с. Старий Скалат Підволочиського району). Станом за кінець 2017 року в Тернопільській області зареєстровано та діють 14 польських культурно-освітніх товариств та два не пройшли реєстрації. Одне товариство (польське культурно-освітнє товариство «Збараж» голова Байдецький П.) перебуває на стадії реєстрації та друге (Молодіжна громадська організація Молода Полонія голова Камнева А., м.Кременець) має міжнародний статус і місцевої реєстрації не виробляло [11, с. 2].

У 1989 році на Тернопільщині діяли лише три громади римо-католицької церкви (м. Кременець, м. Борщів та с. Галушинці), а станом на 2017 рік у Тернопільській області зареєстровано та діють вже 88 релігійних громад римо-католицької церкви [5]. Найбільше громад утворено у Борщівському (13 громад), Підволочиському (12 громад), Чортківському та Гусятинському (по 11 громад) районах.

Окрім цього на Тернопільщині діють сім римо-католицьких монастирів, з них п'ять жіночих та два чоловічі. Найвідоміші – монастир Згромадження сестер Францискянок служебниць Христа у с.Полупанівка Підволочиського району та чоловічий монастир ордену братів менших св. Франціска з Асижу Бернадинів у м. Збараж [5].

Станом на кінець 1989 року у Тернопільській області у державних навчальних закладах польська мова не викладалась. Лише з проголошенням незалежності України польське населення отримало можливість вивчати рідну мову. Так у 2017 році на Тернопільщині польська мова викладалась в якості основного предмета і факультативно у 24 загальноосвітніх навчальних закладах шести районів та обласному центрі [6]. З них дев'ять знаходяться у Тернополі.

У державних освітніх закладах області польську мову вивчають 2109 дітей. Для 1049 учнів польська мова викладається, як основний предмет.

У Тернополі польську мову вивчають 1284 дитини. Для 726 учнів обласного центру польська мова викладається в якості основного предмета, а для 558 факультативно. У Теребовлянському районі немає організованого польського культурно-освітнього товариства, але польську мову вивчають у трьох навчальних закладах де навчається 216 дітей.

У Кременці ми теж бачимо інтерес до вивчення польської мови з боку державних навчальних закладів – це Кременецька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №1 ім. Галини Гордасевич, Кременецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3 та Кременецький навчально-виховний комплекс «Гімназія – ЗОШ І ступеня». В середніх класах польську мову тут вивчають 154 учні.

Підсумовуючи результати нашого дослідження – приходимо до висновку, що з проголошенням незалежності України польська національна меншина отримала можливість гармонійного духовного розвитку. Адже число національних товариств, громад римо-католицької церкви та мережі викладання польської мови зросли в рази та досягли рівня, що сприяє повноцінному культурно-духовному відродженню місцевих поляків.

Література:

1. Войцеховський Ю.С. З родоводу української польщизни: особливості мови і культури // Відродження. 1993. № 9. с. 72–73.
2. Жидкий М. Про національний склад населення Тернопільської області // Вільне життя. 1990. 22 серпня. № 161 (12293). с. 2.
3. Інформація Головного управління статистики у Тернопільській області. Розподіл постійного населення польської національності за рідною мовою по

районах, містах та селищах міського типу (за даними перепису населення 1989 року). № 11-05/89 ПІ від 01.12.2017 р. 3.

4. Інформація Головного управління статистики у Тернопільській області. Розподіл постійного населення польської національності за рідною мовою по районах та містах (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). № 11-05/90 ПІ від 01.12.2017 р. 3 с.

5. Інформація Управління з питань внутрішньої політики, релігій та національностей Тернопільської обласної державної адміністрації від 06.12.2017 № 01-634/01-12. 2 с.

6. Інформація управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації «Про вивчення польської мови» від 12.12 2017 р., № 02/3819-10, 3 с.

7. Кількість, територіальне розміщення та характеристика населення Тернопільської області (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області., 2004, 272 с.

8. Національний склад населення Тернопільської області. Розподіл населення за громадянством та віком (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року). Державний комітет статистики України. Тернопільське обласне управління статистики, м.Тернопіль, 2003, 124 с.

9. Перерахунок чисельності наявного та постійного населення за даними переписів населення 1989 року у зв'язку з адміністративно-територіальними змінами на 1 січня 1998 року (таб. 7 с, 9 с). Держкомстат України. Тернопільське обласне управління статистики. м.Тернопіль. 22 с.

10. Польська громада у цифрах і фактах // Тернопіль вечірній. 2000. 26 липня. №56 (1036). с. 3.

11. Щодо розгляду запиту на отримання публічної інформації. Інформація головного територіального управління юстиції у Тернопільській області від 07.12.2017р. № 63/09-60-2.2. 2 с.

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Шамраєва В. М.

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Конфлікти, що пов'язані з етнічними та конфесійними сферами є однією з найгостріших проблем сучасних міжнародних відносин. Етнічні групи ідентифікують себе за етнічними критеріями, тобто за поєднанням таких елементів групової спільності, як територія, мова релігія, інші культурні характеристики, спосіб життя та традиції, уявлення про спільність походження та історичної долі. Етнічний фактор завжди пов'язаний з просторовим (територіальним), релігійним (конфесійним).

Тому етнічні конфлікти охоплюють різні рівні людських взаємовідносин та взаємодії, що ускладнює їх вивчення, прогнозування та пошук шляхів урегулювання.

У сьогоденні міжнародних відносинах етноконфесійний конфлікт – це зіткнення суб'єктів політики, серед яких, хоча б один є етноконфесійною групою у їх прагненні реалізувати власні інтереси та цінності, які пов'язані з досягненням або перерозподілом політичної влади, визначенням її символів, а також групового політичного статусу та пріоритетів державної політики, у яких етнічні та конфесійні відмінності стають принципом політичної мобілізації.

Хоча етнічні та конфесійні конфлікти, як правило, починаються як внутрішньодержавні, вони часто приймають міждержавний (міжнародний) характер, хоча не завжди визнаються як міждержавні.

Етноконфесійні конфлікти завжди нерозривно пов'язані зі шляхами історичного розвитку тієї чи іншої держави або етносу у її складі. При широкому розгляді проблеми три фактори обумовили в історії політичного розвитку людства формування його поліетнічного та поліконфесійного характеру – територіальні завоювання та територіальні експансії, особливо світових імперій; колонізація та деколонізація; масові етнічні та етноконфесійні міграції через державні/політичні кордони, особливо у ХХ ст.

При цьому, як вже зазначалося, сам факт етнічних чи конфесійних відмінностей не обов'язково призводить до конфлікту, хоча і може створювати для нього умови. Важливим є вивчення вдалих спроб етноконфесійної взаємодії та мирного співіснування, визначення шляхів запобігання виникненню етноконфесійних конфліктів.

Для розуміння механізмів виникнення та розвитку етнополітичних конфліктів особливе значення має висновок про те, що побудована і заснована на індивіду-

альному виборі та груповій солідарності природа соціально-культурних коаліцій визначається їх цілями та стратегіями, серед яких важливу роль відіграють організація відповідей на зовнішні виклики через солідарність однаковості, спільний контроль над ресурсами і політичними інститутами, забезпечення соціального комфорту в рамках культурно гомогенних суспільств.

Етнічність як засіб мобілізації може використовуватися тільки тоді, коли протиставлення «ми» та «вони» сприймається як взаємовиключення, як прагнення «їх» розмити «нашу» культурну ідентичність, поставивши етнос на межу вимирання і розчинення його у домінуючій етнічній групі. Відповідно висновок у такій ситуації це: допоки «вони» володіють владою і ресурсами, «вони» будуть реалізовувати політику за «наш» рахунок, треба самим брати владу та вирішувати проблеми свого народу. Виходячи з цього конфлікт між різними етнічними групами сприймається як боротьба за самозбереження.

Розгляд ситуації через призму етнічної взаємодії та роль етнічності, що проходить стадію мобілізації, у загостренні існуючих протиріч тісно пов'язані з проблемою етнічної міфотворчості. Етнічність, яка проходить стадію розбудови, не може не спиратися на міфи, які сприймаються членами етнічної групи як істинні і такі що не підлягають критиці і є історичною реальністю. Це і уявлення про існування спільних предків, про славетне минуле (бо народів без славетного минулого просто не існує), особливу стародавність, претензії на території та пріоритет у культурних і політичних досягненнях, перебільшення ступеню консолідації у минулому, міфи про історичних ворогів і т.п.

Простежується певна закономірність – чим більш славетним минулим наділяє себе певний народ тим з більшою наполегливістю він прагне підсилення своєї політичної ролі у сучасному світі. Націоналістична або етноцентрична історична версія відіграє важливу роль у процесі легітимізації політичних претензій або захисту вже набутих політичних прав.

Етнічність політизується та породжує націоналізм тоді, коли етнічна спільність, що існує в певних межах, не тільки усвідомлює свою окремішність по відношенню до інших культурних спільнот, але і вважає, що етнічні кордони повинні співпадати з політичними, а національність правлячої еліти – з національністю тої спільноти якою вона управляє.

Індустріальне суспільство засноване на інноваційній діяльності і нових технологіях. У ньому необхідними є освічені люди, а виховання конкурентоздатного члена суспільства коштує досить дорого, оскільки дорогими є освіта та кваліфікаційна підготовка. З'являються нові форми самореалізації. Система комунікацій невілює місцеві відмінності, сприяє поширенню однорідної культури.

В умовах зіткнення різноманітних держав та груп у боротьбі за впливи та ресурси найбільші можливості має та культура, яка відчуває значну підтримку держави. Якщо така підтримка відсутня, то відбувається боротьба за її отримання. У етнополітичних конфліктах метою однієї із сторін, яка не має власної державності, є її створення. Прикладами на пострадянському просторі періоду розпаду СРСР можуть бути грузино-абхазький конфлікт, у якому аб-

хази прагнули відокремлення від Грузії, конфлікт навколо Нагірного Карабаху, молдавсько-придністровський конфлікт, низка конфліктів у колишній Югославії. У результаті конфліктів з'явилися невизнані держави, феномен яких позначає відсутність легального статусу, неврегульованість конфлікту та одночасно мету сторони, яка не має власної державності.

Націоналістичні ідеї спрямовані проти старих кордонів та держав. Розпад імперій та виникнення низки дрібних держав під сильним тиском національно-визвольних рухів одночасно активує механізм нових націоналістичних рухів, тепер вже у кожній із цих нових держав, де наявні національні меншини, які теж прагнуть до набуття державності. Так, спочатку розпався СРСР, а потім у багатьох незалежних державах виникли власні проблеми, що загрожували (і загрожують донині) їх територіальній цілісності. Принцип націоналізму, який вимагає, щоб етнічні та політичні кордони співпадали, призводить до заниження або заперечення моральних стандартів, коли прийнятними для суспільства можуть стати етнічні чистки, геноцид і т. ін.

Націоналізм, як поняття має нейтральне забарвлення. Головний фактор полягає у тому, які групи конкурують за право контролю над цим символом та його значенням, які цілі, програми та методи боротьби. У залежності від цього націоналізм може набувати руйнівного характеру.

Важливу роль в етнополітичних конфліктах відіграє релігійний (конфесійний) фактор. Релігійні гасла поряд із етнічними забезпечують мобілізацію населення, використовуються для виправдання методів та цілей певного руху. Релігійний зміст конфліктів не є виключно феноменом посткомуністичного чи світу що розвивається. Конфлікт у Північній Ірландії, наприклад, також базується на міжконфесійних протиріччях. Разом з тим в останній час особливо активні діють різного роду ісламські угруповання.

У колишніх СРСР та Югославії причиною підсилення релігійного фактору, в тому числі і на тлі численних конфліктів, стала системна криза, зміни політичних режимів, економічної системи та національно-державного устрою.

Іслам за відсутності сильної цивільної політичної влади прагне до закріплення за ним ролі регулятора духовного життя та соціальних відносин, а іноді і повністю зайняти ідеологічний вакуум який утворюється у такій ситуації. Так у конфліктах на Північному Кавказі, у Таджикистані, Нагірному Карабасі, у Косово релігійний фактор як елемент ідентичності відіграв досить важому роль. У протистоянні сербів та хорватів головним елементом ідентичності виступав не етнічний фактор, а конфесійний (сербі – православні, а хорвати – католики).

Релігія у етнополітичному конфлікті не є конфліктогенним фактором, а відіграє інструментальну роль. Вона широко використовується різноманітними політичними силами для обґрунтування територіальних або інших претензій, для виправдання та підсилення вже використовуваних насильницьких методів. Саме політизація релігії у конфліктному контексті може стати додатковою загрозою стабільності або ускладнювати пошуки політичних рішень.

Література:

1. Садохин А.П. Этнология – М., 2006. 287 с.
2. Системная история международных отношений в двух томах / Под редакцией А.Д. Богатурова. Том второй. События 1945 – 2003 годов. М., 2007. 720 с.
3. Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова, А.В. Мальгина. М., 2016. 688 с.
4. Шамраєва В.М. Європейський Союз: історичні, правові та інституційні основи. Х., 2014 160 с.
5. Коппель О.А. Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. Київ, 2001. 224 с.

PROBLEMS OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY IN THE XXI CENTURY

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНА СУТНІСТЬ ЕТАПІВ

Білик О. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач центру міжнародної освіти і співробітництва
Харківська державна академія культури*

Брагіна Т. М.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна*

Одним із напрямів розвитку вищої освіти України є підвищення рівня її доступності та відкритості для іноземних громадян, внаслідок чого за останні роки збільшилася кількість іноземців, які здобувають освіту в Україні. Інтенсивна взаємодія різних культур, активний обмін матеріальними та духовними цінностями, глобалізаційні процеси сучасного суспільства актуалізують проблему діалогу культур, яка виступає об'єктивацією актуальних форм соціокультурної взаємодії. Перед вищою освітою України постає завдання модернізації процесу навчання іноземних громадян, створення сучасного підґрунтя формування професійної компетентності майбутніх фахівців для зарубіжних країн, соціального розвитку особистості іноземних студентів, підвищення якості професійної освіти, що сприятиме конкурентоспроможності української вищої школи на міжнародному ринку освітніх послуг. Унаслідок цього пошук інноваційних методів фахової підготовки іноземних студентів, розробка нових технологій навчання, посилення уваги до процесу їхньої соціалізації в умовах іншомовного освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти (ЗВО) є актуальною науковою проблемою.

Різні аспекти соціалізації та соціальної адаптації іноземних студентів вивчають: А. Борисова, К. Буракова, І. Гребенникова, Дін Сінь, Н. Грищенко, І. Зозуля, В. Логінова, Н. Маяцька, О. Резван, Сін Чжефу, В. Стрельцова, Ху Жунсі, Т. Язвінська та ін.

Соціалізація іноземних студентів відбувається під стихійним впливом на особистість різних життєвих обставин у соціокультурному просторі України, а також шляхом цілеспрямованого соціального розвитку особистості в освітньо-культурному середовищі ЗВО. Оскільки в процесі соціалізації виокрем-

люються такі складові: стихійна соціалізація, відносно спрямована соціалізація, відносно соціально контрольована соціалізація, більш або менш свідома самозміна особистості [2, с. 22], зауважимо, що соціалізація іноземних студентів має свою специфіку, яка полягає в тому, що ці студенти зазнають впливу всіх складових соціалізації, але відбувається це в контексті нової, не знайомої їм культури, під час встановлення нових соціальних відносин з представниками інокультурного соціуму.

Соціалізація іноземних студентів у системі української вищої школи є характеристикою їхньої психологічної і соціальної готовності інтегруватися в новий соціум і культуру країни перебування, передусім у освітньо-культурне середовище ЗВО. Вона реалізується через різноманітні контакти з носіями норм і традицій нової культури, важливо, щоб цей процес на обмежувався лише стихійними контактами, а відбувався цілеспрямовано й організовано в навчальній та позааудиторній діяльності.

Але процес соціалізації характеризується неоднорідністю в залежності від періоду навчання іноземних студентів. Вивчення особливостей соціалізації студентської молоді, розгляд специфіки іноземних студентів як об'єкта соціалізації, узагальнення практичного досвіду соціалізації іноземних студентів у закладах вищої освіти України дозволили дійти висновку про те, що цей процес передбачає поступове зростання суб'єктно-особистісних властивостей у такій динаміці: індивід, який адаптується – суб'єкт предметно-практичної діяльності – суб'єкт соціальної взаємодії – особистість, яка перетворює себе і середовище. Отже, процес соціального виховання іноземних студентів як їхньої соціально контрольованої соціалізації можна розглядати як такий, що складається з трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації.

Соціальна адаптація (відбувається на підготовчому факультеті або на першому курсі за відсутності потреби мовної підготовки), характеризується тим, що іноземний студент пристосовується до умов нового для нього освітньо-культурного середовища, некритично сприймає це середовище і намагається виконувати всі вимоги і норми цього середовища, уникає стресових загроз та впливів. На етапі соціальної адаптації відбувається засвоєння інформації про майбутню професію та професійну діяльність відповідно до отримуваної професії, формування початкового розуміння майбутньої професії, пристосування іноземних студентів до навчально-професійної діяльності, починається входження в професію.

На жаль, сучасні дослідження найчастіше пов'язують проблеми мігрантів із адаптацією і розглядають весь період перебування іноземних студентів у країні навчання як соціальну, соціокультурну або соціально-психологічну адаптацію. Е. Кіршбаум представляє інші підходи, пов'язані зі стратегією двостороннього діалогічного процесу міжкультурної інтеграції. На його думку, інтеграція є видом соціальної міжкультурної взаємодії, однією із умов якої стає наявність міжкультурної компетентності. Він зазначає, що «при інтеграції (кооперації) ми

відмовляємося від приведення всіх учасників комунікації під спільний знаменник єдиної ціннісної системи; тут ми маємо справу з культурним плюралізмом при збереженні культурної ідентичності й ціннісних орієнтацій взаємодіючих сторін» [1, с. 158]. Соціальна інтеграція збігається з періодом навчання на базових факультетах, як правило, це перший – третій курси бакалаврської підготовки, якщо іноземні студенти навчалися на підготовчому факультеті, або ж другий – третій курси, якщо іноземні студенти володіють мовою навчання на достатньому рівні. На етапі соціальної інтеграції іноземний студент як суб'єкт діяльності структурує середовище, з позицій власних потреб виокремлює в ньому значущі елементи, здатен ставити конкретні предметні цілі та досягати їх, як суб'єкт соціальних контактів та відносин критично сприймає середовищні взаємодії, зіставляє їх зі своїми цінностями, висловлює свою позицію, може самопрезентувати себе та вступати в продуктивний діалог з представниками середовища. У цей час відбувається формування позитивного ставлення до своєї майбутньої професії, отримання нових знань про професію та професійну діяльність, розвиток професійних якостей, знань, умінь, навичок, які дозволять успішно реалізуватися на сучасному ринку праці, відбувається професійне самовизначення іноземних студентів.

Третій етап соціалізації іноземців – соціальна індивідуалізація – є складним організованим процесом, який передбачає достатньо високий рівень особистісного розвитку і може бути визначений як найвищий щабель розвитку й реалізації соціально-ціннісних орієнтацій особистості іноземного студента під час навчання в освітньо-культурному середовищі ЗВО України. Етап соціальної індивідуалізації передбачає можливість зміни себе та середовища, коли відбувається реалізація себе як творчої індивідуальності, апробація та корекція власної особистісної позиції в експериментах із середовищем і, як правило, реалізується на завершальному етапі навчання (четвертий курс бакалаврської підготовки, навчання в магістратурі, аспірантурі, стажування), якщо вищу освіту вони здобули в Україні. У цей час відбувається формування міжетнічної культури особистості іноземного студента та розпочинається його самореалізація як фахівця у професійній сфері. На етапі соціальної індивідуалізації відбувається формування та коригування професійних цінностей та настанов, що реалізується шляхом виробничої практики, дипломного проектування, починає вибудовуватися кар'єрна траєкторія іноземного студента як фахівця, розвивається професійна Я-концепція.

На кожному з етапів соціалізації для особистості важливим є певне функціонування освітньо-культурного середовища ЗВО. Так, на етапі соціальної адаптації освітньо-культурне середовище повинно сприяти первинній орієнтації в інформаційній реальності, яка його оточує, тобто засвоєнню відповідних базових понять й семантичних структур, демонструвати норми інформаційної діяльності та соціальної поведінки, захищати від негативних інформаційних впливів. На етапі соціальної інтеграції освітньо-культурне середовище ЗВО має продемонструвати зразки ефективної інформаційної діяльності, створити

стимули для такої діяльності, надати підтримку та допомогу в процесі її здійснення, створити комфортні психологічні умови для розуміння, прийняття суб'єктами один одного, їхнього навчально-інформаційного співробітництва. На етапі соціальної індивідуалізації освітньо-культурне середовище ЗВО має створити для іноземних студентів інформаційні умови для набуття індивідуально-стильових особливостей діяльності, для реалізації власних проєктів.

Отже, соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ЗВО є надзвичайно актуальною проблемою у контексті інтернаціоналізації вищої освіти України та має розглядатися у сукупності трьох етапів – соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації, кожен з яких потребує особливих соціально-педагогічних впливів.

Література:

1. Киршбаум Э. И. Интернализация образования. На путях к интеграционному взаимодействию. *Мир науки, культуры, образования*. 2010. № 6-1. С. 157–158.
2. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2006. 304 с.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Біляковська О. О.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Одним з провідних напрямів реформування національної системи освіти є модернізація освітнього процесу, що передбачає якісну професійну підготовку майбутніх вчителів на засадах компетентнісного, особистісного, діяльнісного підходів, оволодінням ними інноваційними технологіями, формуванням і розвитком сучасних педагогічних знань, умінь, здібностей. Лише добре підготовлений вчитель зуміє виплекати та сформувати творчих і мислячих учнів, зростити покоління успішних молодих людей, здатних змінювати світ на краще.

Вагому роль у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін має розвиток їхніх педагогічних здібностей, які забезпечать ефективність майбутньої педагогічної діяльності. Власне здібності – це внутрішня здатність людини відповідати певним вимогам у процесі діяльності. Їх підґрунтям є життєвий досвід, різні вміння, засвоєні знання, набуті навички

тощо. Зокрема, здібності за С. Гончаренком – це «стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності» [2, с. 114]. Водночас науковець С. Максименко визначає здібності як «індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного здійснення певної діяльності й визначають відмінності в оволодінні необхідними їй знаннями, уміннями, навичками» [3, с. 287].

Слід зауважити, що здібності, як властивості індивідуальності, мають складну багаторівневу природу. Ряд науковців вказує на ієрархічну структуру здібностей (Г. Айзенк, Г. Костюк, С. Рубінштейн, В. Чудновський, та ін.), яка визначається на трьох рівнях: органічному (біологічно, генетично зумовлені задатки здібностей); індивідному (розвиваються в процесі різноманітних видів діяльності, залежать від впливу соціального середовища); особистісному (психологічний вимір здібностей).

У процесі професійно-педагогічної підготовки важливим є розвиток педагогічних здібностей майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін. Педагогічні здібності за С. Гончаренком – це «сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення» [2, с. 135]. На переконання Н. Кузьміної «педагогічні здібності – це індивідуально стійкі властивості особистості, що полягають у специфічній чутливості до об'єкту, засобів, умов педагогічної праці й створення продуктивних моделей формування поданих якостей в особистості, яку виховуємо» [4, с. 14].

Одним з показників якості професійної підготовки майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін є низка педагогічних здібностей, які розвиваються у її процесі, а саме:

- дидактичні (виявляються в умінні чітко, доступно, цікаво, науково, логічно подавати навчальний матеріал, проводити досліди, використовувати різноманітні методи, прийоми, засоби і форми організації навчання тощо);
- комунікативні (характеризуються потребою у спілкуванні, здатністю легко налагоджувати контакт, викликати позитивні емоції й почуття задоволення від спілкування у процесі навчання);
- інтелектуальні (визначаються добре розвинутим науковим психолого-педагогічним мисленням, інтуїцією, глибокими та ґрунтовними професійними знаннями тощо);
- дослідницькі (сприяють розвитку вмінь вивчати та досліджувати педагогічні об'єкти, явища, факти і процеси, розробляти методiku вивчення предметів, а також впровадження сучасних технологій навчання у процесі вивчення природничо-математичних дисциплін);
- організаторські (дають змогу організовувати навчально-методичну роботу, науковий пошук, а також навчально-пізнавальну діяльність учнів);
- науково-пізнавальні (дають змогу використовувати сучасні досягнення науки у практиці, оволодівати новою інформацією тощо);

- перцептивні (передбачають педагогічну проникливість, спостережливість, уважність, педагогічну інтуїцію, здатність проникати у внутрішній світ дитини, сприймати і розуміти);
- сугестивні (ґрунтуються на здатності, використовуючи різні методи і прийоми педагогічного впливу створювати в учнів позитивну мотивацію до активної навчально-пізнавальної діяльності);
- експресивні (ґрунтуються на здатності «заражати» учнів і емоційно впливати на них за допомогою вербальних і невербальних засобів);
- рефлексивні (базуються на здатності до критичного мислення, самопізнанні, самоаналізі, самооцінюванні результатів професійно-педагогічної діяльності).

Слушною, на наше переконання є думка, що «важливою особливістю слід вважати те, що між здібностями, з одного боку, і знаннями й уміннями – з другого, існує тісний діалектичний зв'язок: для оволодіння знаннями завжди потрібні певні здібності, а сам процес формування останніх передбачає засвоєння адекватних знань і вмінь» [5, с. 29].

Водночас під час педагогічної підготовки майбутніх вчителів, можемо виокремити два рівні розвитку педагогічних здібностей:

- репродуктивний (відтворювальний) рівень здібностей, що характеризується здатністю людини використовувати на практиці знання і вміння, оволодівати різними видами діяльності;
- творчий рівень здібностей, що дає змогу на основі наявних знань і вмінь створювати нові, оригінальні продукти діяльності (наприклад, вчитель природничо-математичних дисциплін впроваджує в освітній процес інноваційні методи чи технології навчання тощо).

Для досягнення успішного результату щодо розвитку педагогічних здібностей у майбутніх вчителів доцільним буде застосування наступних форм і методів роботи на заняттях із педагогічних дисциплін, а саме:

- використання творчих завдань на основі рольової та дидактичної гри, спрямованих на прояв тих якостей студентів, що пов'язані з педагогічними здібностями;
- створення проблемних ситуацій для подальшого їх врегулювання та вирішення;
- моделювання та імітація уроків з природничо-математичних дисциплін;
- ознайомлення з навчально-виховним процесом загальноосвітніх навчальних закладів;
- створення педагогічного портфоліо з презентаціями власних досягнень.

Окрім того, у вирішенні важливої проблеми розвитку педагогічних здібностей майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін слід спиратися на різні методологічні підходи (особистісний, компетентнісний, діяльнісний, системний та ін.). Так, застосування особистісного підходу актуалізує розуміння індивідуальних особливостей особистості як неповторної цінності, потребу розвитку особистісних і професійних рис майбутнього вчителя природ-

ничо-математичних дисциплін, його здібностей, що забезпечуватиме в подальшому успіх у педагогічній діяльності. Впровадження компетентнісного підходу зосереджує увагу на сучасному розумінні професійно-компетентнісних засад майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін, забезпечить їм можливість розвивати й удосконалювати педагогічні вміння, самостійно та творчо вирішувати професійні завдання, усвідомлювати значущість педагогічної діяльності, відповідати за її результати [1, с. 22]. Застосування діяльнісного підходу зорієнтовано на розвиток педагогічних здібностей майбутніх вчителів, оволодіння різними способами мислення, формування професійної культури, проектування новоутворень. Системний підхід дає змогу розглядати розвиток педагогічних здібностей у контексті якості професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін як відкритої системи, що складається із взаємопов'язаних підструктур, забезпечує студентам необхідну суму знань, умінь, розвиток педагогічних навичок.

Отже, якість професійної підготовки залежить від рівня розвитку педагогічних здібностей майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін і набуває особливого значення у процесі його теоретичної та практичної підготовки до ефективної професійної діяльності.

Література:

1. Біляковська О. Освітнє середовище у забезпеченні якості професійної підготовки майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін. Наукові записки. Вип. 169. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 19-24.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
3. Загальна психологія: Підручник, ред. С. Д. Максименка. Київ: Форум, 2000. 543 с.
4. Кузьмина Н. В. Способности, одаренности, талант учителя. Ленинград: Знание, 1985. 32 с.
5. Федик О. Здібності як об'єкт психологічного аналізу. Психологія і суспільство, 2002. № 1. С. 28-34.

ЕКОНОМІЧНА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН ТА ЕКОНОМІКО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Варій М. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної та практичної психології
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Серед складових національної безпеки і небезпеки важливе місце займає економіко-психологічна безпека й небезпека держави.

Виходячи зі змісту психології національної безпеки і небезпеки, власне *економіко-психологічна безпека* за змістом являє собою таку психологію громадян і соціальну психологію різних людських спільнот даного суспільства, які відображають їхню психологічну готовність і спрямованість на реалізацію економічної діяльності, економічної поведінки та економічних відносин, що сприяють забезпеченню національних економічних інтересів і постійного розвитку економіки. За характером діяльності держави *економіко-психологічна безпека* являє собою систему скоординованих психологічних і соціально-психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення з боку громадян, людських спільнот, соціальної сфери, політики, екології, суспільних і державних інститутів, суспільства й держави загроз для нормального функціонування та розвитку економіки.

Разом з цим економіко-психологічна небезпека виявляється як деструктивна психологія економічної поведінки та економічних відносин суб'єктів економічної діяльності, котра завдає шкоди національним економічним інтересам, перешкоджає економічному розвитку держави й економічному благополуччю окремих громадян.

Нам виявлено, що центральним компонентом національної економіко-психологічної безпеки чи небезпеки є відповідна економічна свідомість, під якою ми розуміємо здатність суб'єктів економічної діяльності й економічних відносин на рівні держави, регіону, окремих підприємств, установ, організацій і закладів адекватно аналізувати економічні процеси, стани і властивості економіки держави, організацій та окремих осіб, виявляти залежності між ними й впливати на них.

Однак за змістом і спрямованістю економічної діяльності, стосовно національних економічних інтересів і впливу на економічний розвиток держави, окремих підприємств, установ, організацій та закладів й економічного благополуччя громадян, економічна свідомість може бути позитивною (конструктивною) і негативною (деструктивною).

Так, тією, яка забезпечує національну економіко-психологічну безпеку, є *конструктивна економічна свідомість*, що виявляється у здатності суб'єктів економічної діяльності на рівні держави, регіону, окремих підприємств, уста-

нов, організацій і закладів адекватно аналізувати економічні процеси, стани і властивості економіки держави, організації та окремих осіб, виявляти залежності між ними, виробляти до них своє ставлення і відповідно спрямовувати свою активність на таку економічну діяльність, розбудову і реалізацію економічних стосунків, які відповідають інтересам держави і громадянина та в цілому сприяють розвитку економіки.

Наші дослідження свідчать, що в бізнесменів середньої ланки, в котрих наявна *конструктивна економічна свідомість*, мотивація власного економічного успіху співвідноситься з мотивацією досягнення економічного успіху держави.

Разом з цим, тією, яка відображає національну економіко-психологічну небезпеку, є *деструктивна економічна свідомість*, що виявляється або в руйнуванні економіки держави, або в її спрямованості на реалізацію приватно вигідних економічних стосунків, які не відповідають інтересам держави і громадянина, або такій економічній діяльності, котра прямо завдає шкоди національним економічним інтересам і економічному благополуччю громадян.

Виявлено, що і конструктивна, і деструктивна економічна свідомість громадян може мати дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий рівні свого розвитку. Приміром, тіньова економіка, корупція, організована економічна злочинність, витіснення вітчизняного виробника, прийняття шкідливих для розвитку і функціонування економіки законів та ін. у своїй основі мають відповідну деструктивну економічну свідомість.

Зміст економічної свідомості окремих громадян і груп дозволяє їм реалізовувати ту чи іншу форму економічної поведінки, оскільки вона, своєю чергою, впливає на зміст економічних відносин та вектор економічної діяльності. Власне економічна поведінка являє собою конструктивні чи деструктивні вчинки й дії суб'єкта економічної діяльності чи економічних відносин, які спрямовані на задоволення ним економічних потреб та інтересів.

На прикладі України спостерігаємо, що іноді в основі тих чи інших політичних рішень щодо економіки держави лежать не національні інтереси, а потреби та інтереси окремих бізнесполітгруп – спільнот, які захищають інтереси бізнесу безпосередньо через участь самих бізнесменів або підставних осіб у великій політиці. Іншими словами, бізнесполітгрупа – це людська спільнота, смисл спільноті якої полягає в захисті, розвитку та прикритті бізнесу через захоплення (використання) певних (ключових) позицій у політичній системі держави.

Члени бізнесполітгрупи (на прикладі України) отримують вигоду у формі, по-перше, матеріальних цінностей (наприклад, за безцінь скуповують підприємства, засоби виробництва, компанії тощо), по-друге, економічних привілеїв (дотацій від держави, залучення до приватного сектору державних коштів та ін.), по-третє, несплати податків (для цього більшість законів України, які стосуються оподаткування, розроблені олігархами й прийняті завдяки їхнім угрупованням депутатів у Верховній Раді) та ін. При цьому наноситься серйозний збиток національній економіці, гальмується її розвиток. Безумовно, в

основі їхньої руйнівної економічної діяльності лежить відповідне психологічне підґрунтя, важливою складовою якої є відповідна свідомість, тобто деструктивна економічна (та й національна) свідомість.

І тіньова економіка, і рейдерство, і руйнування економічних об'єктів під прикриттям банкрутства чи з інших причин, і хабарництво з метою отримання економічної вигоди, і корупція, і гальмування розвитку малого і середнього бізнесу, і створення політичного «даху», і под. – у своїй основі мають деструктивні національну й економічну свідомість.

Отже, важливою для економічної безпеки держави є психологія економічної еліти, її національна і економічна свідомість, оскільки вона суттєво впливає на функціонування і розвиток економічної сфери. Власне економічна еліта держави формує психологію економічної поведінки та психологію економічних відносин суб'єктів економічної діяльності.

У випадку наявності в економічній еліті конструктивної національної та економічної свідомості – відбувається сталий розвиток економічної сфери суспільства; у випадку деконструктивної економічної (національної) свідомості – її руйнування або застій.

Цікавим є співвідношення національної та економічної свідомості. У випадку відсутності національної свідомості (на прикладі України) часто спостерігається байжужість суб'єкта економічної діяльності до економічних інтересів держави та економічного благополуччя громадян (наявна деконструктивна економічна свідомість). Насамперед це стосується тих, хто не є етнічним українцем, хто приїхав в Україну для «викачування» ресурсів і «великого» заробітку. Однак такі особи є і серед етнічних українців, що свідчить про відсутність у них конструктивної, насамперед, національної свідомості.

Важливою складовою конструктивної економічної свідомості є відповідальність, а деструктивної – безвідповідальність.

Відповідальність суб'єктів економічної діяльності та економічних відносин (як почуття) являє собою переживання ними економічних інтересів держави, а також власних дій і вчинків, спрямованих на їх забезпечення. Відповідальність як установка – це спрямованість суб'єкта економічної діяльності й економічних відносин на забезпечення економічних інтересів держави. На цій основі формується відповідні псі-програми економічно доцільної поведінки.

Безвідповідальність має різну мотивацію. Так, у тих людей, які причетні до руйнування економіки України, які гальмують її розвиток, відповідальність за долю України, її громадян не сформувалася з різних причин. Одні є іноземцями, яких зовсім не турбує доля української нації; вони бачать в Україні лише територію для власного збагачення, а в українцях – дешеvu, покірну робочу силу. Другі – згідно з розробленою Російською Федерацією стратегією нового поневолення України, з одного боку, руйнують економіку України через банкрутство, маніпулювання і здешевлення гривні, а з іншого – захоплюють (перекупувають) провідні галузі економіки, щоб узалежнити їх від Росії, або знищити як конкурентні. Навіть зараз, коли йде війна, такі дії не зупинені.

Треті – етнічно несвідомі українці (таких слід називати етнічними виродками або українськими яничарами), які так засліплені жагою багатства, що продали б рідну матір.

Важливим аспектом психології національної безпеки чи небезпеки є психологія національного лідерства в економіці. На жаль, українці віддали ключові місця в економічній, фінансовій, політичній та управлінській сферах, у тому числі й управління державою іноземцям, більшість з яких реально живуть в інших країнах, а Україна для них – територія для грабунку, збагачення.

За підрахунками компетентних фахівців за час незалежності Україна пограбована на більше, ніж чотири трильйони доларів, з них за кордон вивезено не менше, ніж один трильйон вісімсот мільйонів.

Тому проблеми виходу України із затяжної системної кризи, насамперед із глибокої економічної кризи, лежать не у площині нестачі інтелекту, не у площині відсутності ресурсів, фінансів, не у площині недосконалих законів і под., а у площині наведення порядку в державі, подолання корупції, відновлення верховенства права, адекватного управління державою тощо. А для цього слід змінити свідомість громадян нашого суспільства з деструктивної на конструктивну: від Президента України до пересічного громадянина.

PECULIARITIES OF TEACHING STUDENTS TO READ IN FOREIGN LANGUAGES WITH THE AID OF COMPUTER TECHNOLOGIES

Dovhopolova H. G.

*Senior Teacher of Chair of Educational Management and High School Pedagogy
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
Sumy, Ukraine*

The main purpose of teaching foreign languages in high school is formation and development of communicative culture of students. To acquire communicative competence in a foreign language without visiting the country where its carriers live is a very difficult task. Therefore, an important task of the teacher is creation of real and imagined situations of communication during the foreign language lessons using various methods and techniques. In this regard, the use of educational potential of the computer is extremely important.

Considering the fact that the students often have the task to work out quite a large amount of information in a short time, there is an additional need to focus on teaching to read with high speed. However, it requires special training.

The scientific problem of our research is the need for analysis of process of forming foreign language reading competence of students with the help of computer technologies.

It should be stressed, that computer-mediated communication is conducted primarily in written form. Reading with a computer can be done in three ways:

1. Incidental reading. Almost all computer programs attract user to read to complete tasks successfully regardless of their orientation.

2. Reading comprehension. It uses traditional programs for development of skills of reading.

3. Text manipulation. There is always a need to read during multiple transformations of the text in the text editor.

In our work, along with the incidental reading we also focus on training computer programs designed to develop the skills of reading for understanding.

An important advantage of using computer programs in the formation of communicative competence is their ability to simulate real communicative situations. When it comes to reading, it is necessary to consider differences of such study from the traditional (with a book), which, in our opinion, are significant. Firstly, the reading on the computer is provided from a screen that is vertically located source. This makes a situation of reading unusual. Secondly, the text on the screen is impermanent, because it is not always fully fit the screen, there is a need to use bands of scrolling to move the text, which requires reader's support efforts. During the work with the computer eyes can be tired, so users require constant regime of rest.

An important feature of the quick perception of messages is unprepared reading silently. Development of these skills is the task of high school. The involvement of the computer for this purpose brings students to the real conditions in which they will have to use the text as a mean of communication.

The use of computer program in the process of learning to read does not mean that the screen simply replaces the printed text. The computer is only a technical tool, which is used for practice in reading conventional printed texts. It is assumed that the ability to read text from the computer screen will be transferred to the reading of printed text.

Teaching reading should occur on the basis of specially organized activities. Consider how to provide the implementation of teaching reading as a form of speech activity with the help of computer program. It should be noted that any activity has a phase structure in which motivational, indicative, executive and control phases are distinguished. The last phase is particularly necessary in training communication, especially when we are talking about teaching using computer technologies because their inherent feedback is based on control.

Motivational phase of reading affects the desire to read the text, helps to relate it to the experience and interests of the student and, therefore, includes the purpose of reading, the psychological setting, the formation of need in reading, communicative and cognitive value of educational material, choice of kind of reading, creates guidelines for the implementation of activities, requires some form of control, etc. The main function of this stage is to arouse and keep the reader's interest in reading. Focus attention on the content is provided by disposition on the understanding,

before-text questions on the content, time of reading, a compulsory check of the depth and accuracy of understanding.

The motive of reading as a communicative activity is getting the information. Need to read the text should be natural, but it can be created artificially. Motivation to read is recognized as the need to fill the «information vacuum». It means that the reader is interested not primarily in linguistic, but in the informative aspect. The desire to read texts in a foreign language increases if the training material creates a positive emotional attitude. Therefore, the leading role of motivation belongs to the content of the text. Students are willing to read the text that is associated with the solution to a specific problem.

So, it is better to formulate the task before reading the text as a question, not a comment-summary, which already contains almost all the answers [1, p. 22]. The formation of the foreign language reading motivation is closely connected with the activity. It is based on the awareness of the need for reading and at the same time on the expected fun of reading. If the reader has reached the purpose of reading, his motivation increases. It is therefore necessary to examine the reading interests of different age, but at the same time the text must be understandable. Even if it is interesting, but does not match the student' level, the student starts to read word by word, which in turn reduces motivation. In addition, while working with the computer the student is involuntarily stimulated for learning, he has desire to master the techniques of working with computer [2, p. 43]. Modern multimedia learning computer programs and courses are accompanied by a variety of bright video images, animation, graphics, that, firstly, contributes to the motivation of reading, and for the second, to better understanding of the content of the text.

So, if the student has low cognitive-academic interests, interest in working with the computer will encourage his learning activities. Computer program can register the working process of each individual student, providing the teacher the necessary information at any time, which enables to carry out control over all stages of learning the material and modify the next task to each student in accordance with the level of fulfilment of the previous one. Computer program may make a table of reading speed, recording the achievements and success of each student in order to motivate him for further activities [1, p. 23].

Parts of the indicative phase are the definition of its subject, the means and conditions of implementation. The subject of any activity is a thought as a form of reflection of the phenomena of reality. The subject of reading will be the restoration the thoughts of the author embodied in the text by reader. The author cannot know in advance what his reader is, how it is informed on a particular topic, not to mention the knowledge of the language. For the reader, in turn, the information can be new, known or partially known. If the message consists of mostly unknown vocabulary, there is a high probability that the student will not read the text to the end.

The primary sources of information in the text are lexical means. If the student encounters difficulties with interpretation of some words when reading text from a computer screen, he can get instant help using the automated dictionary without

disturbing other students or referring to the teacher. Lack of grammar knowledge can also have a negative impact on the understanding of the text. That is why a lot of computer exercises on formation of lexical and grammatical reading skills are created (Azar, Triple Play English, English Tutor). In addition, computer program can provide reference and information services using cross-cultural and encyclopedic dictionaries [2, p. 44].

The executive phase of reading as an activity consists of a product (result) and significantly affects the understanding of the content of the text. Since the product of reading is the comprehension of the message, the term «understanding» can be seen as a process and as a result. So, learning to read supports the process of understanding and affects its result [3, p. 3].

Understanding as a result is characterized by such reader's psychological condition when he has finished the awareness to understand the author's thoughts and the whole concept of just read text. The result of the reading as a component of speech activity involves subjective interpretation of the information received in any form: assessment of author's thought, sharing it or creating own thoughts. The result can be both positive and negative. It can be expressed in verbal or nonverbal reactions.

Teaching to read should always end with a phase of control (self-monitoring and self-correction), and with testing of understanding of the text, which in our case is performed by doing the computer after-text exercises or tests. Performing such exercises can affect the student's mental state, because computer program evaluates its activity objectively, promptly and accurately.

It is well known that learning in high school has often not enough feedback. The quality of learning is judged by a teacher only according to the students' answers. And the most important – how the process of learning takes place – remains unknown, it means that there is only a finite feedback, and the current, the one that is used to check the actions of the students during the activities may be missed.

One of the most important characteristics of computer program is the presence of feedback, which gives the possibility to respond to any entered information using it in educational process. That is why computer program becomes a tool of management and control of training activities both for the student and for the teacher.

References:

1. Гапон Ю.А. Застосування комп'ютерної техніки на етапі введення нового навчального матеріалу у системі інтенсивного навчання іноземних мов. *Іноземні мови*. 2000. № 2. С. 22–26.
2. Муліна Н.І. Про стан викладання англійської мови на старших курсах вищих технічних закладів освіти. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2000. Вип. 2. С. 42–46.
3. Anderson J. Charles. *Assessing Reading*. Cambridge, 2000. 398 p.

COMPLEX APPROACH TO THE EDUCATIONAL SYSTEM OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Kovalenko O. Yu.

*Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
Department of Pharmacology and Clinical Pharmacology
State Institution Dnipropetrovsk Medical Academy
of the Ministry of Health of Ukraine*

Kovalenko-Marchenkova Ye. V.

*Candidate of Economics,
Associate Professor of the Department of Accounting, Economics and Personnel
Management of Enterprises
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture
Dnipro, Ukraine*

The training of highly qualified specialists who will be competitive in the world's personnel space is an actual task of the modern educational process. That is why the quality of student training is a top priority in the modern educational process.

The quality of teaching is a complex concept. One component of which is the study of basic theoretical material in lectures and practical classes. Teachers' experience and student feedback emphasize that the lecture course is an important part of improving the quality of the educational process, since it focuses on the basic moments for more effective mastering of theoretical material. The presentation of the material by an experienced lecturer helps clearer distinguish the main components of a particular topic and understand complex issues, shows the practical significance of the topic being studied for students. Therefore, the lecture course must be equipped with the required base of materials, multimedia presentations, which improve the process of absorbing and memorizing the material [1, Pp. 244 – 247]. It is important to interact with the students during theoretical classes as well as while practical ones, to constantly include them in the process of studying the material.

Another task of the faculty of higher education is to create a system of continuous education in the field of quality and ensure its continuous work. This system should be based on the acceptance of knowledge between different disciplines. The scientific approach to the formation of curricula and programs in related disciplines should be used [2, Pp. 247 – 249].

The next component of the educational system is the pursuit of practical classes, which requires the high professionalism of teachers. Nevertheless, the personal interest of students in acquiring knowledge is also important. It is important that the student actively participates in the discussion of the material in the classroom for the formation of a creative, socially active personality of a young specialist. A major component of the training in practical classes is the group form of the organization of the educational process. It provides an opportunity to improve the efficiency

of learning and helps students prepare for the same kind of teamwork after the end of the studying process [3, Pp. 170–174].

Independent work of students as an element of the education system, under the coordination of the teacher and non-auditorium one, enhances the active training of students, helps to consolidate the studied material, improves the process of comprehension and memorization of complex theoretical information.

In this kind of work, the teacher is an experienced mentor for the student. The task of the teacher is to motivate the student to self-study. But this type of the work may be ineffective without the proper control by an experienced teacher of the degree of understanding the material of each student [4, Pp. 93–94].

Therefore, only a reasonable ratio in hours between lectures, practical classes and independent work of students will be able to maximize the effect of the educational process.

As for the control of learning – it must be timely, held at different levels at all stages of studying the subject. It includes assessment of the initial level of knowledge, current control, final control of the knowledge obtained. For the screening evaluation of the acquired knowledge on the studied topics of study, computer test control, which includes situational assignments of various degrees of complexity, is effective [5, Pp. 100–103].

Identifying the basic theoretical knowledge of students during the theoretical analysis of each topic of the class in the process of individual tasks is also important for students in the context of in-depth learning and material memorization. Therefore, only a complex control of knowledge can show the whole picture of the results of learning process.

Of course, one of the essential and important components of the quality of studying process is the maximum provision of students with theoretical materials for each topic of the class. This allows students to concentrate on the main points, make the most important accents in the process of learning and memorizing the material.

These are modern basic textbooks, educational and methodological materials on the topics of the disciplines, electronic books, the possibility of organizing independent work in the library and computer classes, where students can conduct independent extra-curricular work.

The quality of education is also influenced by the opportunity to obtain additional knowledge, participating in the practical work of student scientific communities. Preparation and writing of scientific works, participation of young scientists in scientific and practical conferences, symposia, provides an opportunity to increase students' motivation for learning, helps to understand the practical value of received knowledges and skills, which also improves the quality of training [6, Pp. 575–576].

Therefore, the effectiveness of the educational system is closely related to the effectiveness of scientific research carried out in higher educational institutions. It is scientific activity that enables the faculty continuously to improve and supplement

their professional knowledge and practical experience. And attracting students to scientific work helps to improve the quality of education.

Summarizing, it should be noted that the management of the quality of education can be achieved through the rational and integrated use of resources, considering the harmonious inclusion of all components, as well as the correct placement of the attention of the students at the most important and necessary key points in the process of assimilating the theoretical and practical material. In general, all these components of a quality educational system will have an impact on the result in the process of training young professionals of high professional level.

References:

1. Бережний М. С., Шубчинський В. Д. Ключові компетентності в освіті. *Стратегія якості у промисловості і у освіті*: праці IX міжнар. конф. Том III (Варна, 31 травня – 7 червня 2013р.), Дніпропетровськ – Варна, 2013. С. 244 – 247.
2. Бережний М. С., Шубчинський В. Д. Вплив креативності на рівень технологічної компетентної діяльності викладача. *Стратегія якості у промисловості і у освіті*: праці IX міжнар. конф. Том III (Варна, 31 травня – 7 червня 2013р.), Дніпропетровськ – Варна, 2013. С. 247 – 249.
3. Галушко О. І., Веселова С. І., Галушко І. М. Підвищення креативного потенціалу студентів за допомогою аудиторної навчально – дослідницької роботи. *Стратегія розвитку України в глобальному середовищі*: матеріали V міжнар. наук. – практ. конф. (Симферополь – Ялта, 2011 р.), Симферополь – Ялта, 2011. С. 170 – 174.
4. Колесниченко Г. Г., Коваленко Е. Ю., Бондаренко Ю. П., Чумаков А. Н. Алгоритм самостоятельной работы студентов на курсе клинической фармакологии в современных условиях. *Нове у медицині сучасного світу*: праці міжнар. наук. – практ. конф. (м. Львів, 24 – 25 листопада, 2017 р.), Львів, 2017. С. 93 – 94.
5. Колесниченко Г. Г., Коваленко Е. Ю., Коваленко В. Л., Чумаков А. Н. Некоторые вопросы использования простых клиент – серверных приложений в учебном процессе. *Проблеми та стан розвитку медичної науки та практики в Україні*: праці міжнар. наук. – практ. конф. (м. Дніпро, 8-9 червня 2018 р.), Дніпро, 2018. С. 100 – 103.
6. Опришко В. І., Коваленко О. Ю. Знання історії навчального закладу, як фактор формування духовних цінностей студентів. *Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі*: матеріали 10 ювілейної Всеукр. навч. – наук. конф. з міжнар. Учасю (м. Тернопіль, 2013 р.), Тернопіль, 2013. С. 575 – 576.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СИТУАЦІЇ УСПІХУ НА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Кримчак Л. Ю.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи*

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

На сьогодні перед освітянами усього світу гостро постає питання щодо вдосконалення сучасних методів викладання в закладах вищої освіти (ЗВО). Для цього вивчаються різноманітні моделі й технології успішного навчання. Звертається увага на новітні методики, завдяки яким ефективна підготовка висококваліфікованих фахівців дозволить зробити потужний ривок уперед. Не обходить це питання і підготовки майбутніх соціальних працівників, в основі якої лежить інтерактивна модель навчання. Адже, у Стандарті вищої освіти для підготовки здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) рівні за спеціальністю 231 «Соціальна робота», кількість аудиторного часу, що відводиться на вивчення дисциплін в межах інтерактивних форм навчання має складати як мінімум 40% від загальної кількості часу на навчання.

З точки зору психологів та педагогів, інтерактивність навчального процесу в ЗВО позитивно впливає на формування мотивації до навчання – системи потреб, мотивів та цінностей, які виступають рушійною силою в активізації студентської молоді до пізнавальної діяльності, в прагненні нею оволодіти професійними знаннями та вміннями.

Важливо зазначити, що у науковій літературі мотивація до навчання тісно пов'язана з такими поняттями, як: «мотив», «потреба», «успіх», «ситуація успіху».

Цікавим є той факт, що категорія мотиву в навчальній діяльності не має універсального визначення. Тобто, розглядається науковцями, як міждисциплінарна. Але, ми підтримуємо точку зору Н. Обозова, який характеризує мотив як спонукання особистості до діяльності, пов'язаної з задоволенням її потреби [5, с. 101]. Коли потреба до навчання розглядається у вигляді переживання необхідності, що стає умовою для нормального розвитку та успішного життя (у нашому випадку) студента.

Повертаючись до проблеми мотивації до навчання, слід зазначити, що на сьогодні вона займає провідні позиції у багатьох дисертаційних дослідженнях з психології мотивації (Н. Андрєєва [1], Н. Клименко [2] та ін.). Проте, не зважаючи на теоретичну й практичну значущість цих робіт, вони, все ж таки, не формують конкретного уявлення про психолого-педагогічні аспекти впли-

ву ситуації успіху на формування мотивації до навчання майбутніх соціальних працівників у процесі інтерактивного навчання.

Спираючись на дослідження ряду науковців (М. Кубишкіна та ін.), ми визначили ряд умов, від яких, на наш погляд, може залежати ступінь мотивації до навчання майбутніх соціальних працівників у межах навчального процесу ЗВО:

- особистісна зацікавленість студента в оволодінні знаннями;
- рівень попередніх навчальних вмінь та навичок;
- особистісні взаємовідносини, що склалися з конкретним викладачем, стиль взаємодії викладача зі студентом;
- характер комунікації, який прийнято в даній студентській групі;
- відношення референтних осіб до отримання знань в цілому та в межах окремих дисциплін;
- стиль викладання, прийнятий в конкретному закладі вищої освіти;
- соціальна орієнтація думки студентів у професійній необхідності певної дисципліни й ін. [4].

На нашу думку, зазначені вище умови можуть бути створені завдяки організації навчального процесу з опорою на інтерактивну модель, змістовне наповнення якої складатиметься з моделювання життєвих ситуацій, рольових ігор, спільного вирішення соціальних проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Така модель сприятиме виробленню цінностей у майбутніх працівників соціальної сфери, створенню атмосфери співробітництва та взаємодії, формуванню у студентської молоді демократичних й гуманних поглядів на навколишнє середовище, вмінь критично мислити та приймати продумані рішення.

Навчання на кафедрі соціальної роботи в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара має свою специфіку. Не зважаючи на те, що студенти володіють не багатим життєвим досвідом, у майбутній професійній діяльності їм прийдеться працювати з людьми різних вікових категорій, забезпечувати їх соціальний захист, надавати соціальну допомогу і підтримку. Задля збагачення життєвого досвіду студентів, викладачі кафедри застосовують діалогове навчання, під час якого юнаки та дівчата вчаться толерантно відноситися до альтернативних точок зору, приймати участь у дискусіях, успішно взаємодіяти з оточуючими. Для цього на семінарських заняттях застосовується парна та групова робота, використовуються дослідні й творчі проекти, вивчаються документи та різні джерела інформації. Студенти не отримують від викладача готових знань. Вони стають повноцінними учасниками навчального процесу.

Проте, виникає ряд питань, а саме:

1. Як спонукати молодих людей до прояву ініціативи та творчості?
2. Як прищеплювати їм прагнення допомагати один одному та разом долати труднощі в навчанні?
3. Як формувати в них впевненість у власні сили, створити добрий настрій та дружні стосунки в групі?

З нашої точки зору, відповіддю на означені вище питання може бути – ситуація успіху, яка є вагомою складовою фундаментальної галуззі знань – педагогіки успіху (У. Глассер, Ш. Амонашвілі, Л. Кондрашова, А. Маслоу, К. Платонов, І. Якіманська) [3].

З метою оцінити рівень сформованості потреб у досягненні успіху в ситуації інтерактивного навчання, серед студентів 1-5 курсів (112 осіб) кафедри соціальної роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у 2017-2018 рр. було проведено опитування. Діагностичним інструментарієм виступили: методика Т. Елерса «Діагностика мотивації до уникнення невдач» та адаптована методика Шуберта «Діагностика ступеню готовності до ризику».

У результаті опитування було виявлено, що до групи студентів з високим (37%) рівнем потреби в досягненні успіху статистично значимо (вище за 21 бал) переважають викладачі з демократичним стилем педагогічного спілкування та емоційно-методичним стилем педагогічної діяльності. Серед таких респондентів простежується підвищена кількість осіб (28 студентів) з внутрішньою мотивацією до навчання, нормальним, конформним або домінуючим типом особистості. Ці юнаки та дівчата віддають перевагу середньому рівню ризику.

У групі студентів з низьким рівнем потреби (53%) в досягненні успіху статистично значимо (від 1 до 10 балів) переважають викладачі з авторитарним стилем спілкування та раціонально-методичним стилем педагогічної діяльності. Такі результати респонденти пояснюють тим, що прагнуть обходити невдачі та запобігати виникненню будь-яких ризиків, при цьому дуже сподіваються на успіх.

Отже, отримані результати, дали можливість припуститися думкою, що висока ймовірність розвитку потреби в досягненні успіху у майбутніх працівників соціальної сфери пов'язана з емоційно-методичним стилем педагогічної діяльності в умовах інтерактивного навчання ЗВО, демократичним стилем педагогічного спілкування при умові переважно внутрішньої мотивації до навчання нормального, конформного або домінуючого типу особистості.

Резюмуючи, зазначимо, що механізм регуляції активності майбутніх соціальних працівників через емоції успіху потребує досконалого вивчення. Реалізація викладачами ЗВО умов ситуації успіху в процесі інтерактивного навчання, сприятиме виникненню у студентів мотивації до діяльності та формуванню успішної життєвої позиції в майбутньому.

Література:

1. Андреева Н.В. Методика развития мотивации к профильному обучению биологии у учащихся 9 класса: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)»; Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2010. 200 с.

2. Клименко Н.О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
3. Кримчак Л.Ю. Значення педагогіки успіху в підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 4. С. 75-81.
4. Кубышкина М.Л. Психологические особенности мотивации социального успеха: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01. СПб., 1997. 20 с.
5. Обозов Н.Н. Словарь практического психолога. Санкт-Петербург, Облик. 1998. 200 с.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Лопатюк О. В.

аспірант кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук

Льотна академія

Національного авіаційного університету

м. Кропивницький, Україна

Аналіз наукової та професійно спрямованої літератури [2], нормативних документів [3], навчальних планів, досвіду роботи диспетчерів управління повітряним рухом надав змогу визначити компоненти (мотиваційний, когнітивно-операційний та корегувально-прогностичний), які, на наш погляд, найбільш точно розкривають досліджуваний феномен, а саме професійну рефлексію, та відповідають його сутності.

Кожен з цих компонентів має власні критерії та показники. Надамо змістовий опис кожного компонента професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Зміст **мотиваційного компонента** наповнюють професійно-значущі мотиви, настанови та цінності, які спрямовують навчальний процес на формування потреби в отриманні знань про сутність рефлексії, усвідомлення ролі й практичного значення професійної рефлексії для майбутньої професійної діяльності; розвивають інтерес до неї; спонукають до розв'язання навчально-професійних завдань; формують та розвивають внутрішню позитивну мотивацію до оволодіння професійною рефлексією, яка полягає в реалізації накопичених рефлексивних знань, умінь і навичок у майбутній професії; стимулюють розвиток процесів мислення; розширюють кругозір, що сприяє удосконаленню, саморозвитку професійної рефлексії.

Вищенаведене обґрунтовує важливість наявності мотиваційного компонента в структурі професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. Якщо курсанти льотних навчальних закладів будуть мати глибокі знання та необхідні вміння, які не підкріплені мотиваційними складниками, то втрачається можливість досягнення стійкого та ефективного виконання функціональних обов'язків диспетчерської діяльності у сфері авіації.

Критерієм мотиваційного компонента вважаємо спонукальний. Показниками спонукального критерію є: сформованість мотивації до здійснення рефлексивної діяльності в професійній підготовці; розуміння значущості професійної рефлексії для майбутньої професійної діяльності.

Когнітивно-операційний компонент формується з переліку знань, умінь та навичок у процесі фахової підготовки. Результатами рефлексії є новий образ «Я», на основі якого відбувається саморегуляція, корекція дій. Цей компонент спрямований на осмислення майбутніми фахівцями власного досвіду, вироблення критеріїв успішної навчально-професійної діяльності, аналіз змін, розвиток рефлексивних навичок.

Б. Ломов зазначав, що когнітивна функція (психіки) лише на рівні свідомості виступає як пізнання у повному розумінні цього слова, себто як активне цілеспрямоване набуття знань [1].

Набуті знання, інтелектуальні здібності та властивості, здатність бачити та розпізнавати проблему, інтерпретаційність мислення наповнюють когнітивно-операційний компонент формування професійної рефлексії майбутніх фахівців. Повнота й глибина їх знань про сутність рефлексії, її роль в індивідуально-особистісному та професійному розвитку курсантів становлять фундамент рефлексивних умінь. Знання такого виду забезпечують стійкість і тривалість рефлексивних дій, послідовність їх реалізації, спонукають до вияву рефлексивних умінь у навчально-професійній діяльності, націлюють на розпізнавання проблем у власному житті, навчанні, взаєминах з оточуючими.

Оволодіння знаннями про сутність професійної рефлексії допомагає майбутнім диспетчерам управління повітряним рухом ефективніше досягати результатів діяльності у відповідності з прийнятими професійними нормами, вимогами та стандартами.

Когнітивно-операційний компонент також передбачає використання навичок рефлексії в навчально-професійній діяльності з урахуванням завдань, що постійно змінюються, а саме: узагальнювати й аналізувати досвід своєї навчальної роботи й запозичувати позитивний, ефективний досвід працюючих колег; аналізувати отримані в процесі діяльності результати з метою подальшого вдосконалення; прогнозувати наслідки своїх навчально-професійних дій; адекватно оцінювати ситуацію; самостійно визначати шляхи професійного самовдосконалення з урахуванням власного досвіду; мати адекватну самооцінку, реально оцінювати свої можливості, знання вміння, навички; аналізувати оперативну діяльність; вміти діяти в невизначеному й рухливому середовищі при одержанні неповної й неоднозначної інформації тощо.

Критерієм когнітивно-операційного компонента професійної рефлексії майбутнього диспетчера управління повітряним рухом є пізнавально-діяльнісний. Показниками цього критерію є сформованість структурної системи наукових знань про рефлексію, її роль та значення у професійній діяльності; володіння необхідними рефлексивними вміннями та навичками; якість та самостійність дій щодо здійснення професійної рефлексії.

Корегувально-прогностичний компонент передбачає здійснення курсантом аналізу навчально-професійної діяльності, оцінювання результатів професійної підготовки за допомогою самоконтролю, самоорганізації, самовизначення та корегування роботи для підвищення успішності під час навчання в льотних закладах. Цей компонент допомагає чіткіше планувати майбутню навчальну діяльність, застосовуючи рефлексивні вміння в подальшій роботі; усвідомити те, чому навчаєшся; оцінити свій рівень сприйняття матеріалу та передбачити наступні кроки в його опрацюванні; порівняти власні сприйняття з думками інших та скорегувати отриманий результат; внести корективи в навчання.

Розвиненість корегувально-прогностичного компонента виявляється в наявності швидкої реакції на ті чи інші обставини, а також у вмінні критично мислити, аналізувати власну навчально-професійну діяльність, знаходити протиріччя й недоліки, засоби їхнього усунення, висловлювати власні думки та судження, адекватно оцінювати виконання своїх обов'язків, обґрунтовувати власну поведінку, аргументувати, доводити, роз'яснювати та розв'язувати поставлені завдання.

Сформованість корегувально-прогностичного компонента перевірятимемо за допомогою оцінного критерію. Його показниками визначено здатність до оцінювання професійної рефлексії, здійснення курсантами самодіагностики та самопізнання, проектування власної стратегії професійного розвитку, аналіз та корекція професійної поведінки в стандартних та екстремальних умовах.

Виокремлені компоненти професійної рефлексії співвіднесено із специфікою діяльності майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом і можуть забезпечити досягнення стабільного та ефективного використання професійної рефлексії при виконанні диспетчерських обов'язків у навчально-професійній діяльності.

Література:

1. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 444 с.
2. Макаров Р. Н., Герасименко Л. В. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления: монография. М.: КОД, 1997. 529 с.
3. Освітньо-професійна програма бакалавра. Галузь знань 070102 «Аеронавігація». МОН України. К.: [б.в.], 2009. 56 с.

ЛІДЕРСТВО ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Модестова Т. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
м. Сєвєродонецьк, Луганська область, Україна*

Ефективне та сильне лідерство є необхідною складовою сучасного освітнього середовища. Вища школа як осередок підготовки фахівців, конкурентоздатних на світовому ринку праці, у першу чергу, має реагувати на потреби сучасного суспільства. Стратегія реформування вищої освіти України відображає відповідні наміри державної політики: поліпшення якості вищої освіти, відповідність рекомендаціям і стандартам європейського простору вищої освіти, врахування кращих світових практик, освіта як головна технологія досягнення відповідності вимогам і потребам суспільства та особистості, підтримка ініціативних лідерів та груп з розробки політики якості, кристалізації спільних цілей та правил поведінки, співпраці у розвитку культури постійного поліпшення якості та її популяризації в українському суспільстві [1].

Лідерство у галузі вищої освіти є багатоаспектним явищем, комплексність якого зумовлена тривалим процесом еволюції теорії управління та широким спектром сучасних потреб та викликів суспільства. Наукове дослідження зазначеної проблеми в освітній галузі є особливо актуальним в період значних змін, що переживає наша країна. Адже, лідерство як інструмент «нового управління» [2] вимагає від лідера та його послідовників переосмислення життєвих пріоритетів, зосередження зусиль на розвитку духовності, високих моральних якостей, виявленні людяності та доброзичливого ставлення, створенні сприятливих умов для ефективної взаємодії на засадах довіри та взаємоповаги, що, безумовно, є пріоритетом для освіченої людини.

Досвід Великої Британії репрезентує інноваційні підходи до імплементації лідерства в галузі вищої освіти, що слугує дороговказом для інших країн, через запровадження відповідних освітніх програм на базі закладів вищої освіти [3] та комплексну діяльність професійних організацій на засадах державної підтримки [4], зокрема, в контексті підвищення кваліфікації управлінського, адміністративного та науково-педагогічного складу університетів, професійного консультування та підтримки закладів вищої освіти в період соціально-економічних трансформацій, а також, сприяння інтернаціоналізації вищої освіти в контексті взаємовигідного співробітництва національних та закордонних установ, причетних до вищої школи.

Лідерство у галузі вищої освіти є інноваційним інструментом реформування вітчизняної системи вищої освіти, який дозволяє імплементувати індивідуалізований підхід до кожного окремого закладу вищої освіти на базі кращих світових практик. Це, безумовно, сприятиме прискоренню процесу:

привести вітчизняну освітню систему у відповідність до рекомендацій та стандартів європейського простору вищої освіти, впровадити та адаптувати кращі світові практики, реформувати систему фінансування вищої освіти, інтегруватися у світовий освітній і науковий простір, модернізувати та професіоналізувати управління вищою освітою, забезпечити інноваційний напрям розвитку системи освіти. На даному етапі вбачаємо перспективу реалізації поставлених завдань через підвищення кваліфікації управлінського, адміністративного та науково-викладацького складу вітчизняних закладів вищої освіти в зазначеному контексті на міжнародному рівні, імплементацію інституційних проектів під керівництвом міжнародних експертів [5], налагодження продуктивних міжнародних зв'язків [6], тощо.

Розвиток особистого лідерського потенціалу є одним з ключових завдань вищої освіти, що зумовлює необхідність відповідної підготовки для випускників вітчизняних закладів вищої освіти, а також, надання можливості для кожного окремого представника університетської спільноти розвинути та реалізувати власний потенціал лідера у відповідній ситуації та обставинах. Це, в свою чергу, зумовлює потребу в обізнаності власних сильних сторін, прийнятті та опрацюванні недоліків, а також, формуванні глибшого усвідомлення змісту та особливостей реалізації лідерства в умовах вищої освіти. Основними викликами, що зумовлюють відповідні завдання реалізації лідерства в системі вищої освіти, є: відповідність слів та дій, цілісність та автентичність особистості, розуміння лідером очікувань послідовників [7].

Технології розвитку особистого лідерського потенціалу у вищій школі мають відображати кращі світові практики та бути адаптованими до потреб вітчизняних закладів вищої освіти. По перше, потрібно враховувати той факт, що менеджмент та лідерство в контексті вищої освіти мають принципові відмінності за напрямом спрямування зусиль, змістом та відношенням до діяльності, а також, характеризуються різними вимогами до особистісних якостей, ролей та результатів діяльності. З іншого боку, це взаємопов'язані та взаємодоповнюючі феномени, що дозволяють скласти цілісну картину розвитку вищої освіти на засадах сталого суспільного розвитку, інноваційних підходів до навчально-дослідної діяльності та впровадженні «економіки знань».

По друге, ефективний розвиток відповідних навичок та вмінь потребує тісної співпраці з міжнародними експертами у відповідному контексті. Зокрема, за результатами участі університетів України протягом 2016-2018 років в міжнародному проекті – Програмі з розвитку лідерського потенціалу [5], тренінгові технології визначено серед найбільш ефективних підходів до розвитку особистого лідерського потенціалу в умовах вітчизняних ВНЗ.

Нарешті, адаптація досвіду вищої освіти Великобританії передбачає відповідну організацію навчання через чергування індивідуальної, групової та фронтальної діяльності, забезпечення міцного зв'язку теоретичного матеріалу з практичним досвідом учасників, спрямованість на інтерактивні види діяльності, заохочення до дослідження та самопізнання. Відповідна модель містить

70% навчання на власному досвіді (навчання на робочому місці, бізнес-завдання, проекти, щоденна діяльність); 20% – соціальне навчання (неформальний коучинг та відгуки, робота з рольовими моделями, спостереження за ними, набори для практичного навчання, співробітництво, спільні роздуми); 10% – формальне навчання (тренінги, семінари, конференції, зустрічі зі спеціалістами). Важливим аспектом успішності впровадження відповідної технології в навчальний процес вищої школи є виконання процедур, спрямованих на встановлення контакту з аудиторією, створення доброзичливої атмосфери та відчуття безпеки.

Література:

1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект). URL : http://osvita.ua/doc/files/news/438/43883/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf
2. Калашнікова С.А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій : дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.06 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Київ, 2011. – 462 с.
3. View Courses in Leadership in United Kingdom 2018. URL : <https://www.academiccourses.com/Courses/Leadership/United-Kingdom/>
4. Leadership Foundation for Higher Education : official website. URL : <https://www.lfhe.ac.uk/>
5. Ukraine Higher Education Leadership Development Programme. URL : <http://www.britishcouncil.org.ua/en/programmes/education/leadership-development>
6. Модестова Т.В. Потенціал взаємодії із академічною спільнотою Великобританії в контексті розробки стратегії розвитку для переміщених ВНЗ України // Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (11.02.2017) / За ред.. С. Щудло, О. Заболотної, О. Ковальчук. Київ Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2017. С. 119-121.
7. Модестова Т.В. Технології розвитку особистого лідерського потенціалу вищої освіти Великобританії // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. Вип 2 (77). Сєвєродонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. С. 179-191

ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ – ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Парасей-Гочер А. О.

*аспірант відділу педагогічної психології і психології праці
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Останнім часом в процесі включення України в інтегрований соціальний, економічний, політичний європейський простір актуалізується необхідність у визначенні нових стратегій розвитку українського суспільства. Щорічно, як в Польщі, так і в Україні, покращити життєустрій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, намагаються за допомогою різноманітних нормативно-правових актів та вдосконалення законодавства. Розпочато процес деінституалізації інтернатних закладів. У рамках проекту модернізації соціальних послуг прийнято Національну стратегію та план дій з реформування інтернатних установ на 2017-2026 рр. [3].

Турбота про сім'ї, які опинилися в кризовій ситуації, дітей та підлітків-сиріт, позбавлених батьківського піклування, їхнього психологічного розвитку та соціалізації – одне з найактуальніших завдань сучасного суспільства. Тому, наряду з соціально-економічним, духовне відродження країни є не побічним наслідком демократичного процесу, а й найважливішою передумовою.

Проблему формування духовних цінностей в перехідному віці дітей досліджували С.С. Андреев, В.В. Знаков, Н.В. Маслова, Н.В. Павлик, Е.О. Помиткін, О.В. Шкіренко та інші.

Дослідниця духовності та духовного розвитку Г.П. Шевченко зазначає, що «найвищою цінністю в системі людських цінностей є особистість дитини, людина як культурна цінність» [2, с. 149]. Тому, Г.П. Шевченко наголошує на тому, що «духовні цінності мають конкретний прояв у морально-естетичних, світоглядних позиціях, які не тільки усвідомлюються, але й емоційно переживаються особистістю» [2, с. 148].

Особлива увага приділяється актуалізації вивчення ціннісних орієнтацій сучасної молоді, особливо підлітків-сиріт та позбавлених батьківського піклування, завдяки яких формуються уявлення про те, що є значущим для дітей та підлітків, що є їх цінностями, орієнтирами, ідеалами та інтересами.

Отже, нами було проведено дослідження духовних цінностей як психологічного чинника духовного розвитку особистості підлітків-сиріт за допомогою методики «Діагностика духовної ціннісної спрямованості» Е.О. Помиткіна [1]. Дослідження проводилось на базі Миколаївської загальноосвітньої школи-інтернату І-ІІІ ступенів № 5 для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, Мішково-Погорілівської санаторної загальноосвітньої школи-інтернату І-ІІІ ступенів Миколаївської обласної ради для дітей-сиріт і

дітей, які позбавлені батьківського піклування. Для порівняльної діагностики було долучено підлітків з загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 м. Миколаєва та Миколаївської гімназії № 41. Загальна кількість респондентів становила 204 осіб 7-8 класів (віком 12-14 років).

Автор методики, Е.О. Помиткін, виділяє таку групу духовних цінностей: гуманістичні, естетичні, екологічні, пізнання та самопізнання, самовдосконалення, самореалізація, відповідальність, яка відображає духовно-моральну направленість особистості та наводить призначеність даної методики для виявлення найважливіших характеристик духовного розвитку:

- духовного потенціалу, який інтегрує вольові якості характеру та духовну спрямованість особистості;
- орієнтації особистості на духовні цінності [1, с. 103-111].

В результаті дослідження були отримані наступні результати.

Кількісні показники результатів обстеження досліджуваних двох груп підлітків за методикою «Духовний потенціал особистості» Е.О. Помиткіна презентовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діагностики показників духовної ціннісної орієнтації підлітків N=204

Вимірювальні показники духовної ціннісної орієнтації	Рівні	Підлітки-сироти (N=102)		Підлітки з родин (N=102)	
		Осіб	%	Осіб	%
Гуманістичні	Високий	10	10	31	30
	Середній	49	48	53	52
	Низький	43	42	18	18
Естетичні	Високий	12	12	19	19
	Середній	43	42	57	56
	Низький	47	46	26	25
Екологічні	Високий	14	14	23	22
	Середній	48	47	52	51
	Низький	40	39	27	27
Пізнання та самопізнання	Високий	7	7	23	22
	Середній	56	55	59	58
	Низький	39	38	20	20
Самовдосконалення	Високий	10	10	20	20
	Середній	48	47	65	64
	Низький	44	43	17	16
Самореалізація	Високий	10	10	20	20
	Середній	47	46	65	64
	Низький	45	44	17	16
Відповідальність	Високий	9	9	22	21
	Середній	50	49	62	61
	Низький	43	42	18	18

Результати дослідження розвитку духовних цінностей підлітків-сиріт та підлітків з родин (табл. 1) свідчать, що вищими показниками в групі досліджуваних підлітків з родин в порівнянні з результатами підлітків-сиріт виявились «само-реалізація» та «самовдосконалення», хоча і перебувають на середньому рівні.

Аналіз показників духовних цінностей підлітків-сиріт показав, що всі досліджувані мають практично однакові середні показники з тенденцією до низького показника. Як видно з таблиці 1 найнижчий рівень діти-сироти показали на таких показниках, як естетичний та самореалізація.

При дослідженні було виявлено, що такі духовні цінності, як «пізнання та самопізнання» – (56 балів – підлітки-сироти і 59 балів – підлітки з родин) однаково важливі для двох досліджуваних груп респондентів.

Результати дослідження розвитку духовних цінностей підлітків-сиріт та підлітків з родин (рис. 1) свідчать, що підлітки з родин прагнуть до духовного зростання, натомість однолітки з інтернатів знаходяться на не достатньому рівні.

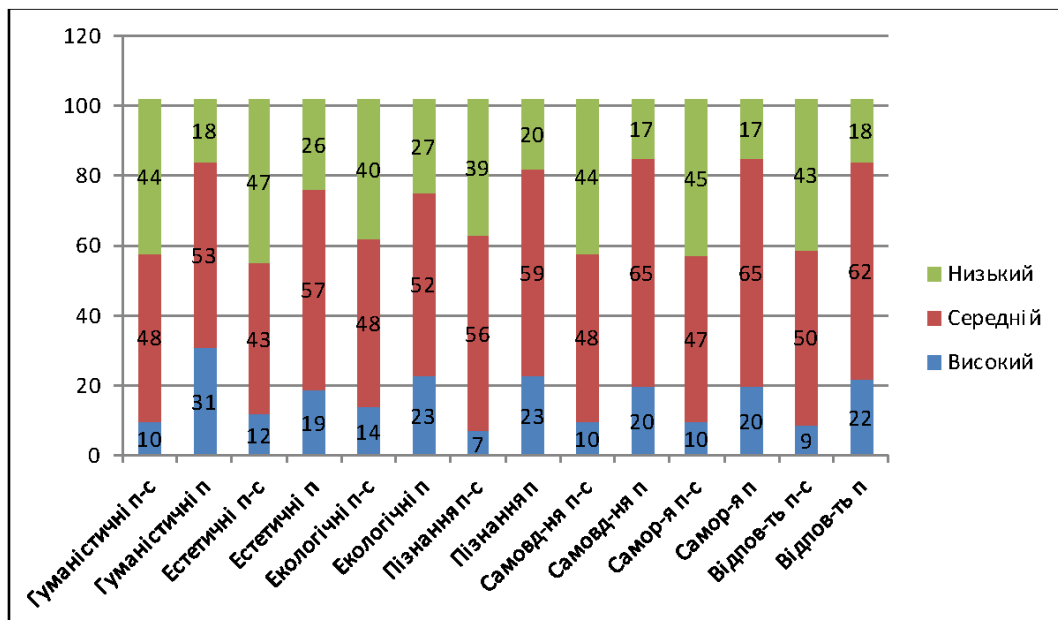

Рис. 1 Кількісні показники розвитку духовних цінностей у підлітків-сиріт та підлітків з родин (в балах)

У результаті проведеного аналізу за коефіцієнтом значимості відмінностей було встановлено емпіричне значення показника t-критерію Ст'юдента для груп досліджуваних за всіма шкалами духовних цінностей на рівні «***» – $p \leq 0,001$.

Ми вважаємо, що розвиток особистості і духовний розвиток є взаємопов'язаними процесами, що зумовлюють спілкування, спрямованість, самосвідомість, діяльність, творчість, духовні орієнтації особистості.

Тому, для духовного розвитку підлітків-сиріт необхідно враховувати зовнішні чинники впливу, які втілюються у системному психолого-педагогічному виховному процесі, та мають бути максимально зорієнтовані

на інтенсивний розвиток духовних ціннісних орієнтацій вихованців закладів інтернатного типу.

Література:

1. Помиткін Е.О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток : посібник. Київ: «Внутрішній світ». 2015. С. 103-111 – 144 с.
2. Шевченко Г.П. Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: збірник наукових статей. К.: Видавництво «Педагогічна думка», 2017. С. 148-150 – 210 с.
3. Деінституалізація, або як запалити вогник реформи? / А. Котляр // МГПТ, випуск № 27. 2018. URL : https://dt.ua/personalities/deinstitualizaciya-abo-yak-zapaliti-vognik-reformi-262823_.html

FUNDAMENTALIZATION OF EDUCATION AS A CONTEMPORARY PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE CONTEXT OF S. HONCHARENKO'S VIEWS

Samko A. M.

Post-graduate Student

*Institute of Pedagogical and Adult Education
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

The most important issue of reforming the education system is generally considered its fundamentalization. The focus on the fundamentalization of education is essential for a future professional in order to acquire in the learning process the basic knowledge integrated into a single unified world-view scientific system based on the contemporary ideas about science and its methods. This approach will provide the opportunity to gain the necessary knowledge not only in the chosen profession, but also in the whole complex of related sciences, including natural sciences and humanities, which form not only professional skills, but also personal needs, a specialist's responsibility to the science and humanity.

Taking into account the importance and urgency of the education fundamentalization problem, in 1994 UNESCO developed a special memorandum stating that nowadays merely fundamental education gives such knowledge that makes it possible to be more oriented in any new environment and is universal in essence. According to UNESCO, the fundamentalization of education ensures its special dynamic socio-economic civilizational role [2, p. 176]. The fundamental education is assessed globally as one of the essential supporting factors of the national security, sustainable socio-economic development, the provision for a country and people with decent status in the world's human community, which is moving from

confrontation to convergence and cooperation on diverse global, regional and international issues.

It should be noted that the fundamental nature of education is one of the Bologna Process priorities. After all, the main requirement in the Bologna Declaration is to significantly improve the education quality and graduates' knowledge, to overcome narrow professionalism in knowledge, to provide graduates with basic scientific knowledge, and to form a methodological culture of future professionals.

The term «fundamental», as a rule, is treated to be extensive, thorough or deep. For the first time, the concept of fundamental education was formulated by V. Humboldt at the beginning of the XIX century. He noted that the subject of this education should be the fundamental knowledge, which, first, is already the achievement of fundamental science, and secondly, is now opened in its forefront [2, p. 177]. That is, education should be directly embedded in scientific research. In the further this model of education was practically implemented at the best universities in the world.

This problem is becoming relevant in the context of investigating the views of the prominent scientist, doctor of pedagogical sciences, professor, academician, honored worker in science and technology of Ukraine, leading methodologist of pedagogical science of Ukraine, well-known Ukrainian scientist-encyclopedist Semen Honcharenko (1928-2013). Taking into account the considerable scientific achievements of the scientist on the problem of the fundamentalization of education, we will highlight his views on this issue.

Academician S. Honcharenko emphasized the importance and urgency of the problem of the fundamentalization of education, since just the fundamental education provides universal knowledge that makes it possible to be more oriented in any new environment: «... to prepare for life in an unknown, undefined and unpredictable world can exclusively a fundamental education» [1, p. 3]. According to the scientist, the fundamentalization of education is now one of the major calling of our time, it is a strategic direction for the development of the 21st century education, aimed at: thorough learners' training and the development of their creative abilities, providing optimal conditions for the scientific thinking development, forming the internal needs of future professionals' self-development and self-education.

S. Honcharenko believed that the fundamentalization of education should be regarded as a didactic principle and a leading imperative of the modern educational reforms. At the same time, the latter is not limited to a mechanical increase of each fundamental natural and humanitarian disciplines, but involves the implementation of brand new goals, content and technology of teaching, which will provide a new quality of knowledge, thinking, new quality of an individual's education. The researcher noted that the fundamentalization of education implies the education of a holistic person: «... Today it is especially necessary to help the formation of a harmoniously developed personality, who would combine mind and heart, thinking and feeling, imagination and intuition, who would acquire essential, fundamental

knowledge of the world, and master ways of activity, adhere to the moral laws of existence ...» [2, p. 178].

Under the S. Honcharenko's concept, education can be considered fundamental if it is a process of non-linear interaction of a person with an intellectual environment in which a person perceives it to enrich his/her own inner world and thereby develops for the growth of the potential of the environment [1, p. 3]. Hence, in the opinion of the scientist, the task of fundamental education is to provide optimal conditions for the development of future professionals' flexible and multifaceted scientific thinking, for learning a scientific information base and modern methodology of reality comprehension, as well as to create the internal need for life-long self-development and self-education.

In our opinion, the fundamental nature of knowledge means their universality, invariance, systematic and problematic nature, significance, orientation towards a holistic perception of the surrounding world. Fundamentalization involves transforming a large amount of information into the certain core ideas on which this knowledge is based. Education becomes fundamental if it is based on the integration of the essential foundations and links between objects and processes and provides a thorough knowledge of these relationships.

Fundamentalization of education on a modern basis means its orientation to generalized and universal knowledge, the formation of a common culture and the development of generalized ways of thinking and activity. According to S. Honcharenko, education can be considered fundamental if it is a process of interaction of a person with an intellectual environment, when a person perceives it to enrich his/her own inner world and thereby matures to promote the environment potential itself [1, p. 3].

The scientist distinguished the following criteria of the education fundamentalization effectiveness:

- a) personal orientation, since only the fundamental knowledge is personal;
- b) the orientation of training for the students' development of the system of theoretical and methodological thinking, that allows to comprehend the essential natural phenomena and processes foundations;
- c) stage-by-stage development of students' experience of independent creative activity;
- d) productivity of processes of students' methodological, intellectual, creative and informational culture development;
- e) openness of the didactic system to its improvement on the basis of fundamentalization of education and innovative pedagogical experience [1, p. 5].

In his works, S. Honcharenko drew attention to the aspect of the education fundamentalization, such as a basic qualification [1, p. 5]. This is a set of educational components that are needed today in any professional activity – possession of general skills: computer skills, the use of basic data banks, environmental knowledge and awareness, economy and business, financial knowledge, «commercial intelligence», ability to technologies transfer (transferring technologies from one field to

another), marketing and sales skills, legal knowledge, knowledge of the patent and licensing sphere, intellectual property protection skills, knowledge of standard conditions of operating for various forms property enterprises, ability to present technologies and products, knowledge of foreign languages, etc.

Academician S. Honcharenko believed that exclusively a «fundamentally» educated person, capable to rearrange flexibly the direction and content of his/her professional activity in accordance with changes in productive technologies or the labor market requirements, could be a socially protected.

The scientist noted that the fundamental nature of education is the basis of professional flexibility provided by the constant changes in the productive technologies, as well as the content of professional work of a skilled worker, technician or engineer, and the labor market requirements. Sociologists predict that in the near future the main professions will be non-existent for today, and many of the current professions will disappear. S. Honcharenko drew attention to the fact that youth should be trained precisely for those non-existent for today professions, and it can be done only on the basis of education fundamentalization.

So, summing up, we note that the main needs of our time is the moral and spiritual orientation of human development. Nowadays an educated person is a person of culture, educated, prepared not only for a usual stable life, but also for changes in work and life conditions. Therefore, a natural requirement is becoming that is connected with the ability to learn and re-learn, to be prepared for constant changes in the perceptions, world outlook, attitudes. The fundamentalization of education is intended to provide the necessary and sufficient conditions for the gradual development of the methodological and cultural foundation of the personality; it ensures creative self-realization in educational, cognitive, research, and later in professional activity and to a large extent guarantees its quality.

References:

1. Honcharenko, S.U. (2008). Fundamentalizatsiya osvity yak dydaktychnyy pryntsyp. Shlyakh osvity, 1, 2-6.
2. Honcharenko, S.U. (2004). Fundamental'nist' chy vuz'kyy profesionalizm osvity. Dydaktyka profesiynoyi shkoly, 1, 177-184.

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ

Саркісова О. М.

старший викладач кафедри менеджменту, економіки, права та туризму

Льотна академія

Національного авіаційного університету

м. Кропивницький, Україна

Національна система освіти є ключовим елементом розвитку суспільства та держави в цілому. Метою політики нашої держави щодо розвитку освіти є створення умов для формування зрілості майбутнього фахівця з вищою освітою та постійного саморозвитку особистості в процесі професійної самореалізації.

Процес отримання вищої освіти є важливим елементом набуття професійних і життєвих компетенцій та є засобом особистісної самореалізації майбутнього фахівця. Визначивши європейський напрямок розвитку освіти як основний і принциповий, Україна модернізує національну систему освіти з метою гуманізації, доступності, якості та конкурентоспроможності на тлі найкращих європейських і світових здобутків у сфері педагогічно-виховних методів та технологій.

Сьогодення вимагає від фахівця високого рівня професіоналізму під час значної активізації внутрішніх ресурсів. Орієнтація системи освіти на особистісні якості фахівця з високим рівнем професійних знань є основною метою вузівської підготовки студента до майбутньої професійної діяльності. Саме тому особливо важливим у процесі професійного становлення є формування основ професіоналізму завдяки реалізації особистісного потенціалу.

Професійне становлення особистості відбувається під час навчання у ВНЗ. Саме в процесі навчальної діяльності та через неї досягаються основні цілі підготовки фахівців. [4, с. 80].

Поняття «становлення» розглядається у філософії, психології, соціології, педагогіки й інших галузей знань. В. І. Слободчиков розглядає процес становлення як складову процесу розвитку. На його думку, категорія розвиток одночасно містить у собі як мінімум три процеси: становлення, формування, перетворення. Становлення – це перехід від одного певного стану до іншого – більш високого рівня; єдність вже здійсненого і потенційно можливого [5].

На думку Н. Ю. Волянук, професійне становлення як динамічний багаторівневий процес формування комплексу професійно важливих якостей, а дії спеціаліста – як відтворення отриманих умінь та засобів виконання діяльності в певних ситуаціях. [4, с. 37-47].

У науковому доробку В. Ф. Орлова, професійне становлення визначається як:

- процес перетворення сформованих професійних якостей;
- етап розвитку професійної культури, на якому професійні якості вже сформувалися, але професійна діяльність не набула остаточної форми;

– форма відображення у свідомості індивіда власного об'єктивнореального розвитку особистісних професійних якостей;

– рух до розв'язання суперечності між наявними рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, уміннями та навичками професійної діяльності і відсутністю досвіду їх реалізації на практиці, між минулим досвідом особистісного розвитку та майбутнім розвитком професійної майстерності, культури праці, між двома етапами усвідомлення власного Я: Я-студент, що опановує професію, і Я-фахівець [2, с. 58].

Вивчивши погляди науковців щодо дефініції «професійне становлення», трактуємо означене поняття як процес саморозвитку людини, завдяки якому вона здатна переходити до більш високого рівня, завдяки набутим професійним якостям, умінням та навичкам професійної діяльності, але відсутністю досвіду їх реалізації на практиці.

Професійне становлення фахівців відбувається у вищих навчальних закладах за допомогою їх навчально-професійної діяльності. Тому вбачаємо за необхідне розглянути більш детально означене поняття, з метою з'ясування його ролі у професійному становленні майбутніх фахівців. Так, науковці розглядають навчально-професійну діяльність, як діяльність, яка визначає професійне становлення студента, набуття ним професійно важливих знань, умінь і навичок, його особистісне зростання як фахівця [3, с. 402-429].

Для навчально-професійної діяльності студентів, вважає Н. Ю. Волянчук, характерні наступні ознаки [1, с. 75-94]:

1. Професійне навчання у вищій школі для майбутнього фахівця розпочинається з професійних знань, умінь і навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності.

2. Теоретичні професійні знання мають бути включені в реальну програму, розраховану на майбутнього фахівця з понятійними формами знань.

3. У вищій школі вивчають не основи наук (як у школі), а самі науки в їхньому розвитку. До того ж самостійна навчальна робота забезпечує єдність навчальної та наукової роботи студентів.

4. Відбувається професіоналізація викладання майже всіх наук. Чим чіткіша професійна перспектива, тим краще студент розуміє, навіщо і як будуть йому необхідні набуті наукові знання.

5. Навчання студента має проблемний характер.

6. Для вищої школи характерні емоційність усього процесу навчання.

В цілому ми погоджуємось з думкою науковців, але можна ще додати, що навчально-професійна діяльність людини охоплює не тільки період навчання у закладах вищої освіти, а й тривалий період її життя. Впродовж цього часу змінюються життєві та професійні плани, відбувається зміна соціальної ситуації, провідної діяльності, перебудова структури особистості.

Наслідком професійного становлення особистості майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває студент. Науковці трактують «фахову компетентність», як здатність успішно-

го володіння професійною технологією – здатність мобілізувати знання, вміння для вирішення конкретних професійних проблем; висока кваліфікація, яка характеризується поліфункціональністю – умінням виконувати виробничі завдання на різних рівнях професійної діяльності; уміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях (співдружність, взаємодопомога тощо); поведінка фахівця в нестандартних ситуаціях, уміння оперувати суперечливою інформацією [3, с. 32-41].

На нашу думку, «фахова компетентність» фахівця відображає якість проходження його професійного становлення, розкриває особливості внутрішнього ставлення до обраної професії; є невід’ємною складовою становлення особистості професіонала, ажде надає зазначеному процесу змістовного забарвлення та забезпечує конкурентоспроможність спеціаліста на ринку праці. Завершенням процесу професійного становлення особистості є набуття нею професіоналізму.

Таким чином, синтезуючи її узагальнюючи зміст проаналізованих наукових студій всиновлюємо, що професійне становлення особистості відбувається під час навчання у ЗВО за допомогою їх навчально-професійної діяльності. Наслідком професійного становлення майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває студент у процесі навчання.

Література:

1. Воляннюк Н. Ю. Профессиональное развитие субъекта деятельности. Физическое воспитание студентов творческих специальностей : сб. науч. тр. / под ред. С. С. Ермакова. Харьков: ХГАДИ (ХХПИ), 2003. С. 37–47.
2. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін. К.: Наукова думка, 2003. 262 с.
3. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. З. Н. Курлянд Р. І. Хмельюк А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2007. С. 402-429.
4. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи. Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. 320с.
5. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека. Развитие субъективной реальности в онтогенезе: учебное пособие для вузов. М.: Школьная пресса, 2000. 421 с.

ПСИХОЕКОНОМІЧНА ДЕПРИВАЦІЯ ЛЮДЕЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Терлецька Ю. М.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та соціального управління
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Ми досліджуємо психічну депривацію людини сучасного суспільства. Одним з її видів є *психоекономічна депривація людини*, котра являє собою в більшому чи меншому ступені деструктивний процес функціонування її психіки, який спричинився недорозвиненням або несформованістю чи руйнуванням певних психічних параметрів через незадоволення нею тих чи інших матеріальних потреб і/чи економічним становищем для бажаної або реальної нормальної життєдіяльності та розвитку.

Власне деструктивний процес функціонування психіки психоекономічно депривованої людини відображає зниження, порушення її дієздатності. При цьому дієздатність психіки людини являє собою її активну, адекватну операційно-функціональну діяльність, що відповідає віковому розвитку особистості й нормам соціокультури, спілкування, поведінки, суспільної діяльності тощо. Разом з цим зниження дієздатності психіки особистості виявляється у зниженні ефективності її операційно-функціональної діяльності.

Установлено, що в основі психоекономічної депривації людини, яка виникає на підґрунті незадоволення нею тих чи інших матеріальних потреб і/чи економічним становищем, лежить несформованість і/чи недорозвинення, і/чи руйнування параметрів психічних процесів, психічних властивостей та психічних утворень, що, своєю чергою, призводить до деструкції процесу операційно-функціональної діяльності психіки.

Наші дослідження доводять, що причиною виникнення психоекономічної депривації людини є певні чинники економічної сфери суспільства, в якій вона переживає незадоволення матеріальних потреби і/чи свого економічного становища для бажаної або реальної нормальної життєдіяльності та розвитку.

Ясна річ, певна частина матеріальних (економічних) потреб людини відноситься до основних, життєво необхідних, таких, без яких вона не може нормально жити і працювати. До таких відносяться потреби в нормальному харчуванні, придбанні чи покращенні житла, дотриманні гігієни; матеріальних засобах, необхідних для отримання освіти, відпочинку, відновлення фізичного здоров'я, лікування; потреби в технічних матеріальних засобах, необхідних для людини сучасного суспільства (комп'ютера, телевізора, телефону, холодильника, мікрохвильової печі та ін.).

Дослідниця Н. Харченко в основу економічної депривації ставить бідність. Вона вважає, що бідна людина, тобто людина, в якій нема матеріальних засо-

бів для життя, обов'язково переживає економічну депривацію, оскільки вона не може задовольнити навіть основні, життєво необхідні потреби. Тому, на її думку, безробіття, безгрошів'я, неможливість забезпечити ефективне лікування й відновлення фізичного і психічного здоров'я виступають як детермінанти депривації [5].

Водночас бідність також пов'язується з відсутністю в людини власності, грошей. Так, А. Гальчинський вказує на те, що економічна депривація людини є наслідком відсутності в неї власності, котру він вважає системоутворюючим компонентом економічних цінностей [1; 2].

Ще раніше Г. Зіммель указував на те, що саме гроші дають людині додаткові переваги, тому багатство людини сприймається як гідність, при цьому гроші відкривають доступ до державних посад та ін. [4]. Він дослідив, що сучасна культура перетворює гроші не в засіб, а в самоціль, абсолютну цінність. Вони призводять до зміни психології людини, внаслідок чого у неї з'являється нездоланна жадібність, прагнення накопичити і зосередити у своїх руках якнайбільше грошей, які в її свідомості постають як накопичення абстрактної влади над іншими.... Звідси, потреба в грошах не має межі, оскільки являє собою абстрактну величину [3].

Зауважимо, що ми згодні з думками вище згаданих дослідників лише частково, оскільки вважаємо, що й ставлення до свого економічного (матеріального) становища також входить до головних понять психоекономічної депривації, як одного з видів психічної депривації. Історія доводить, що бідність, як нестача економічних (матеріальних) ресурсів, у тому числі й грошей, часто не впливала негативно на психіку людей. Згадаймо держави, наприклад, XIX-XX століть, в яких 80-90 відсотків людей жило бідно. Та й сьогодні у багатьох державах Азії та Африки чимало людей живе дуже бідно, але вони не переживають ні фрустрації, ні тривоги, ні соціального страху? Чому? Тому, що вони глибоко вірять у Бога, сприймають своє матеріальне становище як належне, Богом дане, задоволені тим, що є.

Цікавим є факт, що психоекономічна депривація людини виникає також унаслідок суб'єктивних умов, тобто у випадку, коли людина переживає незадоволення наявним економічним становищем суспільства, наявними особистими матеріальними ресурсами; переживає негативно забарвлені емоції внаслідок порівняння себе з іншими, зазвичай, багатшими людьми не лише у своїй державі, а й в інших.

Уточнимо сутність потреб для бажаної та реальної нормальної життєдіяльності людини.

Тут під потребами для реальної нормальної життєдіяльності розуміються такі, задоволення яких забезпечує функціонування людини, тобто підтримання умов, необхідних для продовження життєдіяльності (власної і/або інших людей), для здійснення діяльності та поведінки (власної і/або інших людей), для збереження всього наявного і досягнутого.

Водночас економічні потреби для бажаної життєдіяльності становлять собою таку групу потреб, які мають задовольнити бажаний для людини рівень життя. Часто такі потреби виникають унаслідок порівняння свого матеріального стану з матеріальним станом інших людей (сусідів, родичів, знайомих, співробітників, чиновників, громадян інших країн тощо).

На нашу думку, за видами незадоволення потреб психоекономічну депривацію людини доцільно поділити на такі підвиди: базову, нормативну і відносну.

Нами виявлено, що базова психоекономічна депривація людини полягає у реальній відсутності або обмеженні можливості задоволення базових потреб (їжі, тепла, гігієни тіла) внаслідок відсутності певного набору продуктів харчування, одягу, житла, побутових умов тощо.

Що стосується нормативної психоекономічної депривації людини, то вона являє собою відсутність або обмеження можливості задоволення потреб в освіті, медицині, здоров'ї, екології, технічних і транспортних засобах та ін.

Разом з цим люди можуть переживати і відносну психоекономічну депривацію, котра виявляється у неможливості задоволення матеріальних потреб, яких бажає і на котрі претендує людина або в силу свого соціального статусу, або внаслідок порівняння себе з іншими, більш багатими членами суспільства чи громадянами інших держав, приміром, одного фаху.

Наприклад, коли люди, що роками скитаються по чужих квартирах, які вони орендують, або живуть у помешканнях типу «хрущовок», бачать палади з басейнами, гаражами і зимовими садами, дорогі легкові автомобілі, угіддя тощо так званих нових українців – мільйонерів, бізнесменів, депутатів, чиновників різного рангу, урядовців, зірок естради, просто функціонерів тощо, то вони переживають відносну психоекономічну депривацію на різних рівнях розвитку.

Так, за результатами проведеного нами дослідження у квітні 2018 року встановлено, що в сучасному українському суспільстві більша частина пересічних громадян переживає психоекономічну депривацію внаслідок незадоволення матеріальних потреб і/чи економічним становищем держави, родини для бажаної чи реальної нормальної життєдіяльності та розвитку. Виявлено, що громадяни українського суспільства на цей час найбільшою мірою переживають нормативну психоекономічну депривацію (51% від загальної кількості досліджуваних); на другому місці за величиною вираження знаходиться базова психоекономічна депривація (27% від загальної кількості досліджуваних); на третьому – відносна психоекономічна депривація (13% від загальної кількості досліджуваних). Як свідчать результати, лише 9% від загальної кількості досліджуваних зовсім не переживає психоекономічну депривацію.

Доведено, що власне психоекономічна депривація громадян є ґрунтом для розвитку в них соціальної фрустрованості, дезадаптованості, нервово-психічного напруження, песимізму, ригідності, байдужості, спустошеності, розчарованості, деформації особистісних властивостей та якостей, внутрішніх конфліктів, емоційного вигоряння та ін.

Література:

1. Гальчинский А.С. Основы економічної теорії. Підручник. К: Вища школа, 1995. 471 с.
2. Гальчинський А.С. Теорія грошей. Навчальний посібник. К: Видавництво Соломї Павличко «Основи», 2001. 411 с.
3. Зиммель Г. Конфликт современной культуры. Т.1. М: Юрист, 1996. 607 с.
4. Зиммель Г. Философия денег. Теория общества. М: Юрист, 1999. 416 с.
5. Харченко Н. Порівняння методологічних підходів до вимірювання рівня бідності. Соціологія: теорія, практика, маркетинг. 2000. № 3. С. 86-99.

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ ЗДІЙСНЕННОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ 40-60 РОКІВ

Штепа О. С.

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

До тепер самоздійснення класично розглядали у контексті самоствердження особистості. Самоздійснення трактують як «переведення можливостей людини у дійсність» (А. Джевїрс за О. Кокун [1, с. 5]), творчість і форма екзистенційного розкриття людини (М. Шугуров за Є. Селезньова [4, с. 23]), одночасно процес і результат руху людини до власних сутнісних начал [4, с. 12]. На тепер виокремлюють такі модуси самоздійснення, як життєве, професійне, особистісне. Якщо життєве самоздійснення трактують значною моєю філософськи, як «шлях такого проходження життя, у результаті якого людина «приходить до себе» і реалізує себе» (М. Мамардашвілі за О. Кокун [1, с. 5]), а професійне самоздійснення отримало дефініцію і операціоналізацію [1, с. 3], то власне суть особистісного самоздійснення потребувала уточнень

Проблематизація самоздійснення відбулась із увиразненням у сучасній психології особистісної методології некласичної раціональності [3, с. 134], що визнала екзистенціальність сутності людини, діалогічність, самодетермінацію. Зокрема було охарактеризовано особистісне самоздійснення як «свідомий саморозвиток людини, в процесі якого розкриваються її потенційні можливості у різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя» [1, с. 3] або, як «самоконструювання, що здійснюється в умовах діалогу людини зі світом та презентується у «послідовності конфігурування та переконфігурування особистістю меж інтерпретації свого життя» [7, с. 5, 8, 40]. Науковцями було теоретично обґрунтовано, що особистісне самоздійснення

зумовлене психологічними ресурсами [7, с. 49], а також завдяки методології досліджень складних самоорганізованих систем розрізнено особистісне самоздійснення як процес те особистісну здійсненність як його певний завершений етап «ресурсний стан, що уможлиблює втілення людиною розв'язання власної життєвої задачі у вчинку» [5, с. 200, 217]. Особистісне самоздійснення ми тлумачимо, як ресурсно зумовлений процес рефлексивного розгортання людиною власної сутності в ході самозміни через інтерпретування контроверзів персоналізації та персоніфікації [5, с.199]. Досягнення особистісної здійсненності, на наш погляд, може бути інтерпретоване, як акме, тому нашу увагу привернули особливості особистісної здійсненності осіб віку середньої дорослості, що класично відносять до періоду розквіту особистості [2, с. 154].

Метою емпіричного дослідження було встановити наявність ресурсно зумовлених відмінностей у структурі особистісної здійсненності жінок і чоловіків віком 40-60 років. В емпіричному дослідженні взяли участь 158 осіб віком 40-60 років ($M=47,1$; $SD=5,5$; 36% – чоловіки, 64% – жінки). Серед респондентів викладачі університетів, приватні підприємці, менеджери, правники, психологи, лікарі, домогосподарки. Було застосовано опитувальник особистісної здійсненності [5] і опитувальник психологічної ресурсності [6]. На основі результатів психологічного опитування встановлено, що високим рівнем особистісної здійсненності характеризуються 1% досліджуваних жінок і жоден чоловік, середнім – відповідно 73% і 81%, а низьким – 26% і 19%. За результатами порівняльного аналізу за t-критерієм Ст'юдента не було виявлено на статистично значущому рівні ($p < 0,05$) кількісних відмінностей між чоловіками і жінками 40-60 років за показниками компонент особистісної здійсненності та психологічної ресурсності. Співвідношення зовнішньої і внутрішньої форми особистісної здійсненності є гармонійним, як у жінок ($M1=12,1$; $M2=11,5$), так і у чоловіків ($M1=11,2$; $M2=11,9$). Водночас методами ієрархічного багатофакторного і кореляційного було виявлено якісні особливості ресурсної зумовленості особистісної здійсненності досліджуваних.

У групі жінок за результатами ієрархічного багатофакторного аналізу (факторна вага $>0,7$) встановлено, що до фактора 1, що пояснює 47,5% дисперсії включено показники внутрішньої форми особистісної здійсненності («продуктивне усамітнення», «відповідальність за власний вибір»), а також показники уміння оперувати власними психологічними ресурсами – знання ресурсів, уміння їх оновлювати і вміщувати. Показники зовнішньої форми особистісної здійсненності («чітко поставлені цілі», «прийняття Іншого») входять до фактору 3 (7,8%). Модеруючою компонентою у структурі особистісної здійсненності жінок є «відповідальність за власний вибір» (0,63), а серед психологічних ресурсів чинником компонент зовнішньої форми особистісної здійсненності «чітко поставлені цілі» і «прийняття Іншого», а також загального рівня особистісної здійсненності є несформованість ресурсу «віра у добро» (-0,71). За результатами кореляційного аналізу виявлено прямі зв'язки ресурсу «віра у добро» і таких показників особистісної здійсненності, як «прийняття Іншо-

го» ($r=0,35$; $p < 0,001$) та «продуктивне усамітнення» ($r=0,27$; $p < 0,01$), «внутрішня форма особистісної здійсненності» ($r=0,26$; $p < 0,05$), «загальний рівень особистісної здійсненності» ($r=0,25$; $p < 0,05$).

У групі досліджуваних чоловіків за допомогою ієрархічного багатофакторного аналізу (факторна вага $> 0,7$) встановлено, що о фактора 1, що пояснює 41,7% дисперсії включено показники зовнішньої форми особистісної здійсненності «чітко поставлені цілі» і «прийняття Іншого», а також психологічний ресурс «творчість». Показники внутрішньої форми особистісної здійсненності «продуктивне усамітнення» і «відповідальність за власний вибір» відповідно входять до фактору 3 (9%) і фактору 6 (5,1%). Модеруючими компонентами у структурі особистісної здійсненності чоловіків є усі, окрім показника «відповідальність за власний вибір» (за еталонної факторної ваги $> 0,7$ ця компонента має факторну вагу 0,43). Чинником загального рівня особистісної здійсненності і загального рівня психологічної ресурсності є неформованість такого показника внутрішньої форми особистісної здійсненності, як «продуктивне усамітнення» ($-0,76$), а також неформованість психологічних ресурсів «любов» ($-0,51$) і «самореалізація у професії» ($-0,52$). За результатами кореляційного аналізу виявлено прямі зв'язки ресурсу «самореалізація у професії» і таких показників особистісної здійсненності, як «прийняття Іншого» ($r=0,35$; $p < 0,01$) та «внутрішня форма особистісної здійсненності» ($r=0,28$; $p < 0,05$), «загальний рівень особистісної здійсненності» ($r=0,33$; $p < 0,05$). З ресурсом «любов» прямо пов'язані показники зовнішньої форми особистісної здійсненності «чітко поставлені цілі» ($r=0,29$; $p < 0,05$), «прийняття Іншого» ($r=0,28$; $p < 0,05$), «внутрішня форма особистісної здійсненності» ($r=0,31$; $p < 0,05$), загальний рівень особистісної здійсненності ($r=0,29$; $p < 0,05$).

Результати проведеного дослідження виявили наявність таких ресурсно зумовлених відмінностей у структурі особистісної здійсненності жінок і чоловіків віком 40-60 років: 1) у жінок уміння оперувати власними ресурсами виводить за головну внутрішню форму особистісної здійсненності. У чоловіків головною є зовнішня форма особистісної здійсненності; 2) загальний рівень особистісної здійсненності у жінок детермінований психологічним ресурсом віри у добро, а у чоловіків – ресурсами любові і самореалізації у професії; 3) для повноти особистісної здійсненності визначальною для чоловіків є така компонента внутрішньої форми особистісної здійсненності, як продуктивне усамітнення, а у жінок – відповідальність за власний вибір; 4) у жінок відповідальність за власний вибір як компонента внутрішньої форми особистісної здійсненності є чинником компонент зовнішньої форми особистісної здійсненності і її загального рівня, а також загального рівня психологічної ресурсності. У чоловіків чинником загального рівня особистісної здійсненності є ресурс любові і самореалізації і професії», а чинниками загального рівня психологічної ресурсності – продуктивне усамітнення і ресурс любові. Такі дані дають нам підстави зробити висновок про те, що в осо-

бистісному самоздійсненні жінок драйвером є їх персоніфікація, а для чоловіків – персоналізація.

Література:

1. Кокун О. М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1–5.
2. Психология развития личности. Средний возраст, старение, смерть / под ред. А. А. Реана. М.: АСТ; прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 384 с.
3. Савчин М. Методологеми психології: монографія. К.: Академвидав. 2013. 224 с.
4. Селезнева Е. В. Грани самоосуществления: от самоотношения к самореализации : монография. М.-Берлин: Директ-Медиа, 2015. 404с.
5. Штепа О. С. Опитувальник особистісної здійсненності: теоретичні підстави для розробки та результати апробації. *Психологічний часопис: зб. наук. праць* / за ред. С.Д. Максименка. № 5. Вип.15. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. С. 196–223. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.13>.
6. Штепа О. С. Опитувальник психологічної ресурсності особистості: результати розробки й апробації авторської методики. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 39. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 380–399.
7. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: наук. монографія / за наук. ред. т. М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.

SOCIAL COMMUNICATIONS: TOOLS, TECHNOLOGY AND PRACTICE

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДА АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Королюк Н. О.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри бойового застосування та експлуатації АСУ

Харківського національного університету Повітряних Сил

імені Івана Кожедуба

м. Харків, Україна

Аналіз складних політичних проблем до теперішнього часу відноситься до класу слабоструктурізованих завдань, вирішення яких в більшості випадків забезпечується неформальними методами, а ефективність рішень в основному залежить від кваліфікації дослідника, його інтуїції, обсягу наявної в його розпорядженні інформації по даній проблемі і можливостями її обробки в повному обсязі [1, с. 33]. При цьому сам процес вирішення подібних завдань в більшості випадків носить творчий, індивідуальний характер, у зв'язку з чим обмежується можливість «багаторазового» використання досвіду дослідника. У той же час доцільним є застосування сучасних технологій обробки інформації, таких як експертні системи, системи підтримки прийняття рішень, методи моделювання. Застосування перерахованих технологій дозволяє певною мірою структурувати і формалізувати роботу експертів та осіб, які приймають рішення (ОПР), сприяє суттєвому підвищенню якості, ефективності аналітичної роботи.

В даний час використання математичних методів не є привілеєм лише природних наук. Математизація стала природним процесом для соціальних наук. Методи моделювання соціально-політичних процесів базуються на різних підходах і, відповідно, мають різну цільову спрямованість. Наприклад, в основі методів моделювання використовуються інформаційні моделі соціально-політичних процесів, що дозволяє розробляти бази даних для їх збереження. Прикладом можуть служити бази даних для збереження інформації про кризи конфліктів, політичних проблем [2, с. 125]. Розповсюдженні методи моделювання, що засновані на дослідженні взаємозв'язків між значущими факторами і параметрами досліджуваного політичного процесу (динамічні моделі Дж.Форрестера, когнітивні моделі) [3, с. 122-289].

В роботі запропоновано для дослідження соціально-політичних процесів, криз і конфліктів в міжнародній політиці використовувати метод аналізу ієрархій, розроблений видатним американським фахівцем з теорії прийняття рішень Т.Сааті [4, с. 870; 5, с. 190]. В основі методу лежить процедура

декомпозиції проблеми, що розглядається, на ряд підпроблем, кожна з яких може також деталізувати до необхідного рівня. Це дозволяє звести аналіз складної проблеми до аналізу складових її підпроблем, тобто визначити оцінку важливості та ступінь їх пріоритету.

Порівняльна оцінка декількох підпроблем пов'язана з постановкою та розв'язанням багатокритеріальної задачі оптимізації. Відомі методи розв'язання задач багатокритеріальної оптимізації: виділення основного критерію, формування узагальненого критерію, послідовних поступок, аналізу ієрархій. Метод виділення основного критерію полягає в тому, що багатокритеріальна початкова задача зводиться до однокритеріальної задачі оптимізації, яку формулюють після того, коли отримують відповіді для задачі ранжування критеріїв та визначення обмежень для критеріїв $K_i(u)$, $i = \overline{1, n}$, $i \neq r$; $r \leq n$. Рівень довіри до отриманої відповіді на початкову багатокритеріальну задачу визначається рівнем довіри до відповіді $K_r(u) > K_i(u)$, $i = \overline{1, n}$, $i \neq r$; $r \leq n$ задачі ранжування та підходу до визначення обмежень для критеріїв $K_i(u)$, $i = \overline{1, n}$, $i \neq r$; $r \leq n$. Метод формулювання узагальненого критерію при його застосуванні обмежений тим, що при розгляді прикладних задач складання узагальненого критерію викликає такі труднощі, які важко подолати. Метод послідовних поступок також потребує перш за все розв'язання задачі ранжування критеріїв і зведення їх виміру до однієї шкали, визначення величин поступок по кожному критерію. Метод аналізу ієрархій з точки зору його застосування для розв'язання багатокритеріальних задач оптимізації різної фізичної природи, яких би то було недоліків чи «незручностей» немає. Більш того критерії можуть відповідати чинникам, які відображають як кількісну так і якісну ознаку природи.

Таким чином, метод аналізу ієрархій може принести суттєву користь в задачах прогнозування та аналізу соціально-політичних процесів і проблем. Це визначається можливістю чіткого структурування цілей і інтересів тих сторін, які визначають розвиток розглянутого політичного процесу. Метод дозволяє не тільки структурувати досліджуваний процес, але отримувати кількісні оцінки ступеня впливу учасників, оцінити відмінності в позиціях сторін з питання подальшого «протікання» процесу.

Для прогнозування і аналізу кризових ситуацій і конфліктів необхідна побудова ієрархічної структури. Пропонується на першому (самому верхньому) рівні ієрархічної структури визначити ймовірний розвиток конфлікту (кризової ситуації). На другому рівні розглянути найбільш значущі дійові особи в даному конфлікті, які визначають розвиток конфлікту. На третьому рівні ієрархії представити критерії, за якими експерти оцінюють альтернативні варіанти розвитку подій. Нарешті, на четвертому рівні розглянути альтернативні варіанти розвитку конфлікту або кризи. При розгляді ймовірного розвитку конфлікту альтернативні варіанти розвитку кризи будуть мати прогнозований характер. Відзначимо, якщо дослідник має статистику, то задача прогнозування варіанту розвитку подій може бути розв'язана в умовах стахостичної невизначеності. Згладжування стахостичних значень на момент часу $t_i < t_0$,

$i = \overline{1, n}$, може бути виконано по методу найменших квадратів. Тоді задача прогнозування на термін часу $t = t_0 + \tau$ полягає в тому, що отримані згладжуванні значення екстраполюють. Таке визначення прогнозних значень передбачає допущення, які полягають в тому, що сукупність чинників, яка визначала варіант розвитку подій, залишається не змінною на прогнозований термін часу τ . При такому допущенні довгострокове прогнозування варіантів розвитку подій не може вважатись задовільним. Тоді слід розглядати розвиток конфлікту, кризової ситуації в умовах нестохастичної невизначеності. В умовах нестохастичної невизначеності прогнозування варіанта розвитку подій можливе тільки на основі постановки експертизи та обробки експертних даних. При організації експертизи розв'язується задача прийняття рішень $\langle \Omega, \text{ОП} \rangle$, де Ω – множина варіантів розвитку подій, які допускаються, а ОП – принцип оптимальності, який виражає визначення щодо найбільш точної оцінки. Прийняття дослідником тієї чи іншої схеми експертизи пов'язано з його бажанням щодо підвищення точності прогнозної оцінки. З цією метою дослідник може запропонувати таку схему експертизи, в якій кожний ℓ -й експерт свою суб'єктивну думку відносно прогнозного варіанта розвитку подій висловлює у чіткій постановці трьома оцінками: песимістичною, найбільш очікуваною та оптимістичною. Подальше підвищення довіри до суб'єктивних оцінок експертів може полягати в нечітких оцінках варіантів розвитку подій.

Таким чином, при використанні методів моделювання в задачах соціально-політичної проблематики необхідно тверезо оцінювати реальну ситуацію і розуміти, що самі по собі кількісні методи не вирішують усіх проблем, які постають перед аналітиком або ОПР. Складні соціально-політичні проблеми визначаються величезним числом різних факторів, не всі з яких можуть бути враховані, багато рішень не можуть бути прийняті в силу існуючих політичних, моральних або етичних позицій.

Література:

1. Потіха А. Політичні прогнози щодо внутрішньої політики України на 2017 рік. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 3. С. 32–41.
2. Collier P. The bottom billion : why the poorest countries are failing and what can be done about it / P. Collier. Oxford: Oxford University Press, 2007. 224 p.
3. Джей Форрестер. Мировая динамика / Издательство: «АСТ», «Terra Fantastica» 2003. 384 с.
4. Saaty T. Structures in decision making: On the subjective geometry of hierarchies and networks [on line] / European Journal of Operational Research, vol. 199, is. 3, 2009. p. 867–872.
5. Митихин В. Еще раз о корректности метода анализа иерархий / В.Г Митихин // Материалы IV межд. научно-практ. конференции «Фундаментальные и прикладные науки сегодня». 2014. №1. С. 188–194.

ТЕХНОЛОГІЇ ФРЕЙМІНГУ І ПАТРІАРХАТНА ІДЕОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ 1920-1930-Х РОКІВ

Хамедова О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури і компаративістики
Інституту філології
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Суспільно-політичний контекст визначав контент української преси міжвоєнного періоду, яка розвивалася в умовах окупації України різними державами: СРСР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною. Українська преса 1920-1930-х років – різновекторна за своїм ідеологічним спрямуванням. Проте проблемам жіночої емансипації приділялася значна увага в часописах всіх частин України, хоч і з відмінними ідейними акцентами. Важливим є питання щодо журналістських технологій конструювання новітнього соціального феномену – безпосередньої участі жіноцтва у громадській та професійній сферах. Серед сучасних методів досліджень доволі популярний та ефективний – рамковий або фреймінговий аналіз тексту. Філософія Дж. Батлер фреймом (англ. frame – каркас, структура, рамка) називає «набір концептів і теоретичних підходів до того, як індивіди, групи та суспільства організовують, сприймають та описують реальність» [1, с. 8]. На її думку, «практика фреймінгу (англ. framing – спорудження, конструювання, обрамлення) передбачає соціальне конструювання соціального феномену за допомогою медіа, політичних або соціальних рухів, політичних лідерів або інших агентів та організацій» [1, с. 8]. Саме фреймінговий аналіз дозволяє виявити специфіку інтерпретації події або явища журналістом, його акценти, тобто т.зв. «рамки», які він накладає на певну історію, щоб ефективно впливати на громадську думку або ж маніпулювати нею. Це можна проілюструвати на кількох подібних за тематикою і жанровою специфікою текстах.

Замітка «Родинні нещастя», вміщена у львівській популярній газеті «Новий Час» (№9 (767) 27 січня 1930 р.), містить два повідомлення про надзвичайні події в одній родині – божевілля доньки і смерть батька [4]. Причиною цих нещасть є заборона батька на навчання дорослої доньки. Тема, обрана журналістом, була справді актуальною, адже галицькі дівчата вже здобули юридичне право на навчання у вищій школі, але на практиці не всі його могли реалізувати. Проте прикметно, як автор інтерпретує ці події. Спочатку стисло, двома рядками, розповідається про те, що дівчина хотіла вчитися, але батько їй заборонив, через що вона збожеволіла. Жодних оцінок діям батька не дається і коментарів щодо переживань дівчини теж. Далі фокус уваги зміщується на винуватця трагедії, батька, причому друга частина – про каліцтво і смерть батька – є набагато більшою. Автор детально розповідає, як батько

повіз збожеволілу доньку до лікарні, однак через власну необережність потрапив під потяг, залишився калікою, і, зрештою, помер. Рамки у цій історії зміщено – і рішення деспотичного батька вже не викликало у публіки осуду, бо батько став жертвою доньки та її забаганки навчатися. Автор вміло маніпулював думкою галицькою читацькою публіки, адже навряд чи хтось буде співчувати дівчині, поведінка якої стала причиною смерті батька. Патріархатні рамки істотно змінили акценти і кардинально вплинули на інтерпретацію подій: винною залишилась дівчина, а не батько та його заборона. У даному випадку можна говорити, що через авторські рамки, відбулося «звуження реальності» [1, с. 12]. Журналіст вдається до практики фреймінгу, мабуть, і через власні переконання, але більшою мірою через бажання висвітлити події відповідно до горизонту очікувань власних читачів. Очевидно, що таке рішення батька навряд чи було б схвалене галицькою публікою, для якої навчання дівчат на початку 1930-х років вже було звичною справою. Тому треба було вдатися до «виправдального» маневру щодо батька. Водночас патріархатна ідеологія пронизувала і живила громадянську міфологію українського суспільства того часу. Перше повідомлення про заборону батька деконструвало патріархальний міф про гармонійний світ, керований непорушним і законним (навіть попри його несправедливість) словом Деміурга-батька. Тому журналіст вдався до реконструкції цього міфу у другій частині. Суспільна свідомість у межах патріархатного міфу за чоловіками закріплює раціональну сферу, а жінкам залишає несвідому, ірраціональну. Звернемо увагу, що головний персонаж цієї історії – дівчина – буквально втілює хаос через свій божевільний стан. Таким чином була збережена ієрархія, закріплена патріархатними нормами, а галицька публіка була позбавлена можливості порефлексувати над проблемою права жінок на освіту.

Зазначимо, що технологію фреймінгу задля гендерного конструювання використовували також журналісти інших частин України. Популярна буковинська газета «Час» (видавалася упродовж 1928-1940 років у Чернівцях) приділяла значну увагу питанню жіночої рівноправності: про це свідчать рубрики «Жіночі Вісті» і «Жіноче Діло», в яких повідомлялося про діяльність багатьох міжнародних та українських жіночих організацій, щоденну громадську роботу українок. Проте відгомін патріархатної ідеології відчутний у багатьох публікаціях, навіть тих, які присвячувалися видатним жінкам. Так, у замітці «Жінка дипломатом» («Час» 22 квітня 1933 р.) повідомлялося про першу жінку, американку Рут Брієн, яка отримала призначення в дипломатичній місії США. Цей факт настільки вразив журналіста, що він двічі у невеликій замітці підкреслив кардинальні зміни у суспільному становищі жінки: «емансипація жінок дійшла в наших часах дуже далеко... Займають жінки вже всякі посади, що їх дотепер займали лише чоловіки. Звершилася жіноча рівноправність...» [2, с. 4] При цьому автор одразу наголосив, що вона є донькою колишнього державного секретаря. У межах патріархатної ідеології, ідентифікація дівчини відбувається через її батька, а жінки – через чоловіка. Журналіст вдається до

фреймування, коли «вибирає певні аспекти реальності і робить їх помітнішими у комунікативному тексті, популяризуючи таким чином певне визначення проблеми, інтерпретацію її причин» [3, с. 52]. Адже він пояснив читачеві причину стрімкої професійної кар'єри жінки через приналежність її батька до політичної еліти і жодного слова не сказав про особисті досягнення жінки, які стали основою її призначення.

Аналогічний приклад можна знайти і в українській радянській пресі того ж періоду, зокрема, в журналі «Глобус», в якому в політичній рубриці інколи повідомлялося про прогресивних діячок міжнародного жіночого руху. Так, у часописі (1927 рік, № 1) вміщено замітку «Сучасна єгипетська жінка» про видатну жінку Єгипту, Чаріоні. Про неї сказано зовсім небагато: вона – журналістка, активістка жіночого руху, а також руху за визволення Єгипту. Фото-портрет, який випромінює розум, інтелігентність і водночас внутрішню силу цієї непересічної жінки, доповнює уявлення про неї і формує позитивну думку у читачів журналу. При цьому очевидним стає те, що жінка характеризується у межах патріархального дискурсу, оскільки журналіст спершу пише про те, що вона є дружиною Чаріоні-паші, а вже потім перераховує її особисті професійні і громадські досягнення [5, с. 10].

Отже, застосовуючи фреймінговий аналіз до журналістського тексту з феміністичною риторикою можна виявити наявність «рамоч» панівної (патріархальної) ідеології. Компоненти «рамоч» (наголос на батькові або чоловікові діячки, замовчування її особистого внеску або відведення йому другорядної ролі) були непомітні для читацької (як галицької, буковинської, так і радянської східноукраїнської) аудиторії, бо збігалися з усталеним суспільним дискурсом. Таким чином, у тексті з феміністичною риторикою були приховані патріархатні штампи.

Література:

1. Батлер Дж. Фрейми війни. Чиї життя оплакують? Київ, 2016. 276 с.
2. Жінка дипломатом. *Час*. 1933. 22 квітня. Ч.1296. С.4
3. Entman R., Framing: Towards a Clarification of Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. 1993. Vol. 43 (4). P. 52-58.
4. Родинні нещастя. *Новий Час*. 1930. 27 січня. № 9 (767). С.7
5. Сучасна єгипетська жінка. *Глобус*. 1927. № 1. С.10

ЗМІНА КОМУНІКАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК ЯК ГАРАНТІЯ ПОСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Шумський О. І.

аспірант

*Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Ключовим питанням освіти та науки в Україні, за нашим переконанням, є сильне послаблення ефективності освітнього процесу, що в університетах складається з двох основних векторів діяльності: розвитку науки та розвитку освітніх технологій. Університетська бібліотека, яка по природі покликана підтримувати навчально-виховний та науково-дослідницький процеси, одним із найефективніших рішень вбачає формування нової комунікаційної моделі діяльності (НКМД) як всередині закладу вищої освіти (ЗВО) так і за його межами. Адже комунікаційна проблема університетських бібліотек полягає в тому, що вони втрачають своє посередництво. Тобто в сучасних соціокомунікаційних умовах через Інтернет автор може напряду комунікувати з читачем (омінаючи традиційного посередника – бібліотеку).

Основними компонентами ефективної бібліотечної комунікації наразі можуть бути так звані 3Н: нові засоби комунікації (канали), бібліотечно-інформаційні фахівці нового типу (що включає революцію в системі підготовки молодих спеціалістів та післядипломне навчання досвідчених співробітників) та нові користувачі (в контексті розуміння, знань, навичок та умінь, які бібліотекарі здатні їм передати).

Нові засоби комунікації – це прожитковий мінімум для сучасної університетської бібліотеки. Володіння новими каналами взаємодії забезпечує доступ до світового простору наукової та навчальної інформації, дешеvu та оперативну комунікацію. Така орієнтація є базовою вимогою часу і не може бути проігнорована [7].

Очевидно, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) став фоновим зображенням всіх соціальних комунікацій, що здійснюються в інформаційному суспільстві сьогодні. Не виняток і сфера вищої освіти, де університетські бібліотеки виступають так званими «main points». ІКТ з кінця ХХ ст. сформували цифрову площину їхньої діяльності. Тому всі сучасні обміни відбуваються саме там [2].

Особливо цінним вважається науковий обмін. Є впевненість у тому, що саме науковий обмін позитивно вплине і на навчальний процес ЗВО. У зв'язку з цим спостерігаємо пожвавлення професійної спільноти в напрямку оволодіння сучасними комунікаційними каналами передачі наукової інформації. Це

твердження базується на факті появи багатьох світових ініціатив, що націлені на розвиток наукової комунікації.

Однією з таких ініціатив є Budapest Open Access Initiative (Будапештська ініціатива відкритого доступу), що полягає у організації безперешкодного доступу до світового наукового знання для всіх бажаючих в режимі 24 на 7. На переконання Т. Колесникової, розуміння та підтримка українською професійною спільнотою вищезазначеної позиції щодо організації наукової комунікації в світі – не що інше, як нова філософія діяльності вітчизняних університетських бібліотек [1].

Дослідник Т. Ярошенко вбачає, що модель Open Access вигідна для організацій, що фінансують її, як послугу для суспільства, адже, як правило, вони отримують віддачу від своїх інвестицій; для авторів – їхні роботи розповсюджуються, тож зростає і їхній вплив; для бібліотек – з'являються можливості більш якісно задовольняти інформаційні запити користувачів; для користувачів – вони отримують безперешкодний доступ; для видавців та рецензентів – адже їхня праця більш високо оцінюється; для невеличких видавництв – вони отримують стратегію для виживання; для дослідницьких інституцій – збільшується їхня присутність, авторитет [7].

НКМД університетських бібліотек передбачає наявність нових конкурентоспроможних інструментів обміну. Одним із видів таких інструментів є інституційні репозиторії (ІР). Дослідник Н. Пасмор стверджує, що метою створення ІР може бути збільшення академічної веб-присутності університетів у глобальних наукових комунікаціях [5]. Комунікаційну спроможність ІР описують також Т. Ярошенко і А. Крива. Полягає вона в здатності електронних архівів відкритого доступу повністю реформувати систему наукової комунікації університету. Адже навколо них збирається широка аудиторія користувачів, які легко можуть знайти потрібний текст, отримати нові можливості для спільних наукових проектів, розмістити результати власних наукових досліджень, забезпечуючи цим самим оперативний обмін галузевою інформацією за тематикою дослідження. За рахунок інтеграції ІР до глобальних наукових БД, представлення їх в Міжнародному Каталозі відкритого доступу ROAD, також ROAR, OpenDOAR, DOAJ зменшується наукова ізоляція України, здійснюється підтримка та розвиток педагогічної діяльності [5; 7; 3].

Можна з упевненістю сказати, що жоден із сучасних прогресивних каналів комунікації не поліпшить стан справ закладу без належної підготовки його співробітників. Саме тому одним із компонентів процесу формування НКМД вартувало б визначити діяльність по підготовці бібліотечно-інформаційних фахівців нового типу.

Бібліотечний персонал наразі неготовий працювати в нових умовах. На нашу думку, цій проблемі приділяється недостатньо уваги. Більшість із прийнятих рішень залишаються в теоретичній площині, на практиці ж зміни непомітні. Важливість цього питання підтверджує досвід багатьох бібліотек, які, маючи відносно потужну матеріально-технічну базу та сучасне програмне

забезпечення, залишаються неспроможними організувати відповідні технологічні процеси та надати користувачам нові послуги і сервіси. Сьогодні користувачі здебільшого краще розуміються у використанні інформаційних технологій ніж працівники бібліотек, базова освіта яких не передбачала формування необхідних компетенцій, а принцип «освіта протягом життя» ними не підтримувався. Аналогічна ситуація склалася і з молодими фахівцями, які теж неготові ефективно працювати з клієнтами.

Зрозуміло, що наздогнати користувача в питанні освоєння нових інформаційних технологій наразі майже неможливо. Тому одним із шляхів налагодження взаємовигідної співпраці, як зазначено в Стратегії розвитку НТБ КП, є здійснення бібліотеками відповідних технологічних рішень, що може слугувати передумовою успішного задоволення потреб клієнтів. Персонал має розвиватися в умовах постійної вмотивованості, формування нових компетенцій за рахунок постійного навчання і обміну знаннями. Працівники повинні виховати в собі сервісність, здатність до ефективної і комфортної комунікації, наукової роботи, впровадження інновацій, вивчати закордонний досвід тощо [6].

Новий погляд на користувача університетської бібліотеки означає не тільки те, що він почав звертатися з нетрадиційними запитами до працівників, а й розуміння тих проблем, які стоять перед ним в сучасному інформаційному суспільстві і про які він навіть не здогадується. Завдання бібліотечно-інформаційних фахівців на сучасному етапі розвитку бібліотечно-інформаційної сфери – навчити користувача досягати максимальної ефективності при роботі з ресурсами закладу та виховати в ньому стремління до чіткої релевантності.

Університетська бібліотека має рішення для головної проблеми вищої освіти в Україні – формування нової комунікаційної моделі діяльності. Саме оволодіння конкурентоспроможними каналами комунікації, підготовка бібліотечно-інформаційних фахівців нового типу, здатних працювати в сучасних соціокомунікаційних умовах та допомагати користувачам у вирішенні актуальних проблем в роботі з інформацією є чинниками, що позитивно впливають на якість освіти та розвиток держави в цілому.

Література:

1. Колесникова Т. О. Нова філософія і інноваційні напрямки діяльності бібліотеки вища. Традиції та новації в інформаційному забезпеченні науки та освіти: міжнародна науково-практична конференція бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації (Київ, 22-24 травня 2012 р.). Київ, 2012. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2012/16.pdf.
2. Колесникова Т. О. Цифрові сервіси бібліотек ВНЗ із забезпечення розвитку науки. Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства: всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16-19 червня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 147-160.
3. Крива А. В. Етапи становлення цифрового репозиторію Національного університету водного господарства та природокористування як засобу попу-

ляризації наукових публікацій. Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства: всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16-19 червня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 167-171.

4. Матвійчук О. Є. Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка: особливості і переваги використання. Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства: всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16-19 червня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 181-185.

5. Пасмор Н. П. Унікальність інституційних репозитаріїв як складова інтеграції наукових здобутків учених у світову e-science. Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства: всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16-19 червня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 214-219.

6. Стратегія розвитку Науково-технічної бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського: 2017-2020 рр. / уклад. О. Бруй. Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2017. 38 с. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19291/1/Strategy_2017-2020.pdf.

7. Ярошенко Т. О. Наукова інформація у відкритому доступі: нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 4. С. 80-87.

DEVELOPMENT FACTORS OF PHILOLOGICAL SCIENCES

ОНІМ ЯК ОСНОВА ФІГУРИ ПОРІВНЯННЯ У МАС-МЕДІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ

Борисович О. В.

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Інтерес до виявлення когнітивних структур та процесів, що лежать в основі утворення фігур мови пов'язаний із тими змінами, які відбулися у структурі та динаміці сучасних знань про світ, а також із новим поглядом на проблему вербалізації пізнання.

Актуальність дослідження визначається тим, що людське мислення є за своєю суттю фігуральним, а повсякденне вживання мови структуроване метафоричними і метонімічними принципами [10]. Фігури мови є в першу чергу способами представлення знань і пізнавальними засобами. У межах цього дослідження риторичні фігури розглядаються як засоби мисленнєвої діяльності та форми концептуалізації навколишньої дійсності. Порівняння розглядають як один із основних засобів пізнання світу, що базується на осмисленні нового через вже відоме та встановлює зв'язки між предметами і явищами дійсності. Ці зв'язки дозволяють наочно представити порівнювані предмети і явища і глибше зрозуміти й пізнати їх. Порівняння полягає у зіставленні предметів та явищ на основі подібності, що припускає наявність загальної ознаки або комплексу ознак [7, с. 7-9].

Літературна критика у мас-медіа має на меті оцінити нову книгу, виявити визначальні риси твору, що аналізується, та зорієнтувати читача щодо місця цього твору у літературному процесі. Стратегія оцінки нового твору полягає у наближенні нового культурного явища, яким є новий текст, до власного досвіду критика і досвіду читача та розміщення його у звичній культурологічній парадигмі [8, с. 87-88]. Предметом дослідження є оніми як основа фігури порівняння у мас-медійній літературній критиці. Дослідження виконано на матеріалі рецензій у онлайн-виданнях газет «The New York Times», «The Guardian» та журналу «The Kirkus Review» за 2000-2018 роки. Загальна кількість проаналізованого матеріалу складає 300 рецензій.

Як показало дослідження рецензій на книги у мас-медійному дискурсі, оніми є важливим елементом порівняння із творчістю інших письменників. Діапазон їх використання у рецензіях виявився достатньо значним для окремого висвітлення цього питання. Онім або власна назва – це слово, словосполучен-

ня чи речення, яке використовується для виділення названого ним об'єкта серед інших об'єктів, для його індивідуалізації та ідентифікації [5, с. 91]. Імена відомих письменників та персонажів художніх творів, які виступають критерієм оцінки у літературній критиці, належать до прецедентних феноменів, вони є знаками колективних уявлень, що входять до когнітивної свідомості певної лінгвокультури [1, с. 7]. Прецедентні оніми розглядають як особливі одиниці дискурсу, які зазнають смислової трансформації. Декодування інформації, яку передає онім, визначається контекстом та обсягом фонових знань адресата [2, с. 184-189].

Порівняння з прецедентними онімами у мас-медійній літературній критиці продуктивно використовуються для огляду та оцінки нових книг. Прецедентні оніми виконують роль оцінних стереотипів, на основі яких порівнюють стиль двох або декількох письменників та окремі елементи художнього твору. Для аналізу онімів у порівняльних конструкціях враховувалися такі параметри, як вибір імені письменника, літературного персонажа або назви книги для порівняння, ознака порівняння та способи введення онімів. Дослідники розглядають порівняння як складну організовану систему різнорівневих засобів вираження: морфологічних, синтаксичних, лексичних та словотворчих [4, с. 105]. На синтаксичному рівні порівняння представлене через набір певних конструктивних одиниць [6, с. 7]. Структура порівняльної конструкції може бути виражена формулою $A+C+f+B$, де A – тема порівняння, B – контр-тема, або те, з чим порівнюють, C – ознака, на основі якої здійснюється порівняння, f – формальний показник порівняння. Існує ряд трансформованих моделей, де відбувається процес ускладнення порівняльних конструкцій за допомогою введення додаткових тем, контртем та ознак, або спрощення за рахунок усунення ознаки порівняння [7, с. 8-9]. Синтаксичними показниками порівняння є сполучники, сполучні слова, частки, модальні слова, дієслова та прикметники [3, с. 85].

У дослідженнях, присвячених вивченню порівняльних конструкцій, виділяють порівняльні звороти, що є членами простого речення, або неповними підрядними реченнями з елімінованим предикатом [9]. До найпоширеніших засобів реалізації порівняння із онімами у рецензіях належать прості та складнопідрядні речення зі сполучниками *'like'* (часто у поєднанні з дієсловом *read*) та *'as'* (*'as in'*): *It reads like Dickens – in the omniscient warmth and precision of the prose* (11). У проаналізованих рецензіях характерними є порівняння з онімами, що вводяться сполучниками *'like'* та *'as'* на початку речення: *Like the monster in Mary Shelley's «Frankenstein; Or, The Modern Prometheus» (1818), Saadawi's creature feels he is misunderstood* (13). *As in other dystopian novels like Margaret Atwood's The Handmaid's Tale or Kazuo Ishiguro's Never Let Me Go, Joy's narration is elegiac* (11).

Такі порівняння використовуються літературними критиками для оцінки книг, тому вони завжди супроводжуються коментарями щодо того, що саме стало основою для порівняння з тим чи іншим письменником: *Though the*

story is set in the 1780s, during the reign of King George III, the novel calls to mind 19th-century masters like Dickens and Eliot, who relished the way character can drive and reverse plot (12).

Типовим є використання онімів у двокомпонентних порівняльних конструкціях з *as ... as* (*as all-seeing as a George Eliot sage*), *more ... than* (*more Chekhovian than*), *so much ... as* (*not so much Jane Eyre or Dombey and Son as John Fowles's 1969 classic The French Lieutenant's Woman*).

Риторична фігура порівняння із прецедентними онімами формується за рахунок одиниць різних мовних рівнів. Основними лексичними засобами, за допомогою яких проводиться порівняння з творчістю інших письменників, є одиниці із компаративною семантикою: *'compare'* (*compared to writers like J. M. Coetzee and Mr. Roth himself*), *'comparable'* (*King is the greatest popular novelist of our day, comparable to Dickens*), *'comparison'* (*Ware's novels continue to evoke comparison to Agatha Christie*).

Порівняння із відомими письменниками також вводиться за допомогою словосполучень, що вказують на загальну схожість стилю або творчої манери: *'in the manner of'* (*byzantine story line decidedly in the manner of Dickens*), *'in the style of'* (*Franzen had suddenly decided to write in the style of Dickens*), *'in the way of'* (*in the way of Burgess's Enderby*), *'in the mould'* (*thrills and surprises in the mould of an Ali Smith novel*), *'a la'* (*satiric humour a la Vonnegut*).

Для актуалізації «літературної пам'яті» читачів через прецедентні оніми рецензенти використовують лексичні одиниці, які вказують на асоціації із творчістю певного письменника: *'to recall'* (*recalls the language of «A Farewell to Arms»*), *'to put you in mind'* (*can put you in mind of both Mary Gaitskill and Denis Johnson*), *'to be reminiscent of'* (*an eloquence reminiscent of W.G. Sebald*), *'to be redolent of'* (*a solid psychological noir, redolent of Paul Auster*).

Отже, аналіз онімів на рівні риторичної фігурації визначив, що основною риторичною фігурою є порівняння, представлене різними видами конструкцій та лексичними одиницями, що мають значення порівняння або схожості. Оніми, що є основою фігури порівняння, виступають у ролі символів культури та оцінних еталонів літературної критики.

Література:

1. Гудков Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. М:Изд-во МГУ. 1999. 248 с.
2. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур: Заимствование и передача имен собств. с точки зрения лингвистики и теории пер. М: Р. Валент, 2001. 198 с.
3. Малых Л.М. Логико-гносеологический и когнитивный подходы к изучению категории сравнения в лингвистике. *Вестник Удмуртского университета*. 2012. № 5-2. С. 83-91.

4. Малых Л.М. Статус категории сравнения в современных лингвистических исследованиях. *Вестник Удмуртского университета. История и филология*. 2011. Вып.2. С. 105-110.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М: Наука, 1988. 187 с.
6. Разуваева Л. В. Сравнение как средство репрезентации художественной картины мира: на материале русской прозы конца XX – начала XXI веков: дис. ... канд.филол. наук: 10.02.01. Воронеж, 2009. 210 с.
7. Степанова А.В. Интертекстуальная природа образа и образности (на материале образных сравнительных конструкций английской и американской литературы XIX и XX вв.): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2006. 21 с.
8. Сухотина М.П. Канонический текст как инструмент культурной легитимации. Ценности, каноны, цены. Текст как средство культурного обмена. *Материалы VII Фулбрайтской гуманитарной летней школы*. М: Издательство Московского университета, 2005. С. 87-101.
9. Хлебникова М.В. Сравнительные конструкции и их синонимика в русском и английском языках: автореф. дис. ... канд.филол. наук: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2005. 20 с.
10. Lakoff G. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. The Guardian. URL: <http://www.theguardian.com/>.
12. The Kirkus Review. URL: <https://www.kirkusreviews.com/>.
13. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/>.

ДРУГОРЯДНІ ФУНКЦІЇ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ КІЛЬКОСТІ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Зінченко А. В.

*аспірант кафедри германської філології
Сумський державний університет
м. Суми, Україна*

У всі часи публіцистика формувала, формулювала та висловлювала громадську думку, тим самим спричиняючи постійний вплив на суспільство. Сучасні тенденції до повної технологізації життя відкрили ЗМІ неймовірну можливість безперервно взаємодіяти із аудиторією, а в результаті – маніпулювати позицією читачів.

В умовах інтенсивної переорієнтації комунікативних стратегій сучасної публіцистики, питання мовного оформлення медійних текстів набуло неймовірної актуальності. Об'єктивність як головне мірило якості журналістського повідомлення, відтепер помітно поступається його відповідності суспільним віянням та лінгвістичній привабливості для реципієнта.

Наразі інформаційний простір усе більше заповнюється публіцистичними текстами із прикладами маніпуляцій кількісними даними, серед яких особливе місце відводиться використанню вторинних номінацій кількості (ВНК). У медіатексті ВНК є одним із поширених засобів мовної економії: ефективно розкриває кількісні та якісні характеристики об'єкта, при цьому надаючи повідомленню значної експресивності за мінімальної кількості мовних засобів.

Окрім вищезазначених першорядних функцій, вторинні квантитативи наділяють журналістський текст значущістю, викликають емоційну реакцію та забезпечують аналітичність сприйняття. З таких позицій, особливості функціонування вторинних квантитативів у газетному дискурсі потребують усебічного вивчення, що надає актуальності поданій статті.

Існування людини відмічене постійним гносеологічним процесом, характерною особливістю якого є тяжіння до визначеності та систематизації. Оскільки актуалізація явищ реальної дійсності неодмінно вимагає фіксації їх у мові, то вербалізація їх кількісної визначеності представлена точно, приблизно та невизначено.

Феномен мовної репрезентації невизначеної (індефінітної) кількості неодноразово опинявся у науковому фокусі (С. В. Баранова, О. І. Єгорова, І. К. Кобякова, С. О. Швачко) та зарубіжних учених (В. В. Акуленко, А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, В. З. Панфілов, Л. Д. Чеснокова). На відміну від точної (співвіднесеної із числовим показником) та приблизної (наближеної до певного числа, прийнятого за точку відліку) кількості, невизначена кількість вербалізується завдяки асоціативному характеру мислення, здатному побачити нове у старих значеннях слів.

Своєрідність медійного мовлення найяскравіше виражається саме завдяки особливостям використання засобів експресивізації, що надає особливого статусу вторинним номінаціям кількості. Вторинні квантитативи, завдяки своїй дериваційній природі, заснованій на метафоричному або метонімічному переносах, вдало сприяють виконанню одразу кількох ключових функцій медіатексту.

Вивчення вербалізаторів індефінітної кількості у публіцистичному контексті продемонструвало, що окрім першорядних функцій (надання кількісної та якісної оцінки, експресивізації та реалізації прагматичного впливу), ВНК здатні виконувати ряд інших функцій, які розглядаються нами у поданому дослідженні.

Неоднорідність завдань публіцистичного дискурсу в умовах посередницької комунікації між автором повідомлення та аудиторією постійно спонукають мову журналістів до рухливості, гнучкості та безперервного оновлення [1, с. 100]. З таких позицій особливої привабливості набуває метод вторинно-

го найменування, який, по суті, зводиться до використання вже існуючих назв у нових «амплуа».

Основою процесу вторинного іменування є асоціативний характер мислення, завдяки якому відбувається співставлення якостей двох об'єктів [2, с. 13]. Відмітною рисою вторинних квантитативів як раз постає їх здатність називати кількісні характеристики вторинного референта на основі переосмислення значення первинної назви, що підкреслює їх номінативний потенціал.

У фрагменті публіцистичного дискурсу «*May moved quickly to limit any damage from Trump's **train of thought**.*» (The Guardian, 2018, July 13) яскраво простежується виконання номінативної функції ВНК. У даному випадку, лексема «*train*» використана для назви потоку думок Президента США Д. Трампа, у результаті чого квантитатив приписує когнітивному процесу останнього певні якості первинного референта – велика кількість послідовно з'єднаних об'єктів та їх висока швидкість, яка може бути небезпечною, якщо вчасно не зупинити.

Газетні статті як засіб інформування та впливу розраховані на масову та неоднорідну аудиторію, увагу якої необхідно привернути та утримати. Обробка емпіричного матеріалу продемонструвала, що для вирішення проблеми вдалого оформлення кількісних даних з метою досягнення персуазивного ефекту автори газетних повідомлень часто звертаються до лексем із індефінітно-кількісною семантикою.

Поширена практика уведення ВНК у текст пояснюється їх здатністю до виконання атрактивної функції. У наступному реченні вжитий квантитатив метафоричної природи «*carnival of resistance*» покликаний привабити читача, по-перше, масштабністю реферованих подій, а, по-друге, незвичністю поєднання лексем із протилежних сфер використання («*carnival*» – розважальна подія, тоді як «*resistance*» характеризує заходи переважно серйозного, воєнного, характеру: *Further protests are planned in Glasgow and Edinburgh during the weekend, including a «carnival of resistance» including country fete-style games mocking the president* (The Guardian, 2018, July 12).

Однією із другорядних функцій ВНК, яку також слід відзначити, є описова функція, що полягає у застосуванні вторинних квантитативів для відтворення повного, всебічного кількісного образу реферованої події, наприклад: *In **outburst of tweets**, Trump dashes any lingering hope of a deal to protect undocumented migrants who arrived in the US as children* (The Guardian, 2018, April 01). Використання лексеми «*outburst*» не просто передає інтенсивність та масовість публікації твітів від Президента США, але й апелює до їх емоційного навантаження.

Крім розглянутих вище, ми також виділяємо функцію візуалізації, яка проявляється в уявленні зовнішнього вигляду реферованого об'єкта через використання вторинного квантитативу, а саме – його кількісних-якісних особливостей, як-от у наступному реченні: *My Facebook is basically a **mausoleum of my 20s**; a repository of old photos, status updates and conversations with people*

who have drifted out of my life (The Guardian, 2018, March 13). Уживані лексеми одразу викликають у свідомості образ масивної архітектурної споруди для зберігання застарілих об'єктів, або великого могильника. Подібні яскраві образи сприяють швидкій візуалізації повідомлення реципієнтом, та, з-рештою, вдалому виконанню функції впливу.

Вторинні найменування кількості є комплексним, специфічним та поліфункціональним явищем. Серед широкого спектру їх функцій, окрім першорядних, вважаємо за необхідне відмітити також номінативну, атрактивну, описову та функцію візуалізації. Описаний потенціал індефінітно-кількісних лексем дозволяє авторам публіцистичних текстів широко використовувати їх у ролі інструментів увиразнення висловлювань та реалізації маніпулятивного впливу на читачів.

Література:

1. Хухрянская Н. Н. Квантитативные номинации в российских печатных СМИ 2005-2009 гг. : дис. канд. фил. наук : 10.02.01 / Хухрянская Надежда Николаевна. Белгород, 2009. 176 с.
2. Шувалов В. И. Метафорическая стратегия рекламно-коммерческих текстов. *Научные труды МПГУ*. Серия : Гуманитарные науки. – М. : Прометей, 2004. С. 407 409.

СИМВОЛІЧНА ЗОБРАЖАЛЬНА ФУНКЦІЯ КОЛЬОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Кулікова Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
викладач української філології*

*Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка
м. Кременчук, Україна*

Деркач В. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Таврійська академія*

*Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського
м. Сімферополь*

В українській мові лексико-семантична група кольоративів належить до найбільш уживаних словесних категорій. Категорія кольору – універсальна, через неї пізнається й описується майже все розмаїття явищ об'єктивного та суб'єктивного світу. Специфіка функціонування кольоративів у мовленні ви-

значається особливістю реалізації їхнього значення, а це прямо залежить від стилю тексту, в якому вживаються кольороназви [6, с. 5].

Кольоративи у межах художнього стилю вживаються як у прямому, переносному, так і в символічному значенні. Це зумовлено естетичною спрямованістю художніх текстів: вони інформують людину й одночасно викликають у неї різні душевні переживання та почуття. Найбільш повно естетичну функцію реалізують кольоративи в поезії – їхня частка, за підрахунками дослідників, складає тут близько 14% усієї лексики. Для поетичних текстів характернішим є вживання кольоропозначень у функції символу, причому трансформація кольору в символ може відбутися двома шляхами – вживанням кольоратива в закріпленому народно-поетичною традицією значенні або ж надання йому власне авторських конотацій [1, с. 7].

Зорові асоціації відіграють дуже важливу роль у творенні художніх образів, викликаючи цим у читача багатовекторне сприйняття фрагментів національної картини світу й поглиблюючи емотивно-аксіологічний план оповіді [7, с. 41]. Часто емоції, відчуття не можна точно передати словом, тому поети вдаються до поняття кольору.

Типовою ознакою мовотворчості більшості українських поетів II половини XX століття, зокрема М. Рильського, В. Сосюри, В. Симоненка, Д. Павличка та ін., є деталізовані описи природного середовища та ґрунтова характеристика зовнішності персонажів, їхніх внутрішніх станів за допомогою кольороназв. Колірні епітети використовуються письменниками для створення портретів персонажів на основі психологічних і фізіологічних спостережень.

Червоний та *білий* – звичайно стрижневі кольори в літературних творах, у яких наявна портретна характеристика людини. Вони є достатньо продуктивними також у ліричних описах фауни й флори. Наприклад:

Була коса русява, а стала *біла-біла* [2, с. 16];

В місячнім сьйві *біліє* сорочка [2, с. 20];

Прошивали без упину гострі кулі тіло *біле* [2, с. 108];

На сході полум'я *червоне* [5, с. 38];

Дівочі постаті у *білім* і *червонім* [3, с. 137];

Вівчар, що *білорунні* випаса отари [3, с. 35].

Ще з часів античності у світовій культурології за білим кольором закріпилося символічне значення чистоти, відчуженості від мирського, спрямованості до духовної простоти:

Жду свого кохання в *білому* саду [4, с. 49];

Очі материнські і *білява* хата [4, с. 62].

У процитованих вище прикладах прикметник білий є символом вищої духовної чистоти та простоти, а червоний – краси, миру та спокою.

Через зіставлення й протиставлення із білим та червоним кольорами вимальовується значення *чорного* кольору. Його письменники використовують під час опису важкої людської долі, він є попередженням наближення нещастя, біди, горя:

Сажа в'їлася *чорним* глумом
У пелюстки її долонь [4, с. 16];
Простяглась до нього пара *чорних* рук [2, с. 16];
Худими *чорними* руками
Малятко пригорта своє [2, с. 193];
А *чорне* листя сипало під ноги [4, с. 133].

Жовтий колір асоціюється із нудьгою, пригніченістю, забуттям. Він завжди присутній у передачі авторського бачення й відчуття осінніх пейзажних картин і дає змогу найточніше передати стан помарнілої природи:

І уже як першій зірниці
Усміхнулася *жовта* стерня [4, с. 30];
Жовте листя, оголені віги [5, с. 51];
...шумів за муром *жовтий* сад [5, с. 32];
...і вітер по садках
шпурляє *жовтий* лист [5, с. 92].

В одному семантичному сегменті із жовтим активно використовується, як правило, відносний прикметник *золотий* із позитивною конотацією. За допомогою золотого кольору поети подають реалії святого, надзвичайно важливого в житті. Золотий – постійний епітет сонця, поряд із світлим, ясным:

Я гладив *золоте* колосся [2, с. 137];
Грають полем *золотим* норовисті коні [5, с. 38];
Лоскотали марево *золотим* сузір'ям [4, с. 62].

Синій колір у поезії – майже завжди типове забарвлення води, моря. Згодом він перейшов і на ознаку неба та набув значення «неземного», що передається кольоративами небесний, блакитний. У творчості В. Сосюри та В. Симоненка синій колір і його відтінки – *голубий* та *блакитний* – підкреслюють логічні ознаки в природних явищах:

Тільки очі, тривожні і *сині* [5, с. 26];
...і у садку за *синім* тином
веселий гомін дітвори [5, с. 35];
Та не вінча його героїв слава –
Під небом неосяжно *голубим* [4, с. 35];
І мовчали в *блакитній* висі
Величезні столітні дуби [4, с. 119];
Щоби полум'ям *синіх* очей
Ти тривогу мою погасила [4, с. 148].

Для зображення сили, здоров'я, краси митці використовують переважно *зелений* колір:

Через теплі *зелені* трави поведе тебе в далеч путь [4, с. 50];
За хатою буде *зелений* садочок [3, с. 143];
Хлопець кохану в *зеленому* гаї жде не діждеться [2, с. 64,];
У гаї знов *зазеленіє* новеньке листячко дубове [2, с. 151].

Вродливу зовнішність ліричних героїв підкреслює колір *карий* – темно-брунатний, який виокремлює проникливе забарвлення очей:

Рвав восени я шипшину, *карії* очі любив [5, с. 22];

...в пілотці курсант *кароокий* [5, с. 65].

Сірий (*сивий, сизий*) колір – це колір світання й сутінків, за допомогою якого письменники увиразнюють окремі елементи природних об'єктів, явищ та деякі типові ознаки зовнішності персонажів:

Небо в сутінь буває *сірим* [4, с. 44];

Вихор всівся на *сіру* хату [4, с. 93];

Сонце впало на *сизу* хмарку [4, с. 123];

Сивий сніг заносить поле бою [3, с. 24];

А тепер він український поет,

І *сивіє* його голова [5, с. 60].

Таким чином, основне призначення кольору-епітета – це його зображальна функція: відтворювати, передавати зовнішню ознаку. На відміну від звичайного (пересічного) погляду на оточуючий світ, поети передають індивідуальне зорове сприйняття дійсності, наповнюючи її відповідними барвами за допомогою кольористичної лексики. Наповнення змісту кольоративів у ліриці часто зазнає впливу індивідуально-авторського образного мислення. Пейзажі та портрети в поетичних текстах – це не лише візуальні, зображальні образи, а ще й своєрідні виражальні засоби, які спроможні передавати душу природи, людини й позитивно, естетично, емоційно впливати на адресата. Використані авторами кольори-епітети – це не тільки гра словами, а й певний символічний зміст, який сприяє розкриттю думки, образу, ідеї.

Література:

1. Григорук С. І. Кольористична лексика в поезії Г. Р. Державіна (у контексті поетичного мовлення епохи): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1998. 18 с.
2. Павличко Д. В. Вибрані твори: у 2т. Т. 1. Київ: Дніпро, 1979. 517 с.
3. Рильський М. Зібрання творів: у 20 т. / за ред. С. А. Крижанівського. Київ: Наукова думка, 1983. Т.3. 439 с.
4. Симоненко В. А. У твоєму імені живу. Київ: Веселка, 2003. 382 с.
5. Сосюра В. Щастя. Київ: Дніпро, 1974. 191 с.
6. Шеховцова О. А. Формування символічної семантики кольоропозначень: культурологічний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Донецьк, 2003. 18 с.
7. Яценко М. Т. Поетичні барви народного слова. *Народна творчість та етнографія*. Київ: Вітчизна, 1998. Вип. 3. С. 38 – 47.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА НИЗОВОГО В КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Манько А. М.

*аспірант кафедри української літератури
факультету української філології та соціальних комунікацій
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Старобільськ, Луганська область, Україна*

Національно-патріотичне виховання учнів починається перш за все не з гучних лозунгів на кшталт «Любіть Україну» чи «Україна понад усе». Це виховання варто розпочати з чогось меншого, більш приземленого, більш знайомого для кожного маленького чи то вже майже дорослого українця.

«Україна починається з мене» – ось з якої платформи має стартувати захоплива подорож у глибини національного самопізнання. Погожої днини візьміть своїх учнів на місця, не попсовані цивілізацією, та на додачу прихопіть декілька книжок талановитого українського поета Івана Низового – неповторного художника слова мальовничої української природи. Особливу увагу автор, виходець із Сумщини, який жив і творив у Луганську 45 років, приділяє поетичному зображенню пейзажів Слобідської України та Донбасу.

Творчість видатного українського поета, несправедливо недооцінена, може стати особливо кошовною знахідкою для всіх учителів, які живуть та працюють із дітьми в умовах пограниччя. Поетичний, прозовий, публіцистичний спадок митця можна використовувати як ілюстративний матеріал і на уроках вивчення творчості митців рідного краю, і на уроках української мови та літератури (вишукана мова І. Низового; різножанровість, різна тематика і проблематика його творчого доробку; неповторне багатство оказіоналізмів, яскравий патріотичний струмінь цілком сприяють цьому).

У багатій творчій спадщині І. Низового є величезна кількість поезій, які розкривають красу та неповторність Слобожанщини – місця де народився і якому віддав майже всі роки свого життя митець. Ця лірика сповнена надзвичайної теплоти, щирості та намагання, наперекір усім ворогам національного єднання, показати, що Схід – це органічна складова нашої країни, що у тандемі з Заходом творить неповторний «рай неземний», як висловлюється автор у поезії «Вранішня молитва», яку можна розглядати на уроці під час вивчення відповідного жанру: «Праведний Боже наш, іже єси / На небесі, опустися на землю: / Я твоє нове пришестья приємлю / Навіть тоді, як відмовляться всі / Від України-Русі. По росі, / Боже, пройди. Візьми Україну – / Рай неземний – під небесну раїну, / Де Україна цвістиме в красі...» [2, с. 10].

І. Низовий не засліплений любов'ю до рідних місцин, він об'єктивно описує всі принади та проблеми східних куточків України. Однак важливим на часі стає питання підтримки віри жителів Слобожанщини, Донбасу у свій край, який так нещадно експлуатують у вирі політичних інтриг та людської глупоти. Саме пое-

зії І. Низового дають змогу подумки повернути синів і доньок в екзилі на рідні землі, довести їм, що вони *«не раби яничарського клану...»* [1, с. 722], а *«сіль трудового Донбасу!»* [1, с. 722]. А українцям, які ніколи не були в цих краях, відчутти його дух, відбитий на авторському поетичному полотні: *«Хвалюся завжди і повсюди, / Що я – з Донбасу, / Звідтіля, / Де найщедріші серцем люди / І найгостинніша земля; / Земля, родючістю могутня, – / Прабатьківщина вікова...»* («Всерозуміюча земля») [10, с. 8]; *«Терикони. / Тополі на обрії. / Жар зірниць, / Остуда роси... / Ще не бачив такої доброї, / Ніжнолюдяної краси. / Мій Донбасе – моє задивлення, / Я для себе тебе відкрив. / ... / І дивуюсь, дивуюсь найвно, / Як доречно все тут сплелось: / Дзвін металу / Й пісні солов'їні, / Блиск вугілля / І сяйво колось!»* («Терикони...») [7, с. 46].

У скрутних умовах сьогодення, коли величезна кількість людей змушена покинути землі своєї батьківщини й розпорошитися по всій Україні чи то навіть закордоном, або через ті чи інші причини вимушені лишатися на непідконтрольних державою територіях у рідно-нерідному середовищі, підтримувати вогник національної та територіальної приналежності особливо важливо. Неважливо звідки людина родом – зі східної чи з західної України – кожен є невід'ємною часткою нашої держави. У своїх поезіях І. Низовий не раз акцентує на цьому увагу: *«І як тільки нас не ділили / На право– і лівобережних, / На більше і менше залежних, / На „ваші” і „наші” могили... / Інстинкти дрімучі будили, / Знамена кривавили й гасла, / У ватру, яку розпалили, / Потoki московського масла / Лили – для „братів» не жаліли – / Вузлом найтугішим в'язали, / Іржавим ножем розрізали, / Щоб волі – волі – не хотіли... / І нині на Схід і на Захід / Чужі, ще й домашні, їди / Нас ділять: одних – до казахів, / Других – на Сибір, для остуди, / А третіх – у прийми до „ляха»...»* («І як тільки нас не ділили...») [6, с. 73]; *«Закурғанений, / Закураїнений, / Заруїнений рай – Донбас?! / Що ж ти сваришся з Україною / Так, що хрипне густий твій бас?! / Що ж ти ділиш дітей прибудних / На своїх і чужих?! / Нехай / В буднях цих неймовірно трудних / Україниться ріднокрай! / Переписуй спочатку й начисто / Всі скрижалі – веселі й сумні, / Всіх злютовуй в ЄДИНУ НАЦІЮ / В цім суспільному казані! / Щоб зворушились, / Заворушилися / На взаємну любов / Серця / В грудях правнуків ворошиловця / Й січового стрільця»* («Закурғанений...») [8, с. 68]; *«... „Я не чужинець, люди! / І до вас / привіз уклін від нашого Донбасу, / якого вже не взяти на „атас» / і не перетворить на біомасу! / Нас об'єднали Канів і Дніпро, / тож ми – дві гілки на одному дереві, / ... / Луганську мій, – кричуча з-за Дніпра, – / хіба ж я можу рвати на частини / себе, свій рід, що вижив для добра, / єдинокровне тіло України?! / Ми зрошені досмертно вже, навік – / хоч дві руки, та серце в нас єдине: / соборний Київ, / де Андрій прорік / нам первозване щастя українне»* («Я знудгувався за добрими людьми...») [9, с. 20 – 21].

Мабуть, найприкметнішим віршем в умовах реального часу, коли люди з переламаними чи підрізаними війною крилами вимушено кружляють по теренах усієї країни в пошуках хоча б тимчасового миру та спокою, є поезія

«Гоп! – яка раптово екзотична...»: *«Гоп! – яка раптово екзотична, / Гоп! – яка підскочисто-легка / Україна, / Споконвічна і довічна, / Пе-ре-лі-ту-є / на крилах гопака. / Го-па-ку-є-мо! – / Пакуємо валізи: / Хто на Захід, хто на Схід, / А хто – куди... / Крізь голчане вушко / ми проліземо / Із біди в біду, / Як і завжди. / Ми велика нація козацька, / Ми безсмертна ж нація така: / Вигулькнемо з безвісті зненацька, / Вдаримо так хвацько гопака...»* [5, с. 14]. Важливо зазначити, що попри наявний трагізм, закладений у цих рядках, поезія все ж сповнена оптимізму та віри, що наш народ, незважаючи на всі негаразди, завжди зможе знайти вихід зі скрутного становища, бо досвід виживання за несприятливих державних та бездержавних умов у ньому акумулювався століттями: *«Над собою посміємось, / Щоб не / Посміялись над нами чужинці, / Й сміючись, пам'ятаймо одне, / Те, що збоку нас не обмине: / Сміємося, бо ми – українці!»* («Над собою посміємось...») [4, с. 181].

Історія рухається по колу – це чітко знаходить підтвердження у пророчих віршах І. Низового 90-х – початку 2000-х років, які дзеркально відбивають державну ситуацію сьогодення: *«Полівишали „східняки», / Поправішали „западєнці» – / Виливаємо залюбки / Все, що в серці на самім денці, / Одне одному межі віч, / Розмежовуємось в запалі, / Хоч одна у нас мати – Січ, / Спільні шибениці та палі / ... / Ображаймось – та не до сліз, / І сварімось – та не до крові! / Ще ж москаль із плечей не зліз, / Не обрид нам до нелюбові, / До кінця, до того рубця, / За яким – ні терпцю, ні стриму... / Сперечаймось без кінця / Про пекучу проблему Криму... / ... / У віддяку на кожен закид / І не двіймось на сих і тих, / Не ділімось на Схід і Захід!»* («Заклик до примирення») [3, с. 17 – 19]; *«Донбас перетворився на Сахару: / Трава горить, вода в річках кипить... / ... / О Господи, пришли бодай хоч хмарку, / Запліднену дощиськом – оросить / Всі спраглі душі й погасити сварку / В суспільстві, де панує ненасить!»* («Донбас перетворився на Сахару...») [1, с. 688]; *«Донбасе мій, / Джигунисто-вогнистий / В минулому, / Тебе не впізнаю: / Лицем ти спохмурнів / І серцем вистиг, / Свою надійну втратив / Колію... / ... / О хто ж тебе, / Зловмисно-зненависний, / Поставив біля прірви, / На краю, / Донбасе мій, басисто-голосистий?!»* («Донбасе мій...») [1, с. 697].

Отже, творчість І. Низового – це унікальне явище на літературній мапі України. Актуальність, патріотичність, стійка громадська позиція, втілена у неповторній різноплановій та різножанровій ліриці, написаній здебільшого філігранною мовою, припорошеною яскравими авторськими неологізмами – усе це є вагомими аргументами для знайомства з життєписом та творчістю митця в умовах пограниччя і не тільки.

Література:

1. Низовий І.Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 2: Визбирувать розкидане каміння: поезії. Київ: Український пріоритет, 2018. 792 с.
2. Низовий І.Д. Вівтар. Луганськ: Вид-во «Райдуга» Луганської організації Спілки письменників України, 1995. 120 с.

3. Низовий І.Д. Дурман-трава. Луганськ: Глобус, 2003. 96 с.
4. Низовий І.Д. Живу за юліанськими календами. Луганськ: Луга-принт, 2010. 220 с.
5. Низовий І.Д. Збудило опівночі серце. Луганськ: Осирис, 1998. 84 с.
6. Низовий І.Д. Осмути сивої сувій. Луганськ: Луга-принт, 2008. 140 с.
7. Низовий І.Д. Провесінь. Київ: Радянський письменник, 1971. 80 с.
8. Низовий І. Д. Пролог до епілогу. Луганськ: Луга-принт, 2004. 200 с.
9. Низовий І.Д. Самопізнання. Луганськ: ПП Афанасьєва В.І., 2006. 100 с.
10. Низовий І.Д. Чекання ранку. Донецьк: Донбас, 1986. 72 с.

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ДОНБАС*

Павлушенко О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

В останні десятиліття вітчизняне мовознавство активно розвиває когнітивну й психолінгвістичну парадигму. Пріоритетними стали дослідження взаємодії мови й мислення, мови й психіки людини. Науковці намагаються через мову проникнути в когнітивні механізми та структури людської свідомості. У лінгвістиці сформувалося уявлення про такий спосіб фрагментації суб'єктом позамовної дійсності, при якому дві форми інтелектуальної діяльності – мова й мислення, – поєднуючись, утворюють своєрідні модулі знань і уявлень про якусь сутність, об'єктивовані словами й текстами. У лінгвістичній теорії на позначення цих модулів узвичаївся термін концепт. Концепти існують у свідомості індивіда й містять, на відміну від понять, не тільки описово-класифікаційні, але й почуттєво-аксіологічні характеристики об'єктів. Концепти є складними багаторівневими конструктами, у яких можна виділити понятійні, образні й ціннісні когнітивні ознаки. Ці модулі-концепти утворюють концептосфери, з яких складається концептуальна картина світу.

Смислове наповнення концептів постійно модифікується під дією нових потоків інформації, яка надходить до свідомості індивіда зовні. Смилові зміни окремих концептів позначаються на формуванні всієї концептуальної картини світу. Дослідження смислів окремих концептів дають ключі до «прочитання» етноментального коду нації, який, поза всяким сумнівом, є визначальним для історичного розвитку окремих країн, цілих регіонів і людства в цілому.

Вивченню концептів значною мірою сприяє визначення їхніх асоціативних полів, оскільки в основі асоціацій лежать соціальний досвід індивіда та культурно-історичні традиції народу. Асоціації виникають як результат зв'язку думок, уявлень, почуттів і відчуттів людини. За влучним визначенням Ю. Сте-панова, концепти не тільки мисляться, але й переживаються [1, с. 40-41].

Метою нашої студії є моделювання й аналіз асоціативного поля концепту *Донбас*.

Для з'ясування вербальної експлікації концепту було проведено вільний асоціативний експеримент, у результаті якого виявлено ті когнітивні ознаки досліджуваного концепту, які на сучасному синхронному зрізі побутують у ментальності молодшої генерації українців (вік 18-22 роки). Вибір цього методу для дослідження концепту зумовлено тим, що саме він уможливлює максимальне проникнення в мислення концептоносіїв аж до глибинного, підсвідомого, рівня й виявлення актуальних для членів соціуму когнітивних ознак реальності, експлікованої словом-стимулом.

Асоціативний експеримент проведено на початку 2018 року, до участі в ньому залучено 200 студентів першого – четвертого курсів факультетів філології й журналістики, іноземних мов, історії й етнології та інституту психології, педагогіки й підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. За самоідентифікацією усі особи, які взяли участь в експерименті, – українці, переважна більшість їх народилися й проживають у центральній Україні, окремі є вихідцями із західних областей України. Респондентам було запропоновано надати асоціативну реакцію на слово-стимул *Донбас*.

Репрезентуємо результати нашої розвідки. Загальна кількість асоціацій – 314. Найбільш частотні (десять і більше респондентів) продемонстрували такі парадигматичні асоціації: війна (116), вугілля, корисні копалини (67), шахти, шахтарі (54), руїни, руйнування, розруха, руйнація, знищення (40), смерть, вбивство (37), схід (34), Україна (33), промисловість, економіка, заводи (26), вибухи, постріли, перестрілка (24), зброя, танки, снаряди (24), АТО (23), біженці, переселенці (19), сльози, плач (20), жах, страх (20), солдати, воїни, бійці, військові, армія (21), ЛНР, ДНР (18), російська мова (16), горе, біда, лихо (13), Янукович (13), біль (12), аеропорт (12), футбол, футбольна команда «Шахтар» (12), загарбники, окупанти, завойовники, окупація, захоплення (11), кров (11), сепаратизм, сепаратисти (11), сум, скорбота, жаль, жалоба (10), міста-мільйонники, мегаполіс (10), край, територія, область (10), металургія (10), Росія (10), холод, холодно (10), люди (10), кордон (10).

Асоціативні реакції, які продемонстрували менше десяти респондентів: страждання (9), політика, політичні ігри (9), зрада, зрадники (9), брехня, обман (9), Донецьк (8), Донбас-арена (8), голод (7), складна ситуація, напружена ситуація, важка ситуація (7), ТСН, новини (7), боротьба (6), бідність, злидні, низький рівень життя (6), пуста, покинуті домівки (6), гроші (6), ніч, п'ятьма,

темрява (6), бандити, бандитизм, кримінал (6), втеча, тікати (6), мужність, відвага, герой (5), тероризм (5), далеко (5), безнадія, відчай, зневіра (5), бруд (5), вогонь (5), степ (5), неволя, полон (5), неспокій, тривога (5), занепад, занедбаність (5), безлюдність, малолюдність, знелюднення (5), проблеми (5), окопи, бліндажі (5), Луганськ (5), єдність, одна країна (5), захист, захисник (5), потяг, поїзд (5), сила (5), втрати (5), лють, гнів, злість (5), бездомні, покинуті собаки (тварини) (4), жорстокість (4), агресія (4), допомога (4), родичі, родина (4), дим (4), кіборги (4), волонтери, волонтерство (3), влада (3), добродушні, добрі люди (3), бідолашні люди (3), грабежі, грабіжники, крадіжки (3), Ахметов (3), любов, кохання (3), президент (3), надія (3), терикони (3), бій (3), мир (3), жертви (3), безвладдя (3), несправедливість, кривда (3), праця, робота (3), конфлікт (3), кара, кара Бога (3), безвладдя (2), правий сектор (2), крики (2), стрес (2), діти (2), молодь, молоді хлопці (2), подорож (2), мобілізація (2), крах (2), сироти, сирітство (2), віра (2), сонце (2), тато (2), порох, пил (2), трагедія (2), непорозуміння (2), безлад (2), пастка (2), безпорадність (2), море (2).

Індивідуальні асоціативні реакції: відпочинок, курорт, екологічні та економічні проблеми, добровольці, вплив, міжусобиці, кровава республіка, розлука, невинні люди, заколот, бунт, сліпота, тягар, зелений коридор, Чорнобиль, безправ'я, каміння, невинність, безкінечність, матері, ілюзія, спека, кацапи, дідусь, небезпека, будівництво, цькування, пожертви, мерзенність, мобілізація, паніка, підступність, підлість, ненависть, квіти, сакура, тітушки, калюжа, брат, блокада, ОБСЄ, озлоблення, дощі, весна, тепло, НАТО, насилля, зомбовані люди, болото, передова, брудне повітря, колабораціонізм, співчуття, революція, гра престолів, западня, зруйнований світ, жива могила, зло, залишені іграшки, чекання, божевілья, вимушеність, підземелля, зневага, виснаженість, площа, простір, повернення, відродження, поділ, попіл, катастрофа, несвідомість, забуття, єдність, братерство, козацтво, Василь Стус, багата земля, ніщість, провокації, загублені душі, троянди, абрикоси, гаряча точка, пекло, університет, котел, вітер, люмпен, корупція, перемовини, анексія, метушня (1).

Синтагматичні асоціації: закривавлений, кровавий (2), чорний (8), червоний (5), сірий (7), забруднений (4), страшний (3), відділений, відокремлений (3), розвинений (3), сильний (3), похмурий (2), брудний (2), далекий (2), гнітючий, жахливий (2), зруйнований (2), самотійний (2), проросійський (2), лютий, безпритульні, хворі, злі, поранені, безпомічні, палаючий, великий, задимлений, сумний, гуркітливий, урбаністичний, вічний, міцний, широкий, замузаний, травмований, бунтарський, знищений, розграбований, бідний, пригноблений, інакомислячий, невпевнений, незалежний, автономний, рідний, степовий, повалений, пустий, розвинутий, промисловий, зруйнований, східний, непатріотичний, несправедливий, ворогуючий, темний, малолюдний, окупований, ошуканий, голодний, брехливий, галасливий, підступний, путінський, втрачений, зненаціоналізований, знищений.

На підставі аналізу одержаних асоціативних реакцій нами виявлено актуальні для молодшої генерації українців когнітивні ознаки концепту, експлікованого словом-стимулом *Донбас*.

Понятійні концептуальні ознаки: географія (схід, край, земля, територія, далеко, далекий, Україна, Донецьк, Луганськ, мегаполіс, міста-мільйонники, кордон); економіка (промисловість, шахти, шахтарі, вугілля, корисні копалини, металургія); спорт (Донбас-арена, футбол, футбольна команда «Шахтар»); персоналії (Ахметов, Янукович); природа, ландшафт (степ, терикони, море, спека, троянди, абрикоси, вітер).

Образні концептуальні ознаки: війна (бойові дії, окупація, окупант, загарбники, завойовники, захоплення, анексія, бойові дії, смерть, вбивство, вибухи, постріли, військові, солдати, воїни, армія, зброя, снаряди, танки, мобілізація, добровольці, передова, окопи, бліндажі, бій, гаряча точка); страждання (біль, плач, сльози, кров, голод, неволя, паніка, горе, жалоба, жаль, скорбота, сум, бездомні (покинуті) тварини, жах, страх, крики, стрес, неспокій, тривога, переживання, холод); гуманітарне лихо (біда, трагедія, катастрофа, безнадія, відчай, зневіра, сироти, сирітство, полон, неволя, насилля, біженці, переселенці, евакуація, еміграція, бандитизм, кримінал, грабежі, грабіжники, злочини, злочинці, втрати, бідність, знедоленість, злидні, низький рівень життя, тероризм, напади, безправ'я, безвладдя, жертви, несправедливість, АТО, руїни, руйнування, знищення, розруха, небезпека, втрати занепад, безлад, занедбаність, пустка покинуті домівки, безлюдність, малолюдність, жива могила, зруйнований світ, западня, Чорнобиль).

Оцінні концептуальні ознаки: політика (політичні ігри, політичний пішак, влада, президент, корупція, міжусобиці, Росія, ДНР, ЛНР, блокада, сепаратизм, сепаратисти, гра престолів, НАТО, ОБСЄ); емоційна атмосфера (жорстокість, агресія, зухвальство, нахабство, обман, лють, гнів, злість, мерзенність, цькування, підступність, підлість, озлоблення, зневага, кривава республіка, надія, віра); ставлення до місцевого населення (люмпен, загублені душі, несвідомість, зненаціоналізовані, колабораціонізм, зомбовані люди, недалекоглядні люди, тупі люди, бідолашні люди, зрадники, невинні люди, єдність, співчуття).

Аналіз асоціативного поля дозволяє висновкувати, що на формування концепту *Донбас* у свідомості молодшої генерації українців (18-22 років) переважно впливають суспільно-політичні події, які відбуваються в країні з 2014 року.

Література:

1. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Языки русской культуры, 1997.

ПОРІВНЯННЯ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ

Просяннікова Я. М.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри практики іноземних мов
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна*

Важливу роль порівняння як провідного засобу пізнання визнавали видатні мислителі і вчені, починаючи з доби Античності (Аристотель, К.А. Гельвецій, Г.В.Ф. Гегель, Д. Локк) і до сьогодення (В.І. Бартон, Л.С. Виготський, В.І. Кодухов, А.Р. Лурія, С.Л. Рубінштейн). Усі дослідники так чи інакше стверджували, що мислення «зрештою зводиться до порівняння» [5, с. 12], а власне «сам процес пізнання є процесом порівняння» [10, с. 115], адже під ним розуміється процес виділення одних предметів на тлі інших шляхом систематизації їх спільних і відмінних рис. Не применшуючи гносеологічної цінності порівняння, можна стверджувати, що саме порівняння, перефразовуючи вислів Х. Ортега-і-Гассет про метафору, «подовжує «руку» інтелекту» [9, с. 72].

Порівняння, яке лежить в основі «інфраструктури» когнітивних видів діяльності людини і водночас є базовою операцією практично всіх без виключення механізмів розумового процесу людини [7, с. 55], підпорядковане певним чітко структурованим когнітивним операціям. Когнітивний базис порівняння полягає у співставленні предметів зовнішнього світу з урахуванням їх онтологічних ознак, функцій, які вони виконують та відношень між ними [8, с. 133]. Результативність й успішність операції порівняння залежить від цілеспрямованості її використання, тобто від чітко поставленого завдання, яке полягає в інвентаризації (іноді одночасної) подібних / відмінних рис порівнюваних об'єктів або явищ.

Когнітивна операція порівняння – обов'язковий елемент розумової діяльності людини, адже «без неї неможливо здійснити аналіз якостей предмета та визначити його місце в оточуючій дійсності» [3, с. 13], оскільки в основі категоризації лежать сформовані у свідомості людини уявлення про подібність і відмінність об'єктів. Набуття людиною знань відбувається чуттєвим шляхом, через відчуття окремих ознак предметів, явищ, процесів, сприйняття образу матеріального предмета з цілим комплексом його фізичних якостей, характеристик, які впливають на чуттєві органи. В основі будь-якого відчуття, незалежно від каналу надходження інформації (зоровий, слуховий, тактильний тощо), активізується мисленнєва діяльність спрямована на розрізнення / порівняння об'єктів дійсності. У разі відсутності здатності до порівняння людина втратила б змогу сприймати реальний світ на кшталт можливості визначати ступінь значущості сутностей, рівень домінантності одних предметів порівняно з іншими.

Розумова операція порівняння полягає не лише у зіставленні об'єктів, формальній фіксації їх подібностей і розбіжностей, а й в усвідомленні та засвоєнні нового знання [1, с. 33–34], де преференційність отримує саме нове знання, що з'являється в результаті когнітивної обробки інформації. Іншими словами, знання про схожість і відмінність матеріальних і духовних сутностей не є природним, а формується у результаті низки складних пізнавальних операцій, серед яких ключове місце належить порівнянню. Результати, отримані шляхом застосування операції порівняння, розширюють світогляд людини, сприяють психологічному, соціальному, професійному визначенню, просторовій і часовій орієнтації у навколишньому світі.

В узагальненому вигляді когнітивну операцію порівняння можна представити як дворівневий розумовий процес. На першому рівні зіставляються два об'єкти (предмети, явища, процеси) зовнішнього світу, аналізуються прототипові та периферійні ознаки, складається перелік їх схожих і відмінних рис. На другому рівні відбувається обробка отриманих даних про порівнювані об'єкти, що уможливорює вилучення нового знання. Зауважимо, що нове знання може бути отримане на основі первинних знань, тобто на підґрунті вже засвоєної раніше інформації. За визначенням О.О. Потебні: «У кожному слові ... дія думки полягає у порівнянні двох мисленнєвих комплексів, двох мисленнєвих мас, однієї, що пізнається ... і пізнаної раніше, тобто такої, що складала готовий запас думки» [10, с. 140].

Когнітивна операція порівняння розуміється як певна ментальна неконтрольована нецілеспрямована дія, яка проте, складається з послідовних етапів [6, с. 98] і при більш детальному вивченні передбачає: 1) сприйняття суб'єкта порівняння, тобто його появу у свідомості адресанта; 2) осмислення суб'єкта порівняння, інтер'єрну інвентаризацію корпусу його ознак; 3) встановлення домінантної або актуальної ознаки суб'єкта порівняння за певних умов комунікації; 4) селективний відбір еталонного об'єкта порівняння, в ознаковому просторі якого актуальна ознака є домінантною; 5) встановлення відношення схожості або несхожості суб'єкта та об'єкта порівняння; 6) встановлення ступеню схожості або різниці значення ознаки (у разі несхожості) у полі суб'єкта та об'єкта порівняння.

Розуміючи процес мислення людини як феномен відбиття зовнішнього світу з онтологічно існуючими в ньому артефактами (предметними сутностями) і ментафактами (духовними сутностями), особливими за своєю природою та структурою відповідно, дослідники диференціюють різні види когнітивної діяльності, які беруть активну участь у відтворенні об'єктивно існуючого світу у концептосфері людини. Когнітивні процеси, що слугують підґрунтям когнітивної операції порівняння, репрезентуються у вигляді семантичної шкали, де рух процесу ментальної обробки інформації спрямований від встановлення відношення схожості до відмінності: ототожнення, рівність, подібність, аналогія, відповідність, невідповідність, відмінність, нерівність, протилежність [4, с. 23].

Порівняння, як універсальна когнітивна операція, є невід'ємною характеристикою матеріального і духовного світу *homo sapiens*, об'єктивуючись у мовленнєвій діяльності людини і знаходячи своє відображення у системі мови [11, с. 71] через словесні знаки, які є продуктом опредметнення аналогового осмислення дійсності (процес пошуку подібностей і відмінностей).

Суть аналогового мапування як лінгвокогнітивної операції, що уможливає аналогове осмислення дійсності, полягає у проекції споріднених іманентно притаманних властивостей з царини джерела на царину мети, або з об'єкта порівняння на суб'єкт порівняння [26, с. 218]. У нашому дослідженні лінгвокогнітивна операція аналогового мапування розглядається як одна з похідних від родової когнітивної операції порівняння. З метою встановлення основи порівняння між суб'єктом та об'єктом порівняння релевантними є похідні від лінгвокогнітивної операції аналогового мапування, а саме атрибутивне, релятивне та ситуативне мапування [12, с. 643–666].

Атрибутивне мапування визначається як лінгвокогнітивна операція транспонування онтологічних ознак та/або якостей, які притаманні об'єкту художнього порівняння, на його суб'єкт [2, с. 221]. Лінгвокогнітивна операція релятивного мапування полягає у порівнянні відношень причинно-наслідкового характеру, тобто суб'єкт і об'єкт порівняння демонструють схожі емоції, дії та стани [там само, с. 222]. Поряд із операціями атрибутивного та релятивного мапування виокремлюють особливий вид аналогії, який встановлюється між подіями та ситуаціями. Цей вид аналогії отримав назву ситуативного мапування, дія якого полягає у зіставленні ситуацій, подій, типових для суб'єкта іконічного порівняння, із ситуаціями, подіями об'єкта порівняння [там само, с. 222–223].

Отже, беручи до уваги все вищезазначене, підсумуємо, що концепція вивчення природи порівняння передбачає її визначення як базової когнітивної операції, до складу якої входять ядерні компоненти (схожість / відмінність), а також периферійні (ототожнення, прирівнювання, аналогія, уподібнення, несхожість, розрізнення, протиставлення). Порівняння розуміємо не просто як фіксацію онтологічних відношень між предметами зовнішнього світу, а й рушійну силу, яка бере активну участь у категоризації та концептуалізації світу, а також у його відбитті у вербальній знаковій системі людини.

Література:

1. Бартон В. И. Сравнение как средство познания. Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1978. 127 с.
2. Белєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2002. 391 с.
3. Берелехис О. А. Некоторые проблемы описания функционально-семантического поля сравнения. *Актуальные проблемы современного языкознания*: материалы научно-практ. конф. Уфа. 1998. С. 13–16.

4. Варшавская А.И., Карташкова Ф.И., Кузьмина Т.Е., Сафронова Т.Н. Естественное языковое обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка): учеб. пособие. Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. 91 с.
5. Жаркова У. А. Синтаксис сравнения. Логико-лингвистический подход : дис. ... канд. филол. наук. Пермь. 2004. 233 с.
6. Лауфер Н. И. От образа к подобию. *Логический анализ языка. Тождество и подобие. Сравнение и идентификация*: сб. науч. трудов / под ред. Н.Д. Арутюновой. М.: Наука, 1990. С. 98–109.
7. Мізін К. І. Contra ergo sum, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 54–67.
8. Михнюк К. В. О взаимосвязи категорий сравнения и оценки (на материале английского языка). *Ярославский педагогический вестник*. 2011. № 1. С. 131–136.
9. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. *Теория метафоры*. / общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М. А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. С. 68–81.
155. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М.: Высш. шк., 1990. 344 с.
10. Харитончик З. А., Паромчик С.Е. Сравнение в процессах языковой номинации. *Синтагматика слова, словосочетания и предложения*: межвуз. сб. науч. трудов]. Волгоград: ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1988. С. 71–78.
11. Freeman M. Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe. *Journal of Pragmatics*. 1995. № 24. P. 643–666.

«ПІДТЕКСТОВІ» ЖАНРИ В ЛІТЕРАТУРІ

Фока М. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов,
докторант кафедри української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Однією з актуальних проблем сучасної філології є вивчення феномену підтексту літературно твору, що є важливим джерелом його художності. Ціла низка наукових досліджень присвячена розкриттю природи підтексту або прийомів його творення (І. Арнольд, О. Вейзе, В. Виноградова, І. Гальперін, Л. Голякова, К. Долинін, Є. Єрмакова, Л. Кайда, Є. Квятковський, Н. Копистянська, Л. Кравець, В. Кухаренко, А. Матчук, В. Миркін, Т. Сільман, І. Солоділова, Н. Тимків, Д. Урнов та ін.). Незважаючи на таку значну кількість праць, дотепер не зацікавлено належним чином увагу на тому, що сам жанр твору може зумовлювати появу підтексту, слугувати інди-

катором наявності прихованих смислів у творі: байка, притча (парабола), казка, мораліте, пародія, афоризми тощо. Цим зумовлюється *актуальність* теми.

Мета – схарактеризувати окремі, найменш висвітлені й найбільш показові в плані підтексту жанри.

Двоплановим змістом характеризується байка – невеликий, часто віршований, алегоричний твір, у якому закладено повчальний зміст. За описом життя тварин, рослин або речей приховується моралізаторство. Саме в байці можна розглядати зародження підтексту як літературного явища. Показово, що синонімом до терміну «підтекст» є поняття «езопівська мова», адже саме Езоп (VI–V ст. до н. е.) є засновником жанру байки. У цьому жанрі писали Ж. Лафонтен, Г. Е. Лессінг, І. Крилов, Л. Глібов та ін.

Близькою до жанру байки є притча (повчальна алегорична оповідь), проте, на відміну від байки, що може відзначатися багатозначністю тлумачень, у притчі зосереджена певна дидактична ідея, що повністю підпорядковує собі фабулу твору. Якщо байка генетично сходить до казки про тварин, то притча, у свою чергу, прив'язується до писемної, релігійної традиції: її широко застосовують в Євангелії, де в алегоричній формі постають духовні настанови (згадаймо відомі «притчі Соломона»). У жанрі притчі працювали І. Франко, Д. Павличко, Л. Костенко та ін.

Варто зауважити, що поруч з терміном «притча» функціонує термін «парабола», межі між якими фактично неможливо провести. У спробі встановити різницю між притчею й параболою А. Ткаченко звертається до аксіоматичних значень слів, що й утворили названі терміни. «*Парабола* [...] в літературознавстві означає коротку казку, анекдот, алегоричну розповідь повчально-моралізаторського змісту. Тобто... – притчу, – доходить висновку дослідник. – *Парабола* замкнулася в коло, що обертається докруг моралі, повчання (дидактики). Із суто мовного погляду *притча* є старослов'янським відповідником *параболи*, а ще глибше – її повчальної частини, моралі, приточеної до оповідної, розважальної (*фабули*)» [3, с. 92].

Для більшої точності варто наголосити на різниці між притчею (параболою) як жанром і притчевістю (параболізмом) як стилем, адже спостерігаємо, як морально-філософські роздуми письменника повчально-моралізаторського характеру можуть виходити «за рамки» жанру притчі, але при цьому зберігати її дидактичний характер (у такому разі ідеться про притчевість). А. Ткаченко уточнює з цього приводу таке: «...*притчевість* (*параболізм*) як манера письма – не жанровий, а стилістичний вимір художнього твору. Маємо ілюстрацію того, як певний змістовий чинник (наразі – *інакомовність*), переростаючи *формальні* (жанрові) межі (*байку, притчу*), на новому етапі естетичної еволюції перетікає в іншу змістову якість (*параболізм як багатозначна алегоричність*) і знаходить для свого втілення інші *форми* (*повість, роман*)» [3, с. 96]. У новій європейській літературі притчевість стала одним з основних «підтекстових» засобів вираження роздумів письменника: Ф. Кафка, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Б. Брехт, В. Фолкнер, В. Шевчук та ін.

Надзвичайно показовим стосовно імпліцитного плану твору є жанр казки, бо з найдавніших часів відомо, що в образній формі передається досвід і мудрість народу (якщо ідеться про фольклорну творчість) або окремого письменника (коли говоримо про авторський літературний твір). В основу казки покладена захоплююча розповідь про вигадані, фантастичні або авантюрні події, що сприймаються читачем як реальні. Проте за цим розважальним сюжетом приховується дидактичний зміст, який потребує декодування. Рівень заглиблення в підтекст казки може бути різним, що залежить від читача, точніше, від його віку. Не дивлячись на поширену думку, що казка орієнтована на дитячу аудиторію, вона часто розрахована й на дорослих. Так, набагато більше імпліцитної інформації розшифрує саме дорослий, читаючи «Гобіта» Д. Р. Р. Толкіна чи «Пригоди Аліси в країні чудес» Л. Керолла.

Симбіоз цих жанрів може посилювати імпліцитну інформацію, указуючи на її природу й характер: байка-казка (П. Гулак-Артемівський, «Пан та собака») чи казка-притча (Е. Андієвська, «Казка про яян»). Окремо постають гібридні жанрові форми, однією зі складових якої є «підтекстова» форма: повість-притча (Е. Гемінгвей, «Старий і море»), роман-притча (А. Камю, «Чума»), драма-притча (Ф. Дюрренматт, «Гостина старої дами») тощо.

Органічно доповнюють ряд «підтекстових» жанрів літературні афоризми – короткі влучні оригінальні вислови письменників, які в лаконічній формі подають глибоку думку. Смысловое поле афоризму набагато ширше за сказане, воно потребує від читача інтелектуальної напруги: додумування, аналізу, переосмислення, а розкодування закладеної інформації породжує момент «радості відкриття», тобто, вивільнення естетичної енергії. Як самостійний жанр літературні афоризми виникли з народних прислів'їв і приказок, першими їхніми зразками повноправно вважають «Афоризми» Гіппократа, надзвичайне поширення спостерігають в епоху Відродження, а інтенсивний розвиток відзначають у добу класицизму (Б. Паскаль, М. Монтень, Ф. Ларошфуко та ін.).

Афористичні висловлювання також з'являються у творах інших жанрів, значно поглиблюючи змістове наповнення тексту. Згадаймо, для прикладу, поетичні твори Л. Костенко, які настільки багаті на «крилаті слова», що їх можна навіть поділити на окремі тематичні групи: філософія буття: «Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки» [1, с. 108], «Життя іде і все без коректур» [1, с. 33], «У майбутнього слух абсолютний» [1, с. 8] та ін.; моральна позиція людини: «Шукайте цензора в собі» [1, с. 12], «Людині бійся душу ошукать, бо в цьому схибиш – то уже навіки» [1, с. 34], «Гуманність добігає свої кроси» [1, с. 267] та ін.; слово: «Страшні слова, коли вони мовчать» [1, с. 138], «Душа тисячоліть шукає себе в слові» [1, с. 442], «Колись творилися слова, тепер – аббревіатури» [1, с. 549] та ін.; творчість (поет і поезія): «Поет не може бути привселюдним» [1, с. 43], «Поезія потрібна дивакам. Поети не потрібні вже нікому» [1, с. 77], «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі» [1, с. 138] та ін.

Насиченість літературно-художніх творів афористичними висловлюваннями потребує від читача постійного осмислення їхніх змістових глибин, а це підтверджує істинність відомої сентенції: підтекст – це «...глибина тексту» [2, с. 81].

Варто зауважити, що жанр може слугувати індикатором підтексту в літературно-художньому творі, але це не означає, що тільки в казці, байці чи притчі він наявний. Так, імпліцитністю може відзначатися будь-який високохудожній твір (вірш, новела, повість чи роман), адже він апріорі містить приховану смислову глибину. Зокрема, назвемо збірку поетичних творів Т. Шевченка «Кобзар», оповідання Е. Гемінґвея «Гори як білі слони», повість Г. Гессе «Сіддхартха» чи роман В. Голдінґа «Володар мух».

Таким чином, індикатором підтексту твору може виступати його жанр, який за своєю природою потребує уведення прихованого смислу. До таких жанрів насамперед зараховуємо байку, притчу (параболу), казку, афоризми та ін.

Література:

1. Костенко Л. Вибране. К.: Дніпро, 1989. 559 с.
2. Озеров Л. В мастерской стиха. М.: Знание, 1968. 183 с.
3. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: підруч. 2-е вид., випр. і доповн. К.: Київський університет, 2003. 448 с.

CONTEMPORARY CULTUROLOGY: TRENDS AND DEVELOPMENT PRIORITIES

КАТЕГОРІЇ ФЕМІННОСТІ ТА МАСКУЛІННОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ АРТ-ПРАКТИК: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Кушнір Л. В.

*кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу науково-методичної роботи
Національний музей історії України
м. Київ, Україна*

Петрова І. В.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри української філології і культури
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Петров О. О.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Державний університет телекомунікацій
м. Київ, Україна*

Фемінність – комплекс тілесних, психічних і поведінкових особливостей, що розглядаються як жіночі [6, с. 253]. Маскулінність – комплекс тілесних, психічних і поведінкових особливостей, що розглядаються як чоловічі. Маскулінність та фемінність – дві основні категорії гендерних досліджень, що узагальнюють нормативні уявлення й установки, якими мають бути й чим повинні займатися чоловіки та жінки в даному суспільстві у дану епоху, а також виражають гендерну ідентичність людини. Ці соціальні, а не біологічні категорії визначають, якими мають бути особистісні характеристики, зовнішність, поведінка, одяг, захоплення, інтереси, професійні заняття, освітні спеціальності, сексуальні та міжособистісні стосунки чоловіків і жінок [1, с. 149-150].

Гендерні стереотипи та пов'язані з їхнім впливом проблеми дисгармонійності розвитку особистості досліджували Ю. Альошина, С. Бем, М. Вудман, Н. Гаврікова, О. Гаврилиця, К. Гілліган, П. Горностай, А. Захаров, Д. Ісаєв, О. Лопухова, К. Каміллері, М. Кімел, О. Кісь, І. Клеціна, Р. Коннелл, М. Кляйн, І. Кон, В. Москаленко, Д. Невіл, Л. Ожигова, Д. Пайнз, Л. Попова, Г. Хофстед, М. Шумкова, Л. Окулова, І. Герасименко, Т. Кравець, О.Чепелик.

Мета дослідження – визначити стереотипи фемінності й маскулінності в сучасних українських арт-практиках та дослідити мистецькі засоби їхньої презентації.

Науковці М. Ткалич та Т. Зінченко узагальнили групи існуючих соціальних стереотипів та визначили основні з них: це стереотипи маскулінності – фемінності, професійної діяльності чоловіків і жінок, стереотипи поєднання сімейних і професійних ролей відповідно до статі, гендерні стереотипи зовнішності [8].

У сучасному візуальному мистецтві неодноразово порушувалася проблема панування в українському суспільстві **стереотипів маскулінності – фемінності, які пов'язані з якостями особистості**. Чоловікам і жінкам приписують певні психологічні якості та властивості особистості, нав'язують різні типи темпераменту і стилі поведінки. Типово жіночими якостями визнаються пасивність, нерішучість, залежність, відсутність логічного мислення та прагнення досягати, емоційність. Віддзеркалення таких стереотипів ми знаходимо в арт-практиках І. Ульяницької (робота «Кохає – не кохає», 2015 р.), І. Кудрі (інсталяція «Резиденція», 2015 р.), А. Копиці (серія «Man's World», 2017 р.)

Митці активно звертають увагу також на **стереотипи професійної діяльності чоловіків та жінок**. Ідеться про відмінності у змісті праці, характері виконуваної роботи (жіноча сфера експресивна, чоловіча – інструментальна) [4]. Культурна парадигма являє собою блискучу ілюстрацію традиціоналістського підходу до понять маскулінності та фемінності, де чоловіча основа пов'язується із зароблянням коштів та звільненням від хатніх обов'язків, а жіноча – із залежністю і виконанням усієї домашньої роботи. При цьому люди, гендерні ролі яких відхиляються від загальноприйнятих, часто наражаються на суспільний осуд [1]. Відображення стереотипів професійної діяльності чоловіків та жінок ми бачимо в роботах А. Белозьорова («Супержінка Лариса», 2005 р.), Л. Хоменко («Охоронець» та «Дачні мадонни», 2010 р.); А. Кахідзе (інсталяція «Контракт», 2008 р.; перформанс «Тільки для чоловіків, або Суджений мій ряджений, з'явивсь мені у дзеркалі», 2006 р.), В. Петрової («Автопортрет», 2017 р.).

Стереотипи поєднання сімейних і професійних ролей відповідно до статі також є однією з базових тем для обговорення митцями. Чоловіків прийнято оцінювати за професійними успіхами, жінок – за наявністю сім'ї та дітей. Якщо чоловікам пропонують орієнтуватися на досягнення в професії, то від жінок потрібні орієнтованість на людей і прагнення встановлювати близькі міжособистісні взаємини [4]. У фокусі майстрів такі дискусійні теми, як досвід материнства (те, що «за кадром»), рух чайлдфрі, стосунки між чоловіком та жінкою (родинні, подружні зрада, «вільний» шлюб тощо), побут. У якості прикладу можна навести роботи М. Скугаревої («Сузір'я Міхаеліса, або Добрі подарки», 2007 р.), Л. Хоменко (перформанс «Святковий стіл», 2013 р.) [2], А. Якубенко і К. Гнилицької (відеоробота «Life-timegame», 2015 р.), К. Гнилицької («Сон Марії Іванівни», 2015 р.), А. Звягінцевої («Поодинокі записи», 2017 р.), О. Трофименко («Хрестоматійне», 2017 р.).

Гендерні стереотипи зовнішності стосуються нормативних приписів щодо зовнішнього вигляду за гендерною ознакою та критеріїв привабливості, а естетична оцінка обумовлена впливом культури та особистим смаком. Так, М. Преображенський у роботі «Культуризм» (2012), експлуатуючи поширене в сучасному суспільстві уявлення про те, що доступ до насолоди лежить на-самперед через досконале тіло та важкі фізичні навантаження в спортзалі, змушує глядача звернутися до проблеми фетишованості тілесності [9; с. 40]. Також про панування в українському суспільстві гендерних стереотипів зовнішності звертаються М. Шубіна (проекти «Цифровий нарцисизм», «Фейс-контроль», «Дівоча гра»), В. Сай («Супермен», 2011 р.), А. Клейтман («Чорна, дуже чорна й дуже-дуже чорна магія», 2015 р.).

Виділення в окрему групу вимагають стереотипи тілесності, що формуються з огляду на уявлення про сексуальність і відображають ставлення суспільства до фізіологічних процесів. У візуальному мистецтві подолання *стереотипного ставлення до фізіологічних процесів* часто відбувається шляхом звернення до гіперболізованої фемінності з позицій тілесної метафори. Підкреслена увага митців до фізіологізмів: статеве дорослішання, менструація, аборт, пологи, післяпологова депресія, менопауза – маркує фемінне біологічне як норму, кидаючи виклик суспільній моралі. Табуйовані в патріархальному суспільстві теми зміни жіночого тіла і його сприйняття оточенням мистецтво виводить із царини інтимного. Сучасні епатажні арт-практики, що балансують на межі прекрасне/огидне, досягають основної мети: примушують зануритись у саму природу стереотипів та з'ясувати їхній вплив на формування соціокультурного конструкта. До цього закликають швейцарський кооператив Швеми (М. Лук'янова, Т. Мельник, О. Панова, А. Терешкіна «Вишиванки», 2017 р.), А. Клейтман («Перші п'ять років нашого подружнього життя твій батько взагалі не знав що в мене росте волосся», 2017 р.). Так, остання робота порушує тему соціального насилля: досягаючи певного віку, жінка починає носити капронові колготки або панчохи, які стають інструментами об'єктивації жіночого тіла, тоді як патріархальна система регулює жіночі практики щодо найінтимніших частин тіла [3; с. 113-114].

Також слід зауважити про *стереотипізацію сексуальності* в українському суспільстві. Знання про сексуальність можна описати як систему правил, що визначають норму та відхилення, умови, за яких вони формуються й існують, характеристики, за якими визначаються категорії людей залежно від їх відповідності нормі, а також коло осіб, які можуть визначати сексуальну норму тощо. Руйнація стереотипних уявлень про сексуальність у сучасному арт-просторі відбувається зокрема в контексті розвитку квір-студій. На думку М. Тетерюк, квір-теорія дозволяє подивитися на своє тіло під новим кутом та поміркувати про альтернативні способи ставлення до нього, враховуючи статеву відмінність, хворобу, інвалідність, форму й розміри тіла [7]. Стереотипи сексуальності в українському суспільстві критикують Ю. Соломко (серія фотографій «Регенерація», 2003 р.), В. Петрова (перфоманс «Листівка на

пам'ять», 2015 р.). Так, Ю. Соломко підносить естетику дисфункціональних тіл, коли недоліки перетворюються на переваги, «людське в його болях і стражданнях так чи інакше визначає наше розуміння краси» [5; с. 203].

Як бачимо, формування гендерних стереотипів можливе під впливом двох соціальних просторів: повсякденного з його приватною та публічною сферами, та інформаційного. На думку М. Шумкової, інформаційний простір часто репрезентує ідеалізовані образи маскулінності та фемінності, міжстатевих відносин, спотворюючи реальність. Суспільство часто сприймає ідеалізовані стереотипи як гендерно-нормативні. Вважаємо, що сучасні арт-практики виконують важливу місію, зводячи наявні «ідеали» до абсурду, демонструють їхню неспроможність як нормативних.

Література:

1. Анкер Р. Теории профессиональной сегрегации по признаку пола: аналитический обзор // Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза российской практики. М., 2002.
2. Брюховецька О. Образ жертви і емансипація. Нариси про українську арт-сцену і фемінізм URL: <http://prostory.net.ua/ua/krytyka/139-obraz-zhertvy-i-emansypatsiia-narys-pro-ukrainsku-art-stsenu-i-feminizm>
3. Мартиненко Н. Як вишити фемінізм: схеми і техніки // Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій. 2018. № 1. С. 111-114.
4. Окулова Л.П. Изучение представлений о гендерных стереотипах у современной молодёжи. Казанский педагогический журнал. 2012. Вып.1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/izuchenie-predstavleniy-o-gendernyh-stereotipah-u-sovremennoy-molodyozhi>
5. Скляренко Г. Современное искусство Украины. Портреты художников. К.: Huss, 2015. 344с.
6. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
7. Тетерюк М. Між дискурсом і матерією: переосмислення тіла у квір-дослідженнях. Назва з екрану. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/tema-sezonu/mizh-diskursom-i-materieyu-pereosmislennya-tila-u-kvir-doslidzhennyah-134304.html>
8. Ткалич М.Г., Зінченко Т.П. Типологія гендерних стереотипів особистості // Проблеми сучасної психології. 2013. № 2. С. 47-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2013_2_11
9. Українське тіло. К.: Науково-дослідний центр візуальної культури. 2012. 95с.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ЗБЕРЕЖЕННІ САМОБУТНОСТІ ТА РОЗВИТКОВІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Чайка В. В.

аспірант

*Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Культурний розвиток та мистецьке життя українців діаспори завжди має інтегративний аспект, оскільки слугує індикатором взаємопроникнення в інший соціум та іншу культуру, слугуючи тим адаптивним інструментом, що впливається у полікультурний простір. Музичне мистецтво завдяки універсальності семантико-текстологічного поля у процесі репрезентації набутків іншої культури завжди сприймається як близьке представникам інших культур за своїм змістом та виразовими можливостями і характеристиками. Тому музична діяльність як самодіяльна, так і професійна, була і залишається важливою складовою культурно-мистецького розвитку громад української діаспори у світі.

Саме культурні, й, зокрема, музичні осередки та інституції представників української діаспори спрямовані на інкорпорацію національної культури українців у середовище інших національних культур, оскільки, «перебуваючи далеко від України, зарубіжні українці є носіями і творцями нашої культури, наших традицій і, звісно, цей набір вони відтворюють у своїй діяльності» [3, 153].

Також це в повній мірі слугує маркером збереження особистості і національно-культурної ідентичності в умовах сучасних мультикультурних суспільств. У свою чергу, такі процеси культурного розвитку української діаспори сприяють діалогу культур, що становить один з важливих напрямів в історії розвитку світової культури. У процесі такої культурної діалогічності передбачається, що обидві сторони чують і взаємозбагачують одна одну, оскільки діалог культур спрямований на формування толерантності, взаєморозуміння, в рамках відносин між культурами.

Для успішного здійснення діалогу культур необхідно враховувати відмінності в світоглядних процесах, розбіжності поглядів на хід історичного розвитку і місце в ньому того або іншого народу. Це знаходить своє втілення у підвищеній увазі представників різних народів до власної історії та культури, пошуку доказів свого впливу на хід світової історії і свого вкладу в розвиток світової культури.

Найбільші ареали діаспор українців у Канаді та США мають потужний вплив на культурний розвиток цих суспільств, представляючи, водночас, цінності української культури. В умовах мультикультурного суспільства, наприклад, Канади, національна культура не існує окремо та ізольовано. Вона органічно та природно вплітається у безліч співіснуючих поряд етнічних культур, які утворюють симфонічне співзвуччя, збагачуючи одна одну [1, 140].

Чисельній діаспорі українців Канади вдалося на території іншої країни побудувати процес родинного та громадського існування у середовищі рідної мови, національних цінностей, культурного надбання, спадкоємності поколінь та стати гідною частиною мультикультурної країни.

Українська діаспора в США знаходиться в інокультурному оточенні протягом всього часу свого існування. За цей період там створена система роботи з дітьми та молоддю, спрямована на збереження українського духу, української культури та мови. Створено культурні інституції, в різних штатах діють українські культурні центри, мета яких – збереження української культури в полікультурному середовищі Америки. Зберігаючи національні цінності, вони активно інтегруються до умов американського суспільства, враховуючи свої особливості й цінності [4, 214].

У канадській діаспорі чимало товариств і фондів засновують і опікуються культурно-мистецьким та духовним життям українців Канади. Це провінційні Українські ради мистецтв в Альберті, Манітобі, Саскачевані. Таку ж місію виконують різні фундації, найвідоміша з яких – Українська фундація ім. Т. Шевченка, заснована 1936 р. у Вінніпезі. Вона надає фінансову допомогу різним художнім ансамблям, стимулює українські видавництва, організовує художні виставки, турбується про музейництво, архіви, бібліотечну справу.

Щодо розвитку музичного мистецтва українців Канади, то варто зазначити, що там діє ряд відомих установ, таких, як Інститут Музики імені Лисенка, Канадська Асоціація Української Опери, український Тисячолітній Фонд, товариство «Український музичний фестиваль», який щороку влаштовує фестивалі та має своє музичне видавництво.

Національна культура українців діаспори тісно пов'язана з релігійною, тому при українських організаціях і парафіях діють ансамблі бандуристів, вокально-музичні й танцювальні групи та драматичні гуртки. Окрім численних церковних хорів, є декілька концертних хорів: чоловічі хори «Прометей» і «Бурлака», жіночі хори «Діброва», «Веснівка» під керівництвом Квітки Кондрацької, «Левада-Оріон» під керівництвом Ігоря Магеги, Канадська Капелла Бандуристів, заснована відомим бандуристом В. Мішалов [1, 140].

Завдяки активній і наполегливій діяльності представників третьої хвилі еміграції до США – О.Боба, В.Багчевського, Р.Граба у 1949 р. було засновано хорова капелу «Думка» у Нью-Йорку, що вже десятиліттями на високому професійному рівні популяризує українську народну і професійну музику [2, 64].

Музично-мистецька діяльність представників української діаспори в країнах Північної Америки слугує збагаченню і розвитку як спадщини національної культури, так й активної інтеграції духовних цінностей української культури, акумульованих у музичному мистецтві, до світового культурного процесу.

Література:

1. Горожанкіна О. ідентичність та національна свідомість дітей української громади м. Торонто (Канада). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Випуск 139. С. 139-144.
2. Сятецький К. Український хор «Думка» з Нью-Йорка: етапи становлення, розвитку і творчих злетів колективу. *Молодь і ринок*. 2012. № 10 (93). С. 59-64.
3. Сорочук Л. Фольклорна традиція в українському зарубіжжі: форми збереження та культуропредставлення. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 7. С. 152-154.
4. Форостюк І. В. До питання збереження національних особливостей в умовах іншокультурного середовища. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 6 (53). С. 212-217.

NOTES

NOTES

International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences:
Development Prospects for Ukraine and Poland» Stalowa Wola, Republic of Poland.

20–21 July 2018

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Lacplesas iela 41A, Rīga, LV-1011

Iespiests SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2018. gada 30. augusts
Tirāža 100 eks.